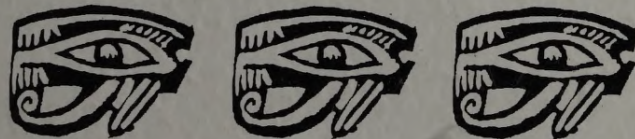
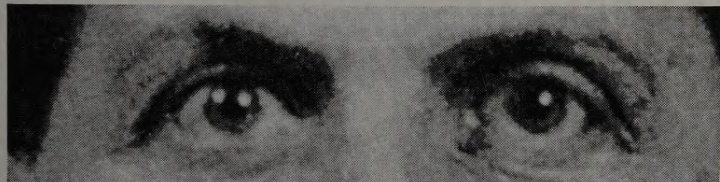
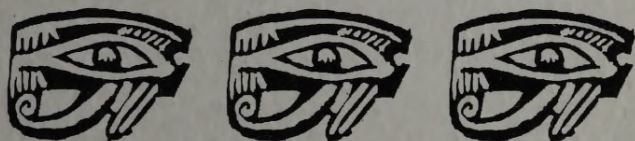

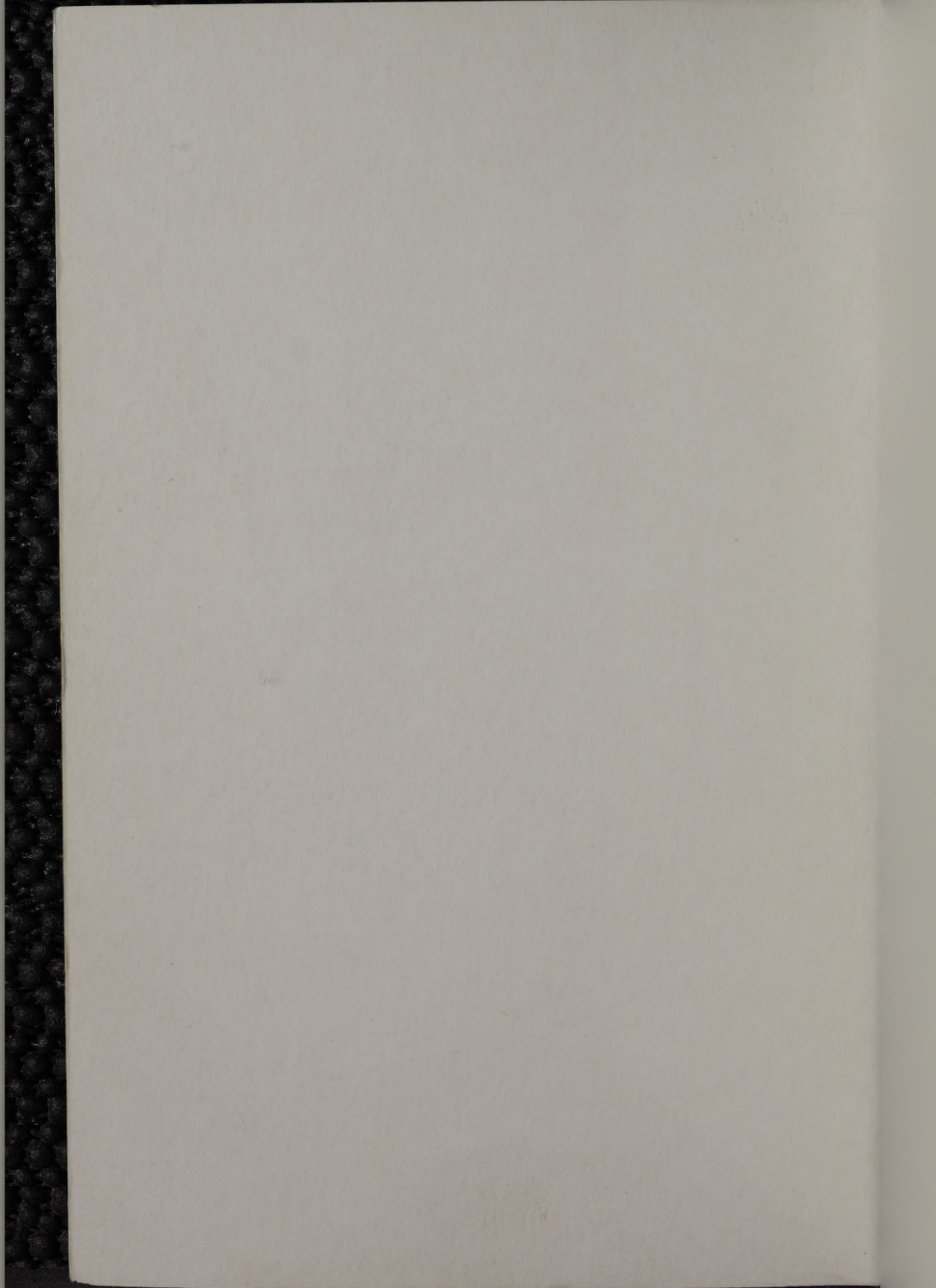
Jānis Nameisis Vējš

VERSIJA PAR VITGENŠTEINU

PĒTERGAILIS

domātāju
portreti

97-3
816

Latvijas Nacionālā
bibliotēka

L
1

Jānis Nameisis Vējš

VERSIJA PAR VITGENŠTEINU

PĒTERGAILIS

1997

Latvijas Nacionālā
BIBLIOTĒKA

~~97-20.998.~~
0304014679

Jānis Nameisis Vējš

Versija par Vitgenšteinu

Redaktore **Inguna Cepīte**
Valodas redaktore **Agita Lūse**
Vāka noformējums **Inguna Cepīte**
Datorsalicējs un maketētājs **Sigurds Takeris**

ISBN 9984-504-60-3

© Jānis Nameisis Vējš, 1997.

© Izdevniecība "Pētergailis", 1997.

PĒTERGAILIS
1997

DZĪVE

Sakarības, kādas vērojamas starp dižu cilvēku dzīves gājumu un viņu pienesumu kultūras attīstībai, mēdz būt visai dažādas. Daudzos gadījumos ievērojamu gara darbinieku dzīves ceļa izklāsts var kļūt par interesantu un pamācošu lasāmvielu, taču galvenā uzmanība — vismaz filozofijas vēstures lauciņā — allaž tikusi veltīta filozofisko tekstu izpētei, skaidrojot ideju oriģinalitātes, pēctecības un citus jautājumus. Biogrāfiju dati, kas nepieciešami, lai izprastu laikmetu un garīgo vidi, kurā domātājiem nācies darboties, protams, ir vērtīgs papildinājums viņu teorētisko uzskatu izpratnei, taču parasti tieši teoriju sarežģītība un nozīmība aizēno personisko likteņu lomu šo uzskatu tapšanā. Bez tam — lai gan katrs filozofs ir bijis dzīvs cilvēks ar miesu un asinīm, tomēr filozofēšanas kā intensīvas garīgās darbības veida specifika, šķiet, visai bieži radījusi stāvokli, ka filozofu “miesīgā” dzīve tikusi pakļauta garīgajai un līdz ar to no ziņkārīga lasītāja viedokļa tajā nav rodams pietiekami daudz materiāla aizraujošam sižetam.

Vitgenšteina gadījumā situācija ir savādāka. Viņš tāpat kā Kjerkegors vai Nīče ir viens no tiem nedaudzajiem domātājiem visas filozofijas vēstures kontekstā un it īpaši jau 20. gadsimta filozofijā, kuru dzīves ceļa likloči

skatāmi visciešākajā sakarībā ar uzskatiem, kas pausti atstātajos tekstos. Vēl vairāk — tikai tuvojoties Vitgenšteina personības izpratnei, jau pievēršoties mokošajiem patības apzināšanās ceļiem, pareizās dzīvošanas formulas meklējumiem, spēsīm izveidot pietiekami adekvātu priekšstatu par viņa mācības vispārīgo raksturu. Un pat šajā gadījumā, pat skatot Vitgenšteina filozofiju viņa personiskās dzīves un ideju attīstības mijattiecībās, “Vitgenšteina mīkla” nebūs līdz galam atrisināma. Katrs lasītājs un filozofa biogrāfijas pārzinātājs paņems to, kas viņam liksies vispiemērotākais savu uzskatu izteikšanai. Katram no mums būs sava versija par Vitgenšteinu.

Ludvīga Vitgenšteina dzīves ceļš kļuvis par divdesmitā gadsimta kultūras fenomenu — par savveidīgu stāstu, kurā atainojas Eiropas cilvēka intelektuālās likteņgaitas cauri diviem pasaules kariem, cauri garīgās pasaules kataklizmām, kuras pieņemts dēvēt par Vakarzemes civilizācijas norietu un kurās modernisms, sasniedzis apogeju, atkāpdamies atdod vietu citām domas un pasaules uztveres struktūrām. Vitgenšteins, kurš pats piedalījies šo struktūru radīšanā, ar savu dzīves ceļu apliecina personības neizsmeļamās iespējas pastāvēt nesaderībā ar laikmetu un — jau pēc aiziešanas mūžībā — ietekmēt kultūras norises ar domas oriģinalitātes spēku.

Patlaban, divdesmitā gadsimta nogalē, varam droši apgalvot, ka Ludvīga Vitgenšteina dzīve un viņa teorētiskie uzskati ļoti spēcīgi ietekmējuši pašreizējo Rietumu kultūru un teorētisko domāšanu. Tas galvenokārt noticis angļu un amerikāņu analītiskās filozofijas izplatības

areālā. Taču visa gadsimta gaitā — un sevišķi Vitgenšteina dzīves laikā — šis process norisinājies visai nemanāmi. Lai arī Vitgenšteins bijis saistīts ar Anglijas akadēmiskajām aprindām kopš gadsimta otrās desmitgades sākuma, kad viņš kļuva par klausītāju Kembridžas universitātē, līdz pat gadsimta vidum, konkrētāk, līdz pat Vitgenšteina nāves dienai, viņa uzskati bijuši tuvāk pazīstami tikai pārdesmit cilvēkiem — profesionāliem filozofiem, filozofijas interesentiem, kā arī draugiem un paziņām, kuri bija nonākuši Vitgenšteina spēcīgās, fascinējošās personības lokā.

Arī informācija par šā neparastā cilvēka slēptākajām dzīves norisēm, par nodarbošanos laika posmos, kad viņš bija “pazudis” no paziņu redzesloka, nemaz nerunājot par iekšējo motivāciju vairākos neparastos dzīves pagriezienos, — visa šī informācija plašākai sabiedrībai atklājusies tikai daļēji, atsevišķu fragmentu veidā pēdējā ceturtdaļgadsimta laikā. Tagad tā apkopota pietiekami plašos biogrāfiskos pētījumos, kuri iekļaujas ārkārtīgi bagātīgajā vitgenšteiniānas straumē. *)

Ludvigs Vitgenšteins dzimis 1889. gada 26. aprīlī Vīnē, kas tolaik bija Austroungārijas monarhijas galvaspilsēta ar izsmalcinātu kultūras gaisotni, un Vitgenšteinu ģimene — viena no bagātākajām Austrijas un visas Eiropas rūpniecības magnātu dzimtām — bija šās kultūras patērētāja un mecenātiska uzturētāja. Kas var zināt, kādi iespaidi iemājoja mazā Ludviga dvēselē, taču visas ārējās dzīves reālijas liecina par to, ka šiem iespaidiem vajadzēja būt tik labvēlīgiem, kādus vien augošs cilvēkbērns varētu

*) Sk.: *Literatūru grāmatas beigās*

vēlēties. Liela ģimene, mīloša, dievbijīga māte, rūpīgs tēvs, kas stingri, pat despotiski pārrauga savus īpašumus un kuplo dzimtu, materiāla labklājība, un tas viss — savienojumā ar augstvērtīgu izglītību un daudzpusīgām kultūras interesēm. Bērnībā — līdz 14 gadu vecumam Ludvigs mācījās mājskolotāju vadībā un ieguva samērā plašas zināšanas gan eksaktajā, gan humanitārajā jomā, daudz vēribas veltot literatūras studijām, mūzikai un sevišķi valodas daudzveidīgajām izteiksmes iespējām. Kā pats vēlāk izteicies sarunā ar draugu, viņš mācīts, ka nav no svara, ko tu esi izdarījis — tu pat vari būt nogalinājis kādu —, pats svarīgākais ir, kā tu runā par šo lietu un vai tu vispār par to runā.

Šī bērnības atmiņu fragmentā paustā pozīcija var šķist visai dīvaina — tā guvusi ievēribu galvenokārt tāpēc, ka jau šeit parādās nākamā filozofa pastiprinātā interese par valodu — ne tikai kā par domas izteicēju vai veidotāju, bet arī kā par patstāvīgu, neatkarīgu dzīvesveida komponentu. Tomēr minētajā morālajā ievirzē, šķiet, saskatāma arī tā ētiskā spriedze, kura nodarbināja filozofu viņa brieduma gadu pārdomās par ētikas transcendentālo iedabu un kuru viņš savā “Loģiski filozofiskajā traktātā” risināja ar klusuma metaforas palīdzību. Apcerot šādu nostādni ar šāsdienas acīm (varētu teikt — Vitgenšteina manierē), saskatāma prasība censties vienmēr atrast pamatojumu savas darbības motivācijai, formulējot to maksimāli skaidri un saprotami — gan citiem, gan pašam sev.

Jau bērnībā Vitgenšteins pilnībā apguva angļu valodu, kas viņam kļuva līdzvērtīga dzimtās vācu valodas

prasmei; vēlāk, ilgākus laika posmus dzīvodams Norvēģijā, viņš iemācījās norvēģu valodu; Kembridžas periodā trīsdesmitajos gados — pastiprināti apguva krievu valodu. Kaut arī izglītības amplitūda, kādu jaunais Ludvigs ieguva mājas apstākļos, bija ļoti plaša, visai grūti izskaidrot faktu, ka nedz jaunībā, nedz arī vēlākajos profesionālās darbības gados viņš neuzskatīja par nepieciešamu nodarboties ar sistemātiskām filozofijas vēstures studijām. Savā interesē par filozofijas klasiķiem viņš bijis ārkārtīgi izvēlīgs un spriedumos oriģināls. Vitgenšteins cienījis Šopenhaueru, Bērkliju, atzinīgi izteicies par Niči. Kad viņš jau ieņēma filozofijas katedru Kembridžas universitātē, pats ironiski, taču nopietni sacījis (Vitgenšteins vispār runāja tikai nopietni), ka laikam ir vienīgais filozofijas profesors pasaulē, kas nav lasījis Aristoteli.

Neraugoties uz visnotaļ labvēlīgo vidi, kādā auga un attīstījās nākamais filozofs, jau bērnībā un agrā jaunībā viņam nācās saņemt arī tādus iespaidus, kas visa mūža garumā atstāja traģiskas pēdas dvēselē. Viens no šādiem iespaukiem saistīts ar etnisko pašidentifikāciju. Patlaban Vitgenšteina biogrāfu rūpīga darba rezultātā noskaidrots, ka Vitgenšteinu dzimta bijuši ebreji, kas jau pirms vairākām paaudzēm pieņēmuši kristīgo ticību. Viņa tēvs cēlies no protestantiem. Māte savukārt audzinājusi bērnus katoļisma garā, un arī Ludvigs kristīts katoļu Baznīcā. Šķiet, ka etniskās izcelsmes faktam neviena cilvēka dzīvē nevaradzētu radīt kādas īpašas problēmas. Taču tajās aprindās, pie kurām piederēja Vitgenšteins, ebrejiskā izcelsme tikuši uzskatīta par slēpjamu negodu. Daudzus gadus vēlāk

Vitgenšteins, kurš vispār mēdzis dramatizēt savus pārdzīvojumus, sarunā ar kādu no paziņām — Faņiju Paskalu (pie kuras mācījies krievu valodu) “atzinies”, ka viņā ritot trīs ceturtdaļas ebreju asiņu, pie kam darījis to pašsaus-tošas grēksūdzes formā. Dīvainā kārtā — ignorēdams daudzus kultūras faktus, savu garīgo dzīvi vērtēdams, Ludvigs pavisam nopietni šaubījies, vai ebrejs spēj būt oriģināls domātājs vai arī tikai citu domātāju atdarinātājs.

Nepilnvērtības komplekss, kas saistīts ar ebrejiskās izcelsmes apzināšanos, Ludvigā vēl jo vairāk nostiprinājies tādēļ, ka viens no viņa agrīnajiem filozofiskajiem iespaidiem nācis no gadsimta sākumā populārā filozofa Otto Veiningera darbiem, kuros īpatnēji apvienojas antisemitisma, seksualitātes un grēkapziņas motīvi. Otto Veiningera (*O. Weinger*) darbs “Dzimums un rakstura iezīmes” (*Geschlecht und Character*), kas publicēts 1903. gadā, iespaidojis sava laika kultūras izpratni par cilvēka būtību. Veingeris saskatīja cilvēku raksturā pretmetus — pozitīvo, radošo, ar realitāti un patiesību saistīto polu, ko reprezentē vīrišķais, un negatīvo, impulsīvo, amorālo sievišķo elementu. Vīrišķības un sievišķības elementu kombinācijas indivīda psihē nosaka viņa rakstura vispārējo ievirzi. Akcentējot seksualitātes lomu grēcīguma un vainas apziņas tapšanā, Veingeris ieteica pašnāvību kā godīga cilvēka izeju no situācijas, kad tas saprot, ka ir kļuvis ļauns. Pats Veingeris, kuru tāpat kā Vitgenšteinu, mocīja apziņa par savu ebrejisko izcelsmi, par šādu soli izšķīrās 1903. gadā, kad Vitgenšteinam bija četrpadsmit. Gan Veiningera darbi, gan viņa piemērs, bez šaubām,

iespaidoja Ludviga Vitgenšteina garīgo ievirzi agrinās jaunības posmā, bet ne jau pozitīvā virzienā. Pārdomas par pašnāvību kā personiskās dzīves problēmu risinājuma veidu, grēcīguma un vainas apziņas pašmērķīga kultivēšana uzspiež traģisku zīmogu lielā domātāja dzīves gaitai. Draugu un līdzgaitnieku atmiņās, kā arī paša Vitgenšteina autobiogrāfiskajās piezīmēs ir rodams ārkārtīgi plašs materiāls, kas izgaismo to, cik daudz garīgās enerģijas domātājam nācies tērēt savas dvēseles sāpju remdināšanai. Apjomīgajā komentāru literatūrā par Vitgenšteina dzīvi un darbību jūtama tendence saskatīt filozofa psihi šizoīdajos elementos tiešu cēloni viņa filozofiskās mācības savdabībai. Šādam viedoklim negribētos piekrist. Manuprāt, Vitgenšteina darbu intelektuālās kvalitātes nav tiešā veidā atvedināmas no dēmoniskajiem spēkiem, kas nomocīja viņa dvēseli. Darbos — atšķirībā no personiskās dzīves — jūtama cita veida spriedze, un tā saistāma ar intelekta spēju maksimāli precīzi reflektēt par esamību un par pašu domāšanas procesu. Arī šī ir ētiska problēma — patiesības formulēšanas problēma, taču tā, kaut varbūt risināta līdztekus domām par ļaunumu, samaitātību, grēcīgumu un pašnāvību, nebūtu identificējama ar pēdējām.

Suicīda, savas dzīves varmācīgas pārtraukšanas, mēlnā ēna, šī kristīgajai dzīves uztverei nepieņemamā doma (atgādināsim, ka Vitgenšteini bija kristiešu ģimene) saindēja Ludviga jaunības gadu idillisko atmosfēru. Un atkal grūti pateikt, vai tā bija kāda fatāla nolemība vai arī te izpaudās sabiedrības garīgās krīzes iezīmes laika posmā pirms 1. pasaules kara, taču smags trieciens Vitgenšteiniem

bija triju (triju!) dēlu — Ludviga brāļu — aiziešana no dzīves. Hanss, otrais bērns un vecākais dēls, muzikāls brīnumbērns, vijolnieks, 26 gadu vecumā mīkļainos apstākļos noslika, un ģimenē uzskatīja, ka notikusi pašnāvība. Trešais dēls — Rudijs, nervozs bērns, nonācis ārpus mājas mierīgās atmosfēras, Berlīnē noindējās, iespējams, sakarā ar reālām (vai iedomātām) homoseksuālām problēmām. Trešais Ludviga brālis — Kurts, stipra rakstura cilvēks, Austroungārijas armijas virsnieks, kara beigu posmā itāļu frontei atkāpjoties, nošāvās, kā uzskata, virsnieka goda jūtu vadīts. Tā nu Vitgenšteinu ģimenē palika divi dēli — jaunākais Ludvigs un Pauls, ļoti apdāvināts pianists, kurš kara laikā zaudēja labo roku un iemācījās spēlēt ar kreiso. Bez minētajiem bērniem Vitgenšteinu ģimenē bija vēl trīs meitas, no kurām visciešākais kontakts ar Ludvigu viņa tālākajās dzīves gaitās bija jaunākajai — Margaretai (Gretelei).

Četrpadsmit gadu vecumā arī Ludvigam nācās pamest ģimenes ligzdu — viņš nokļuva Lincas reālskolā (kur tieši šajā laikā dažas klases augstāk mācījās arī topošais Vācijas diktators Hitlers). Pārorientācija no izmeklēti labās audzināšanas mājās uz reālskolas prasībām noritēja sarežģīti — Ludviga aristokrātiskā atvešinātība izpaudās kaut vai tajā faktā, ka savus klasesbiedrus viņš uzrunāja daudzskaitļa formā — “Jūs” un līdz ar to nespēja nodibināt normālas draudzīgas attiecības, pēc kurām ļoti ticās. Izvērtējot šo, kā arī vēlāko laika posmu, Vitgenšteina vēstulēs un atmiņās dominē jaunībai neraksturīgi, pesimistiski nomācoši toņi. Reālskolas izvēle Ludviga izglītošanai nebija nejauša — tēvs vēlējās redzēt viņu kā savas

metalurģiskās rūpniecības impērijas mantinieku un tālāk-
virzītāju, pie tam — jau kopš bērnības zēns bija izrādījis
interesi par dažādām ierīcēm un mašīnām. Tāpēc arī viņa
tālākais dzīves ceļš šķita esam pilnīgi likumsakarīgs —
sekoja studijas Šarlotenburgas tehniskajā augstskolā
Berlīnē, uz kuriem Ludvigs devās 1906. gadā. Tomēr te
atkal vērojamas zināmas sakritības, kādas iezīmē arī viņa
domāšanas teorētisko ievirzi. Patiesībā Ludvigs bija
gribējis doties uz Berlīni, lai klausītos lekcijas pie ievēro-
jamā zinātnes filozofa un loģiķa L. Bolcmana (*L. Boltz-
mann*), taču Bolcmana pašnāvība (jau atkal!) pārvilka
svītru šiem nodomiem, un tāpēc laika posmu no 1906. līdz
1912. gadam Vitgenšteins visumā raksturojis kā vienus
vienīgus “nelaimes gadus”.

1908. gadā, pabeidzis kursu tehniskajā augstskolā,
Vitgenšteins devās uz Angliju, kur turpināja studijas Man-
čēstras universitātē. Faktiski ar šo periodu sāk iezīmēties
tās intereses, kas pieteica Vitgenšteinu kā oriģinālas filo-
zofijas koncepcijas radītāju. No šā brīža viņa intelektuālā
attīstība, savīdamās ar emocionālās dzīves ceļa kāpumiem
un kritumiem, visai droši virzās pretī noteiktam mērķim,
kura īstenojumu mūsdienu garīgajā dzīvē dēvē par
“Vitgenšteina fenomenu”.

Mančēstrā Vitgenšteins ne tikai aizrāvās ar aeronauti-
kas pētījumiem un tīri praktiski izveidoja dažādas ierīces,
piemēram, pēc “pūķa” principa darbināmu lidaparātu, ar ko
pacelt gaisā meteoroloģisko aparatūru, — šeit viņš ieguva
pamatīgas zināšanas arī eksperimentālās psiholoģijas jomā,
kas spēcīgi ietekmēja viņa vēlāko domāšanu dažādu

valodisku situāciju izpratnē. Bez tam viņš apguva filozofiju — pie visai ekscentriskā profesora Semjuela Aleksandra (*S. Alexander*), kurš vēlāk kļuva pazīstams ar mēģinājumiem savā ētikas izpratnē apvienot Darvina mācību ar Hēgeļa filozofiju. Pamazām teorētiskās, filozofiskās intereses guva virsroku, un Ludvigs Vitgenšteins sāka intensīvi domāt par eksakto zināšanu, sevišķi matemātikas, pamatojuma jautājumiem. 1911. gadā šīs intereses aizveda viņu uz Jēnas universitāti pie tolaik tikai šaurajās loģikas un matemātikas speciālistu aprindās pazīstamā Gotloba Frēges (*G. Frege*) un vēlāk — uz Kembridžu pie jau lielu popularitāti ieguvušā matemātiskās loģikas iedibinātāja Bertrana Rasela (*B. Russell*). Ja visumā Vitgenšteins maz iespaidojies no citu domātāju idejām (un šādā nozīmē viņam nav priekšteču filozofijas vēsturē), tas tomēr neattiecas uz abiem pieminētajiem vīriem. Savā pirmajā darbā — “Loģiski filozofiskajā traktātā” Vitgenšteins uz Frēgi un Raselu atsauca daudzkārt. Tas liecina, cik lielā mērā Vitgenšteina agrīnie filozofiskie meklējumi saistāmi ar Rasela un Frēges idejām. Raselu, Frēgi un vēl Džordžu Mūru (*G. Moore*) pamatoti uzskata par tiem domātājiem, kuru ietekmē uzplauka Vitgenšteina īpatnējais talants.

Sevišķi auglīgs garīgais kontakts Vitgenšteinam izveidojās ar Bertranu Raselu, pie kura viņš sāka klausīties lekciju kursu 1912. gadā, vēl pirms bija matrikulējies par Kembridžas Triniti koledžas studentu. No tā laika visa mūža garumā — gan ar stipri lieliem pārtraukumiem — Ludviga Vitgenšteina filozofiskā darbība saistīta ar minēto universitāti un koledžu. Un, lai arī viņš necieta

akadēmisko atmosfēru un bieži visai radikāli sacēlās pret to, piemēram, atsacījās valkāt kaklasaiti kopīgo vakariņu laikā un vispār nemilēja piedalīties koledžas saviesīgajā dzīvē, tomēr garīgā, intelektuālā gaisotne — diskusijas ar Raselu, Mūru un citiem domubiedriem — lielā mērā veicināja Vitgenšteina izveidošanos par tādu domātāju, par kādu viņš kļuvis.

Triniti koledžā Vitgenšteins studēja akadēmisko kursu ar nosaukumu “Morālo zinātņu trijotne” (*Moral Sciences Tripos*), kas sastāvēja no filozofijas, eksperimentālās psiholoģijas un ekonomikas; viņš iekļāvās arī Gara zinātņu kluba diskusijās. Triniti koledžā studējot, Vitgenšteins nonāca saskarsmē ar cilvēkiem, kuri atstājuši paliekošu iespaidu uz 20. gadsimta zinātnes attīstību: ekonomistu Keinsu (*I. M. Keynes*), Dž. Tomsonu (*G. Thomson*) — elektrona atklājēju, taču visciešākā intelektuālā tuvība viņu saistīja ar B. Raselu, kaut arī pēdējais bija krietni vecāks par savu audzēkni. Tieši Rasels spēja saskatīt Vitgenšteina plaukstošo talantu un gan kā teorētisko diskusiju partneris, gan palīdzēdams gluži praktiskā ziņā, ļoti daudz darījis, lai Vitgenšteins pārvarētu emocionālā vājuma brīžus un nenovirzītos no aizsāktā filozofiskā ceļa. Rasela piezīmes un vēstules, kas rakstītas šajā periodā, satur ne vienu vien norādi uz viņa saskarsmi ar talantīgo skolnieku — tanīs Vitgenšteins dažkārt dēvēts par “vācieti”, raksturots kā “spītīgs, bet ne muļķis”; lasām, ka viņš ir “vai nu ģēnijs vai nojūdzies”, taču kopīgais secinājums ietverts frāzē “es mīlu viņu tā, it kā viņš būtu mans dēls”, un pārlicēbā, ka skolnieks spēs labāk pabeigt Rasela iesākto darbu.

Daži Rasela vēstuļu fragmenti sniedz visai iezīmīgu Vitgenšteina portretējumu, kas, no šāsdienas viedokļa raugoties, palīdz raksturot Vitgenšteina fenomena savdabīgumu: piemēram, Rasels saka par savu skolnieku, ka “diskusijā viņš var aizmirst par labām manierēm un gluži vienkārši runā to, ko domā.” Vai arī šāds raksturojums: “Es viņam ieteicu, ka vajag ne tikai pateikt patiesību, bet arī prast pierādīt to, taču viņš apgalvo, ka pierādījums sabojātu patiesības skaistumu un rastos sajūta, it kā puķi tvertu ar netīrām rokām.” Vēlākajos gados Vitgenšteina un Rasela attiecībās gan iestājās atsalums, bet tas jau ir cits stāsts.

Studiju brīvlaikos Vitgenšteins atgriezās Vīnē, pa ceļam apmeklējams Frēgi Jēnā, bet 1913. gada rudenī ilgāku laiku pavadīja Norvēģijā kopā ar savu draugu Deividu Pinsentu (*D. Pinsent*), rakstīja piezīmes un apsvēra problēmas, kas kļuva par viņa pirmā ievērojamā darba — “Loģiski filozofiskā traktāta” pamatu.

1914. gadā sākās 1. pasaules karš, sagriezdams virpulī Eiropas tautu likteņus un izmainīdams arī Vitgenšteina turpmāko dzīves ceļu. Būdams Austroungārijas patriots, viņš uzskatīja par savu morālo pienākumu — un te izpaudās ģimenes audzināšanas ietekme — stāties dzimtenes aizstāvju rindās. Brīvprātīgi pieteicies dienēt Impērijas armijā, Vitgenšteins atbilstīgi savai reālskolas izglītībai kļuva par kadetu armijas tehniskajās daļās. Kara sākumposmā dienēja Austrumu frontē — Polijas, Galīcijas teritorijā, apkalpodams starmeti uz upes lielgaballaivas; kara beigu daļā viņš nonāca Itālijas frontē, kur par izrādīto

varonību saņēma apbalvojumu (riskēdams ar savu dzīvību, Vitgenšteins precīzi koriģēja artilērijas uguni). Kara laikā tapa piezīmes, no kurām gan daļa pazudusi; vēl šodien visas nav atšifrētas un publicētas. Viņš arī strādāja pie jau agrāk iecerēta darba par loģikas pamatojumu. Vitgenšteina paša piezīmes un atmiņas, kā arī dažādi citādi materiāli, ko savākuši biogrāfi, liecina, ka kara gadi filozofa dzīvē bijuši psiholoģiskā lūzuma un emocionālas krīzes laiks. Tieša klātbūtne epohālajos notikumos, nāves tuvums un reizē — zināma distancētība no tās (tehniskās daļas reti nonāca kaujas darbības centrā), kareivju vide un fiziskā spiestība deva iespēju aristokrātiski audzinātajam Ludvigam izjust cilvēka situācijas absurdumu, rosināja pārdomāt eksistenciālus jautājumus. Vientulība, kas Vitgenšteinam nebūt nebija nedabisks stāvoklis, deva iespēju diezgan daudz lasīt, un ir zināms, ka frontes apstākļos viņš izlasījis vairākas nozīmīgas grāmatas. To izvēle gan nav bijusi sistemātiska, taču piezīmes liecina, ka filozofs pratis paņemt no tām savām interesēm atbilstošo. Tādā veidā viņš izlasījis un pārdomājis arī dažus Tolstoja un Ničes darbus. Raksturīgi, ka šo darbu lasīšana Vitgenšteinā modina neparastas asociācijas, ka viņš prot atrast negaidītus domas pavērsienus, kādi vēlāk iegūst nozīmi paša mācībā. Tā, piemēram, iepazīdamies ar Ničes uzbrukumiem kristietībai, Vitgenšteins iebilst, ka kristietība, ja to pieņem, tomēr ir pilnīgi drošs ceļš uz svētlaimi un jēgpilnu dzīvi. Taču, no otras puses (un šeit parādās Vitgenšteina domas neparastais tvērumš), tūlīt pat izvirzās jautājums: kāpēc gan dzīvei ir vajadzīga jēga? Vai bezjēdzīga

dzīve būtu kaut kas apkaunojošs? Vai tādu dzīves uztveri nevar savienot ar konsekventu solipsistisku pozīciju?

Šādi jautājumi, sevišķi “jēgas” kategorijas padziļināta risinājuma meklējumi, raksturo visu tālāko Vitgenšteina filozofisko pētījumu būtību. Arī solipsisma problemātika — jautājums par galējas subjektivitātes pārvarēšanas iespējām — iegūlusi Vitgenšteina vēlinās mācības pamatā kā lingvistiskās intersubjektivitātes koncepcija. Vēl kāds izvilks no 1. pasaules kara laikā rakstītajām piezīmēm, kas apliecina filozofa mērķtiecīgo virzību uz “jēgas” kategorijas analīzi, kura šajā posmā gan vēl atgādina vispārīgus pārspriedumus par “dzīves jēgu” kā tādu. Jau šajās pārdomās iezīmējas pavisam negaidītas atklāsmes “vēlinā” Vitgenšteina stilā — piemēram, par “acs” un tās “vizuālā lauka” savstarpējām sakarībām — atklāsmes, kuras izvērsot, sasniedzams oriģināls solipsisma pozīcijas atrisinājums. Vai arī — atziņas par “jēgas problemātiskumu”, par “jēgu, ko var nosaukt par Dievu”: Ko gan es zinu par Dievu un par dzīves uzdevumu? Es zinu, ka pasaule eksistē. Ka man tajā ir vieta tādā pašā veidā, kā acij ir vieta vizuālajā laukā. Ka attiecībā uz pasauli ir kaut kas problemātisks, ko mēs saucam par tās jēgu. Ka šī jēga nav novietota pasaulē, bet atrodas ārpus tās... Šo dzīves jēgu, t.i., pasaules jēgu var nosaukt par Dievu. Un savienot to ar priekšstatu par Dievu kā Tēvu.

Izteikumu jēgas pētījumus Kembrižā aizsāktajā, Rasela un Mūra ievadītajā virzienā Vitgenšteins nepārtrauca visu kara laiku. Viņš veidoja uzmetumus iecerētajam darbam dažādu aforismu un nelielu paragrāfu veidā.

Īsa atvaļinājuma laikā 1918. gadā tika pabeigts trešais un galējais apcerējuma variants ar nosaukumu *Logisch-Philosophische Abhandlung*. Taču, pirms viņš varēja ķerties pie tā publicēšanas, Vitgenšteinam vēl nācās nopelēt savu necilo lomņu pasaules kara drāmā līdz pat tā nožēlojamajam finālam. Sabrūkot Austroungārijas impērijai, filozofs nonāca itāļu gūstā un laiku līdz 1919. gada vasaras vidum bija spiests pavadīt gūstekņu nometnē. Vitgenšteina tuvinieki izmēģināja visas iespējas, lai panāktu Ludviga atbrīvošanu no gūsta: griezās pie Vatikāna ārlietu ministrijas ar lūgumu palīdzēt, izmantoja māsas Greteles sakarus (viņa darbojās ASV Hūvera pārtikas palīdzības programmā). Izdevās panākt Vitgenšteina un vēl divu viņa karabiedru atlaišanu mājās. Taču sekoja tipiska Ludviga Vitgenšteina reakcija — viņš atteicās no šās iespējas, nolēmis izdzert savu ciešanu kausu līdz mielēm. Bet visumā gūstekņu nometnē pavadītais laiks nebija nelietderīgs. Tā kā pašā kara beigu posmā Vitgenšteins bija paaugstināts virsleitenanta pakāpē, uzturoties virsnieku nometnē, viņš varēja krietni vien vērienīgāk nodoties lasīšanai, kā arī nodibināt draudzību ar dažiem intelektuāļiem. Cita starpā viņš lasīja Kanta "Tīrā prāta kritiku" un pārsprida to domubiedru pulciņā. Turklāt viņam radās iespēja sarakstīties arī ar saviem Kembridžas draugiem, par ko īpaši iepriecināts bija Rasels. Visu kara laiku Rasels par Vitgenšteina gaitām neko nebija zinājis un pat 1919. gadā publicētā darbā parindē atzīmējis, ka tautoloģijas definīciju aizguvis no sava kādreizējā skolnieka Vitgenšteina, piebilzdams, ka viņam nav zināms, vai Vitgenšteins

tautoloģijas problēmu ir atrisinājis un vai viņš vispār vēl ir starp dzīvajiem.

Pēc atgriešanās no 1. pasaules kara frontēm un gūsta Ludvigs Vitgenšteins saskārās ar divām problēmām. Pirmkārt — kā iekārtot savu privāto dzīvi, un otrkārt — kā realizēt filozofiskā darba veikumu, publicējot kara laikā uzrakstīto *Abhandlung* manuskriptu. Privātās dzīves problēmas saistījās gan ar attiecību sakārtošanu ģimenes locekļu starpā, gan ar emocionālās krīzes pārvarēšanu. Tēvs bija nomiris 1913. gadā, atstājot ievērojamu mantojumu, kas kara gados, pirms tam tālredzīgi ieguldīts, nebija gājis mazumā. Vitgenšteinu ģimeni varēja uzskatīt par vienu no bagātākajām izpostītajā pēckara Eiropā. Ludvigs, savukārt, pārdzīvotā kara iespaidā bija kļuvis vēl emocionālāks, vēl lielākā mērā pakļauts vainas un nepilnvērtības kompleksiem; bieži runāja par pašnāvību, sagādādams raizes tuviniekiem. Galu galā — vai nu ģimenes spiediena rezultātā, vai kādu iekšēju apsvērumu mudināts (katrā gadījumā, biogrāfi atzīmē, ka tas bijis racionāli pārdomāts solis) viņš atteicās no savas mantojuma daļas par labu radniekiem. Visu pārējo mūža daļu Vitgenšteina materiālā dzīve noritēja askētiskā vienkāršībā un pieticībā, pat nabadzība bieži vien kļuva par tās vadmotīvu. Tas sevišķi izpaudās pirmajā desmitgadē pēc kara, kad profesionālajā ziņā no karjeras, kurai filozofs bija gatavojies Kembridžā, viņš stāvēja visai tālu. Vitgenšteins nolēma kļūt par skolotāju. Nobeidzis pedagoģiskus kursus un ieguvis atbilstošu kvalifikāciju, viņš ieguva pamatskolas skolotāja tiesības un divdesmitajos gados ar vairākiem

pārtraukumiem strādāja dažādos nomaļos kalnu ciematos, ar visu sirdi un dvēseli nododamies zemnieku bērnu izglītošanai un audzināšanai. Vitgenšteina radinieki uzskatīja, ka šāda nodarbošanās nāk par labu viņa garīgajai veselībai, un droši vien šāds viedoklis nav bez pamata. Lai arī šajā dzīves posmā Vitgenšteina sakari ar filozofisko vidi gluži pavisam pārtraukti netika (viņš epizodiski tikās gan ar Vīnes pulciņa pārstāvjiem, gan sazinājās ar Kembriđžas kolēģiem), tomēr, ikdienā nodevies pedagoga darbam, viņš nevarēja atlicināt laiku filozofisko pētījumu fiksācijai. Vispār šis laiks Vitgenšteina biogrāfiskajā literatūrā ilgi skaitījās “baltais plankums”, kas faktiskā materiāla trūkuma dēļ ir ticis pakļauts visdažādākajām interpretācijām. Krietni lielāku skaidrību šajos jautājumos ienesa Viljama Bārtlija pētījums, kas iznāca 1973. gadā. Tā autors bija apmeklējis Austrijas ciematus un citas vietas, kas saistījās ar Vitgenšteina gaitām, un saticis cilvēkus, kas viņu bērnībā pazinuši un mācījušies pie viņa. Bārtlija pētījums ir aizraujošs, un to var lasīt gandrīz vai kā detektīvromānu, jo vairāk tāpēc, ka tas gan atsedz daudzas patiešām interesantas epizodes Vitgenšteina dzīves gaitā, gan arī — un tas nav mazāk interesanti — ļauj ieskatīties ievērojamā domātāja savdabīgajā garīgajā pasaulē. Paliek iespaids, ka Vitgenšteins ir bijis labs skolotājs. Viņš veltījis daudz vērības bērniem, gādājis par tiem, ilgstoši nodarbojies ar viņiem arī ārpus stundām, devies ekskursijās — pat aizvedis savu klasi uz Vīni, citkārt atkal nesis viņiem mugursomā pa kalnu ceļu dāvanas no Vīnes. Tanī pat laikā bijis ļoti prasīgs, pat neiecietīgs pret tiem, kuri nav

sacījuši patiesību, un disciplīnas nodrošināšanai lietojis fizisku sodu. Pavisam neveiksmīgi veidojušās viņa attiecības ar bērnu vecākiem — tiem nav bijis pieņemams Vitgenšteina dzīves stils, jo atšķirībā no tā, ko varētu sagaidīt no jauna un no bagātās ģimenes nākuša skolotāja, Vitgenšteins dzīvojis ļoti pieticīgi, apzināti irējis telpas pie ciemata trūcīgākajiem iedzīvotājiem, ēdis maltīti kopā ar viņiem, nav draudzējies ar citiem skolotājiem, un jaunās dāmas uzskatījušas viņu par sieviešu nīdēju. Gala rezultātā Vitgenšteinam nācās šķirties no vairākām vietām, vienā gadījumā tas pat saistījies ar nelielu skandālu, tāpēc visumā arī divdesmitie gadi filozofam izvērtās par neveiksmju un dvēseles moku gadiem. Viņš izmēģināja spēkus arī citās jomās: strādādams kādu laiku par dārznieku palīgu klosterī netālu no Vīnes un — ko uzsver visi biogrāfi — apsvērdams iespēju kļūt par mūku, kā arī kādu laiku visai aktīvi darbojās, pārraudzīdams savas māsas savrupmājas celtniecību Vīnē. Par Vitgenšteina tiešo ieguldījumu šās celtnes tapšanā (patlaban tajā izvietota Bulgārijas vēstniecība) pastāv dažādas versijas. Vieni saskata šās ēkas modernajās formās “Loģiski-filozofiskā traktāta” lakonisko skaidrību, citi savukārt aprāda, ka faktiskais Vitgenšteina devums esot nenožīmīgs. Ēku projektētājs un cēlis Vitgenšteina draugs Pauls Engelmans (*P. Engelmann*), kurš piedēvējis savus nopelnus Vitgenšteinam, draudzības jūtu vadīts. Lai nu kā tas arī nebūtu, trīsdesmito gadu Vīnes ceļvedī — kā liecina A.Eiers (*A. Ayer*) — Ludvigs Vitgenšteins dēvēts par arhitektu, bet viņa filozofiskais devums nav šķītis pieminēšanas vērts. Taču,

kā jau sacīts, profesionālās filozofiskās intereses Vitgenšteins netika atstājis novārtā arī tolaik. Pirmām kārtām tas saistās ar viņa agrīnās filozofijas lolojuma — pirmā pamatdarba publicēšanu: “Loģiski filozofiskais traktāts” ir ievērojams sacerējums, un — kā jau gandrīz viss ar Vitgenšteinu saistītais — tā publicēšanas apstākļi paši par sevi ir ievēribas cienīgs notikums. Literatūrā par Vitgenšteina dzīvi un daiļradi šim tematam veltīta īpaša vērība; tāpat kā citas viņa dzīves detaļas, tas apaudzis ar nozīmīgu sakritību folklorizējušos slāni.

1919. gada rudenī, tikko atbrīvojies no gūsta, Vitgenšteins meklēja iespēju satīties ar Raselu. Taču, lai realizētu šo ieceri, traucēja divas lietas: Itālijā Vitgenšteins bija karojis pret angļu armiju, un līdz ar to viņa ierašanās Anglijā nebija vēlama, un, otrkārt, viņam trūka naudas šādam ceļojumam (jo viņš, raugi, bija tikko kā atteicies no sava mantojuma!). Situācija guva atrisinājumu tādējādi, ka Rasels pārdeva daļu no Vitgenšteina mēbelēm, kas vēl atradās Kembridžā, un viņi varēja satīties Hāgā, neitrālā teritorijā — Holandē. Rasels izteica atzinību par Vitgenšteina darbu un bija ar mieru sniegt palīdzību tā publicēšanā — gan uzrakstot ievadu, gan palīdzot atrast izdevēju. Jo vēl pirms tam Vitgenšteins bija griezies pie vairākām Austrijas izdevniecībām — arī tādām, kurām viņa ģimene pirms kara bija ziedojusi ievērojamas naudas summas, — taču visur bija saņēmis atteikumu. Arī Kembridžas universitātes izdevniecība, kurai manuskriptu ieteica Rasels, to noraidīja, uzskatīdama darbu par pārāk sarežģītu un — nenozīmīgu. Beidzot izdevās atrast

izdevēju Vācijā. Tas bija ievērojamais ķīmiķis Vilhelms Ostvalds (*W. Ostwald*), kurš latviešu lasītājam pazīstams tai sakarā, ka pirms 1. pasaules kara strādāja Rīgas Politehniskajā institūtā. Vācijā Ostvalds izdeva teorētisku dabaszinātnisku žurnālu *Annalen der Naturphilosophie*, un šā žurnāla pašā pēdējā numurā 1921. gadā parādījās Ludviga Vitgenšteina darbs ar nosaukumu *Logisch-Philosophisch Abhandlung*. Memuārliteratūrā tiek uzsvērts, ka Ostvalds bijis ar mieru publicēt sacerējumu tikai "aiz cieņas pret Bertranu Raselu" un ar noteikumu, ka Rasels uzrakstīs ievadu, ko pēdējais arī labprāt izdarījis. Šis ievads Vitgenšteina pētniecībā kļuvis slavens ar to, ka devis iespēju viņa mācības interpretiem atklāt, cik vienpusīgi (lai neteiktu aplami) ģeniālais skolotājs sapratis sava ģeniālā skolnieka domas, un līdz ar to parādījis, cik savdabīgs liktenis filozofiskus tekstus piemeklē kultūras norisēs. Ostvalda žurnālā publicētais darbs cietis arī no citādiem — gluži prozaiskiem trūkumiem. Tas nodrukāts pavirši, ar iespiedkļūdām — pat tādām, kur Rasela, redaktora, uz malām izdarītās atzīmes nokļuvušas tekstā. Vitgenšteins bijis sašutis par šādu publikāciju; nosaucis Ostvaldu par galīgu šarlatānu un pamatīgi sastrīdējies ar Raselu.

Pēc pirmā neveiksmīgā mēģinājuma iepazīstināt ieinteresētos lasītājus ar Vitgenšteina pētījumu, sekoja otrs piegājiens, kura rezultātā darbs ieguva savu galīgo — kanonisko formu. To izdeva Anglijā 1922. gadā, vienlaicīgi vācu un angļu valodā, kā paralēltekstu; angļu tulkojumu veica Vitgenšteina draugs Frenks Remzijs (*F. Ramsey*), saņemdam atbalstu no paša autora, tā ka

pārtulkotais variants uzskatāms par autorizētu tekstu. Grūtības izraisīja darba nosaukuma angliskošana. Ieteikto variantu "Filozofiskā loģika" Vitgenšteins ar sašutumu noraidījis, motivēdams, ka viņam nav priekšstata, ko šāda disciplīna varētu nozīmēt. Beidzot izlīdzējies Džordžs Mūrs, kurš ieteicis dot darbam nosaukumu latīņu valodā — *Tractatus logico-philosophicus*. Tas apmierinājis arī Vitgenšteinu, un ar šādu virsrakstu darbs iesācis savu dzīvi divdesmitā gadsimta filozofijas vēsturē. Parasti īsuma labad to dēvē vienkārši par "Traktātu". "Traktāts", šis apjomā gluži nelielais darbs, kura izdošana autoram sagādāja ne mazākas mokas kā uzrakstīšana, būtībā ir vienīgais Vitgenšteina filozofiskais sacerējums, kas laists klajā un saticies ar lasītāju viņa dzīves laikā (vēl minams raksts "Dažas piezīmes par loģisko formu", kas publicēts 1929. gadā autoritatīvajos Aristoteļa biedrības "Rakstos", kā arī studiju gados rakstītā recenzija par kādu loģikas grāmatu un skolotāja darba gados izdots nelielais mācību līdzeklis — vārdnīca). Tāpēc arī saprotams, ka visu gadsimta pirmo pusi — līdz pat piecdesmitajiem gadiem — profesionālajā filozofijas pasaulē (ja neskaita viņa Kembridžas universitātes studentus un domubiedrus) Vitgenšteina vārds saistījās tikai ar "Traktātu" paustajām idejām, konkrētāk — ar šo ideju interpretāciju "Vīnes pulciņa" dabaszinātnieku un filozofu izveidotajā loģiskā pozitīvisma mācībā.

Divdesmitajos gados, kamēr pats autors risināja eksistenciālas problēmas, meklēdams dzīves papildījumu dažādās nodarbēs, viņa sacerējums bija sācis patstāvīgu

dzīvi, kļūdams par vienu no galvenajiem dzinušiem loģiskā pozitīvisma attīstībā.

Vīnes pulciņu 1925. gadā bija nodibinājis fiziķis Morics Šliks (*M. Schlick*), kura darbu par relativitātes teorijas filozofisko nozīmi atzinīgi novērtējis Einšteins. No 1922. gada Šliks ieņēma filozofijas katedru Vīnes universitātē. Vēl pulciņa pasākumos — regulārajās sapulcēs piedalījās Otto Neirāts (*O. Neurath*), Sociālā un ekonomiskā muzeja direktors, Fridrihs Vaismans (*F. Waismann*) un citi. Visplašāk pazīstamais pulciņa dalībnieks — Rūdolfs Karnaps (*R. Carnap*) atstājis lielu iespaidu uz zinātnes metodoloģijas attīstību divdesmitā gadsimtā. 1929. gadā pulciņa dalībnieki publicēja manifestu, kura nosaukumā faktiski ietverta visa loģiskā pozitīvisma programma: “Zinātniska pasaules koncepcija — Vīnes pulciņš”. Manifestu parakstījuši četrpadsmit pazīstami dabas zinātnieki un filozofi — ieskaitot Kurtu Gēdeli (*K. Gödel*) un F. P. Remziju (*F. P. Ramsey*). Manifesta ideju atbalstītāju vidū minēti arī A. Einšteins, B. Rasels un L. Vitgenšteins. Pazīstamais pozitīvisks Kārlis Poppers (*K. Popper*), kas līdzīgi Karnapam atstājis lielu iespaidu uz 20. gadsimta filozofijas attīstību, gan nav bijis pulciņa loceklis — viņš strādāja par vidusskolas skolotāju —, taču uzturēja ciešus kontaktus ar pulciņa dalībniekiem. Arī L. Vitgenšteins dažkārt piedalījies sapulcēs un diskutējis ar atsevišķiem pulciņa dalībniekiem, visbiežāk ar M. Šliku. Vitgenšteina attieksme pret loģiskā pozitīvisma pārstāvjiem bijusi rezervēta — dažkārt diskusiju laikā viņš demonstratīvi lasījis kādu dzejas krājumiņu, it kā likdams saprast, ka

apsprīžamie jautājumi risināmi kādā citā — ne teorētisku pārspriedumu dimensijā. Sevišķi saistībā ar reliģijas novērtējumu viņa uzskati ievērojami atšķirušies no Karnapa un Šlika viedokļa. Vīnes pulciņš divdesmitajos un trīsdesmitajos gados izveidojās par ļoti nozīmīgu Eiropas intelektuālās domas centru — tā rīkote kongresi, kā arī žurnāls *Erkenntnis* kļuva par divdesmitā gadsimta zinātnes filozofijas dzinējspēku. Arī pēc 1938. gada, kad, vāciešiem okupējot Austriju, pulciņa darbība tika varmācīgi pārtraukta un tā dalībnieki bija spiesti meklēt mājvietu citās zemēs — Anglijā, ASV, Austrālijā (M.Šliku jau 1936. gadā kāds psihiski slims students nošāva uz universitātes kāpnēm), — arī tad vēl loģiskā pozitīvisma idejas dažādās variācijās atbalsojās Rietumu civilizācijas garīgajā dzīvē. Bet loģiskā pozitīvisma pamatā, kā jau sacīts, lielā mērā bija iegūlušas Vitgenšteina “Traktāta” idejas — vismaz tādā veidā, kādā tās uztvēra un attīstīja tālāk šā virziena pārstāvji. 1929. gadā publicētais “Manifests” balstās uz tēzi, ka “katra zinātnes apgalvojuma nozīmei jābūt reducējamai uz apgalvojumu par doto”, kas pilnā mērā sabalsojas ar “Traktātā” izstrādāto mācību par izteikumu nozīmi. Metafizikas noliegums — otra raksturīga loģiskā pozitīvisma pazīme —, kam pamatā ir nošķirums starp jēgpilniem un bezjēgas apgalvojumiem, arī pilnā mērā aizgūts no “Traktāta”. Tāpat uzskats par tīrās matemātikas un loģikas tautoloģisko raksturu gūst savu pamatojumu “Traktāta” argumentācijā. Varbūt vienīgi var sacīt, ka loģiskā pozitīvisma ieteiktā zinātnes teoriju un izteikumu patiesības pārbaudes metode — verifikācijas

princips tiešā veidā nav sastopams Vitgenšteina darbā, taču A.Eiera, K.Popera u.c. pozitīvistu darbos tas attīstīts kā turpinājums "Traktāta" idejām.

Raksturīgu liecību par to, kādā veidā "Traktāta" problemātika sekmēja loģiskā pozitīvisma izveidi, kā arī vērā ņemamus vērtējumus par šā virziena vispārīgo nozīmi modernā pasauluzskata tapšanā sniedz Alfreds Eiers, kuram pienākas īpaši nopelni Vīnes pulciņa ideju un modernās analītiskās filozofijas sasaistē.

Angliski runājošo zemju kultūru "Traktāts" ietekmēja divējādi. Daļēji tas notika vēsturiski skaudras sakrītības dēļ: Austriju okupēja, un Vīnes pulciņa dalībnieki emigrēja uz ASV, Angliju, Austrāliju. Loģiskā pozitīvisma idejas, kas bija attīstījušās kontinentālās Eiropas vāciski runājošo domātāju lokā, līdz ar to ieauga angļisko zemju garīgajā dzīvē. Taču paralēli iezīmējās arī otra — vēl spēcīgāka ietekmes līnija, kuras centrā atrodas angļu filozofs Alfreds Eiers.

Trīsdesmito gadu sākumā Eiers, būdams Oksfordas universitātes doktorants, saņēma iespēju papildināt zināšanas Vīnē un 1932. — 1933. gadā piedalījās Vīnes pulciņa sanāksmēs, labi iepazīdams loģiskā pozitīvisma metodoloģiju, kā arī Vitgenšteina "Traktātu". Ar līdzīgu misiju tajā pašā laikā Vīnes pulciņa darbā piedalījās arī Viljams van Ormons Kvains (*W.Quine*) — ASV Hārvarda universitātes doktorants, vēlāk ievērojams analītiskās filozofijas veidotājs. Taču tieši A.Eieram bija lemts kļūt par to "atsperīti", kas iedarbināja visu analītiskās filozofijas mehānismu, nodrošinot tās panākumus angļiskās kultūras zemēs. 1936.

gadā Eiers publicēja grāmatu “Valoda, patiesība un loģika”, kurā koncentrēti un argumentēti izklāstīja Vīnes pulciņa idejas, un šī grāmata, kā arī turpmākie Eiera darbi kļuva par sava veida mācību tekstiem ASV un Anglijas universitāšu filozofijas fakultātēs. Raksturīgi, ka jau pašā darba iesākumā Eiers atzīmē, ka tas balstīts uz “Bertrana Rasela un Vitgenšteina mācībām, kuras savukārt ir loģisks turpinājums Džordža Bērklīja un Deivida Hjūma empīrismam.” Šī analītiskās filozofijas izvērtējumā daudz citētā frāze parāda gan to lielo lomu, kādu “Traktāta” idejas spēlēja loģiskā pozitīvisma tapšanā, gan arī pamatīgo alošanos, kāda no paša sākuma pavadījusi šo procesu. Pilnā mērā pieņemot zināšanai minētā apgalvojuma pirmo daļu — par Rasela un Vitgenšteina ietekmi uz Eiera darbu, Vitgenšteina mācības zinātnīji pamatoti aprāda, ka “Traktāta” loģiskā pasaules aina nekādi nav saistāma ar tradicionālo britu empīrismu. Arī pats Eiers, retrospektīvi izvērtēdams savas ietekmīgās grāmatas atzinumus, kā arī visu loģiskā pozitīvisma epopeju, labprāt atzīst šo alošanos: “Kad es 1931. gadā, būdams Oksfordas universitātes students, pirmo reizi izlasīju “Traktātu”, tas uz mani atstāja neizdzēšamu iespaidu. Kopš tā laika pagājuši gadi, un tagad es uzskatu, ka tanī daudz kas ir neskaidrs un daudzos jautājumos es nepiekrītu nostādnēm, kādas izlasāmas šajā darbā. Taču toreiz es paņēmu no “Traktāta” to, ko man gribējās, un nepievērsu uzmanību pārējam.”*)

---

*) A.J.Ayer. *Philosophy in the Twentieth Century*. London, 1990, p.111.

Lai nerastos priekšstats, ka šajā gadījumā vienkārši notikusi Vitgenšteina agrīno uzskatu “nepareiza” interpretācija un pēc tam, kad atjaunota “pareizā”, “autentiskā” “Traktāta” izpratne, šis filozofijas vēstures incidents vairs neizpelnās ievēribu, jācītē paša Eiera atzinums par loģiskā pozitīvisma vēsturisko lomu divdesmitā gadsimta garīgajā kustībā: “Filozofija attīstās pati pēc saviem likumiem, un šodien tikai pavisam nedaudzas no Vīnes pulciņa idejām saglabājušās neskartā veidā. Jēdzienu “metafizika” vairs nelieto ar nosodījuma pieskaņu; turklāt tiek atzīts, ka vismaz daži metafiziķi pie saviem neparastajiem secinājumiem nonākuši, cenšamies atrisināt sarežģītas konceptuālas problēmas. Zinātniskās teorijas tagad vairāk tiek apcerētas pragmatiskā garā, nedodot priekšroku zinātniskajam realismam. Gan analītiskā un sintētiskā nošķīrums, gan pats sajūtu dotumu nojēgums kļuvis apšaubāms; un no tiem filozofiem, kuri uzskata, ka sajūtu dotumu vai tam līdzīgs koncepts varētu izrādīties noderīgs, tikai nedaudzi vēl pieturas pie viedokļa, ka jebkuru empīrisku apgalvojumu var pārformulēt sajūtu dotumu izteiksmē. No otras puses, joprojām saglabājas ievērojams atbalsts centieniem savienot nozīmi ar iespēju to verificēt un īpaši — savienot nozīmi un patiesības nosacījumus. Un visbeidzot — manuprāt, var sacīt, ka Vīnes pozitīvisma gars dzīvo. Tas dzīvo filozofijas un zinātnes kopīgajos meklējumos, loģiskajos paņēmienos; tas dzīvo prasībās pēc domas skaidrības un tanī apstākļi, kas, manuprāt, vislabāk raksturojams kā miglainas piepaceltības izdzīšana

no filozofijas; filozofijas priekšmetam tas piešķīris jaunu virzību, no kuras vairs nav atpakaļceļa.”*)

“Miglainā piepaceltība”, ko Eiers — droši vien ne daudz pārsteidzīgi — iedomājas esam izdzītu no filozofijas, oriģināltekstā apzīmēta ar vārdu salikumu *woolly uplift* (burtiski: “villaina pacelšanās augšup”). Tā ir Eiera metafora, ar kuras palīdzību romantiski ietonētu, dziļdomīgu refleksiju viņš norobežo no racionālistiskas domas darbības, kas vērsta uz apskatāmās problēmas maksimālu noskaidrošanu un tās iespējami precīzāku formulēšanu. Vai “Traktātā” un visā Vitgenšteina jaunradē paustās idejas pieskaitāmas pirmajai vai otrajai filozofēšanas manierei, droši vien arī turpmāk tāpat kā līdz šim — paliks lasītāja interpretatīvās izvēles jautājums. Taču “Traktāta” būtiskā ietekme uz analītiskās filozofijas un līdz ar to — uz visas Rietumu kultūras attīstību no tā nemainīsies.

Divdesmito gadu beigās, Kembridžas draugu mudināts, Ludvigs Vitgenšteins sāk meklēt atpakaļceļu uz akadēmisko vidi. 1929. gadā viņš atgriežas universitātē un gatavojas doktora grāda iegūšanai. Šinī sakarībā atkal sastopamies ar kādu paradoksu Vitgenšteina fenomenā. Aizstāvēšanai tiek iesniegts *Tractatus logico philosophicus* — darbs, kas faktiski jau kļuvis pazīstams kā jauna filozofiska virziena aizsācējs. Par oponentiem aizstāvēšanas procedūrā nozīmē Raselu un Mūru, un visu aizstāvēšanas gaisotni raksturo Mūra oficiālais atzinums, ka “pēc manas personiskās pārlicības Vitgenšteina kunga

---

*A.J.Ayer. *Philosophy in the Twentieth Century*. London, 1990, pp. 140 — 141.

disertācija ir ģeniāla, un tā visādā ziņā atbilst prasībām, kādas filozofijas doktora grāda iegūšanai tiek izvirzītas Kembridžas universitātē.”

Līdz ar to Vitgenšteins atkal iekļaujas akadēmiskajā dzīvē, un praktiski līdz pašam mūža galam viņa liktenis saistīts ar Kembridžas universitāti. 1930 gadā Vitgenšteinu ievēl par Triniti koledžas locekli un viņš sāk lasīt lekcijas studentiem, ko ar pārtraukumiem dara līdz 1947. gadam. 1939. gadā Vitgenšteins pārņem Filozofijas katedru (kuru līdz tam ilgu gadus bija vadījis Džordžs Mūrs), tādējādi arī formāli kļūdamas par Kembridžas rosīgās filozofu kopas atzītu līderi. Pārtraukumi šā perioda akadēmiskajā karjerā saistīti gan ar Vitgenšteina personiskās dzīves norisēm, gan ar laikmeta kataklizmām. 1936. — 1937. gadā filozofs gandrīz gadu nodzīvoja Norvēģijā, kur nelielā būdiņā vientuļa fjorda krastā intensīvi strādāja, attīstīdamas savu “vēlino” filozofiju. Šeit tika likti pamati “Filozofiskajiem pētījumiem”.

1935. gadā Vitgenšteins uzturējās Krievijā. Arī šī epizode lielā mērā saistīta ar “Vitgenšteina mīklu” un plaši apspēlēta memuārliteratūrā, tomēr pat vēl tagad palicis daudz neizzināta. Interese par Krieviju un krievisko Vitgenšteinam bijusi jau sen: viņš cienījis Tolstoja un Dostojevskā daiļradi, Anglijā viens no viņa draugiem bija ievērojamais filologs Nikolajs Bahtins. Vitgenšteins speciāli mācījās krievu valodu pie doktores Faņas Paskales, kas atstājusi izvērstas atmiņu piezīmes gan par šo, gan citām Vitgenšteina dzīves epizodēm. Nedaudz strīdīgs memuārliteratūrā ir jautājums par Vitgenšteina Krievijas

apmeklējuma apstākļiem un motivāciju: vai brauciens uz Krieviju bijis saistīts ar interesi par krievisko vidi, vai arī to kaut kādā mērā noteikušas politiskas simpātijas (ne jau politisks atbalsts padomju režīmam — tam Vitgenšteins bija pārāk kulturāls, — bet gan trīsdesmito gadu Eiropas intelektuāļiem raksturīgās kreisuma noslieces, kas bijušas izplatītas arī Anglijas akadēmiskajās aprindās). Arī par pašiem uzturēšanās apstākļiem Padomju Krievijā pieejama visai pretrunīga informācija. Ir, piemēram, zināms, ka viņš ticis ar Masakavas universitātes matemātikas profesori Jankovsku, kā arī tas, ka Vitgenšteinam piedāvāts profesora darbs Kazaņas universitātē. Daļa no mitoloģizētajām leģendām par Vitgenšteina uzturēšanos Krievijā aizsniedzas līdz Latvijai. Rīgas filozofu aprindās klist nostāsti: Vitgenšteins apciemojis arī Ļeņingradas filozofi Tatjanu Goršteini, kura vēlāk šā iemesla dēļ represēta un pēc otrā pasaules kara, strādājot PSRS Zinātņu akadēmijas Ļeņingradas nodaļā, iepazinusies ar Latvijas filozofi — tagad habilitēto zinātņu doktori Larisu Čuhinu. Sešdesmitajos gados, aizstāvot kandidāta disertāciju, L.Čuhina aicinājusi T.Goršteini par sava darba oponenti, taču sakarā ar pēdējās “biogrāfiju” tam nav bijis lemts piepildīties. Tā, lūk, iezīmējas vēl viena netieša saīte (līdzās Ostvaldam, “Traktāta” pirmpublicētajam) starp Latvijas kultūras norisēm un “Vitgenšteina leģendu”.

Visumā tomēr Vitgenšteina aizraušanos ar domu palikt Padomju Savienībā filozofa biogrāfijas pētnieki atvedina uz viņa dvēseles stāvokli, ar centieniem ko radikāli mainīt savā dzīvē un piepildīt augstus ētiskos ideālus kādā

citā — labvēlīgākā vidē. Pētnieki ir vienisprātis, ka pēc 1935. gada Krievijas apmeklējuma Vitgenšteina interese par šo zemi un tās iekārtu ievērojami atslābusi. Apgalvojumus, ka 1939. gadā filozofs vēlreiz būtu apmeklējis Padomju Savienību, uzskata par nepamatotiem.

Otrais pasaules karš atkal ienesa pārmaiņas Vitgenšteina dzīvē — gan ne tik radikālas kā pirmais. Pēc Austrijas iekļaušanas Lielvācijas sastāvā Vitgenšteins bija pieņēmis Anglijas pavalstniecību (lai gan visumā ar nepatiku izturējās pret Angliju un tās akadēmisko vidi), un tāpēc kara laikā viņam nācās savu darbību pakļaut kara laika likumiem. Vitgenšteins izvēlējās kalpot Anglijai, strādājot par sanitāru, vēlāk — par laborantu Londonas un Ņūkāsas slimnīcās. Arī šajā izvēlē izpaužas viņa rakstura iezīme — darot netīkamus, pat “netīrus” darbus, izlidzināties ar pārējiem cilvēkiem, veikt sava veida grēku izpirkšanu. Pēc kara Vitgenšteins vēl atgriezās Kembridžas universitātē. 1947. gadā viņš lasīja pēdējās lekcijas Triniti koledžā, un tad aizgāja pensijā, cerēdams veltīt visus spēkus filozofiskam jaunrades darbam. Kādu laiku šajā posmā Vitgenšteins uzturējās Īrijā — gan kādā nomaļā piejūras ciematā, gan galvaspilsētā Dublinā; viņš arī viesojās Amerikas Savienotajās Valstīs pie sava skolnieka un domubiedra Normana Malkoma (*N. Malcolm*), neilgi dzīvoja Oksfordā. Visa t.s. otrā Kembridžas perioda laikā Vitgenšteins samērā regulāri apciemoja savus radniekus Vīnē. Dīvus pēdējos savas dzīves gadus viņš zināja, ka ir slims ar vēzi, un aizvaidīja tos, domādams par sava filozofiskā darba likteni.

Vitgenšteina filozofija iedalāma divās daļās, kuras atbilst viņa darbības agrīnajam un vēlīnajam posmam. Jautājums par to, kad beidzas agrīnais un sākas vēlīnais posms, ticis plaši aplūkots interpretatīvajā literatūrā. Ir autori, kas dod priekšroku uzskatam par abu posmu uzskatu ciešu saistību un pēctecību; citi, savukārt, uzsver atšķirības un runā par “vēlino” Vitgenšteina mācību kā ar “Traktāta” filozofiskajām nostādnēm pilnīgi nesaistītu. Pats Vitgenšteins atstājis nepārprotamas liecības, ka, sākoties otrajam periodam, notikusi viņa iepriekšējo uzskatu pārvērtēšana, tanī pat laikā uzsvērdams, ka “Filozofiskie pētījumi” — otrā perioda centrālais darbs — ļauj “pareizā gaismā” novērtēt viņa iepriekšējo domāšanas manieri. Arī par to, kad tieši pārvērtības aizsākušās, plaši diskutē Vitgenšteina daiļrades pētnieki. Pastāv uzskats, ka lingvistiskajiem jautājumiem viņš sācis pievērsties divdesmitajos gados, kad strādāja par skolotāju un mācīja dialektā runājošiem bērniem literāro vācu valodu. Citi savukārt lingvistisko pavērsienu Vitgenšteina uzskatos saista ar trīsdesmito gadu sākuma lekcijām Trinitī koledžā. Lekcijas Vitgenšteins lasīja bez konspektiem, improvizējams un iesaistīdams studentus brīvā dialogā, tomēr jau gatavodamies jautājumu iztirzājumam, Vitgenšteins veica daudzas atzīmes; arī klausītāju lekciju konspekti ieguva paliekošu tekstu nozīmi. Faktiski visus trīsdesmitos gadus Vitgenšteins intensīvi strādāja, meklējot visadekvātākos formulējumus saviem uzskatiem un

mērķtiecīgi gatavojot tos publicēšanai. Tā tapa "Filozofiskie pētījumi", kurus viņš steidza pabeigt četrdesmito gadu nogalē un kuru tālāko likteni, jau slimības pārņemts, pārrunāja ar draugiem. "Filozofiskie pētījumi" kļuvuši par Vitgenšteina vēlinās filozofijas galveno, varētu pat teikt — kanonisko sacerējumu. Taču līdzās šim darbam Vitgenšteina fenomena izpratnei ne mazāk svarīgi ir arī citi teksti, kuri nav bijuši domāti publicēšanai, bet atklāj viņa domas veidošanās ceļu un sniedz izpratni par atsevišķiem filozofijas jautājumiem — ētiku, psiholoģiju, reliģiju u.c. Šie "apokrifie" teksti tapuši gan kā paša filozofa rakstīti vai saviem skolniekiem diktēti uzmetumi, gan arī kā viņa lekciju klausītāju konspekti vai draugu atmiņas par filozofiskām diskusijām. Daži no šiem tekstiem, piemēram, tā sauktā "Zilā burtnīca" un "Brūnā burtnīca", kurās ietilpa Kembridžas lekciju konspekti, Vitgenšteina daiļrades cienītāju vidū bija pazīstami jau trīsdesmitajos un četrdesmitajos gados, taču citi lasītājiem kļuva pieejami tikai sešdesmito un septiņdesmito gadu gaitā. Tādi, piemēram, ir nozīmīgā "Lekcija par ētiku", kuru Vitgenšteins nolasīja Kembridžā interesentu auditorijai 1929. vai 1930. gadā un kura pirmo reizi publicēta 1965. gadā. Vai arī — apjomā nelielās "Piezīmes par Frēzera "Zelto zaru"", kas tapušas 1930.-1931. gadā, bet dienasgaismu ieraudzījušas tikai 1979. gadā. Tādas ir arī lekcijas par reliģisko ticību, kuras nolasītas 1938. gadā un izdotas 1966. gadā krājumā "Lekcijas un sarunas par estētiku, psiholoģiju un reliģisko ticību". Ļoti nozīmīgs Vitgenšteina filozofijas avots ir nelielais darbs "Par drošticamību",

kuru viņš sarakstījis savas dzīves beidzamajos astoņpadsmit mēnešos. Krājumā “Kultūra un vērtība” apkopoti Vitgenšteina uzskati par plašu dzīves un kultūras parādību spektru. Nozīmīgs filozofa uzskatu attīstības liecinājums rodams vēl arī krājumos *Philosophische Bemerkungen*, *Philosophische Grammatik* un *Zettel*.

“Filozofiskie pētījumi” iznāca 1953. gadā — jau pēc filozofa nāves; to pirmo daļu filozofs sakārtojis pats — atbilstoši savai iecerei, turpretī otra daļa ir teksti, kurus grāmatā ievietojuši izdevuma redaktori. Viss teksts — tāpat kā “Traktāta” grāmatas variants — sniegts paralēli pa lappusēm vācu un angļu valodā. Angļu valodā to pārtulkoja G. E. M. Anskomba (*Anscombe*), kas piederēja pie Vitgenšteina sekotāju “iekšējā loka”.

Vitgenšteina vēlinie uzskati izplatījās samērā šaurā viņa lekciju klausītāju un domubiedru pulkā. Viņus pievilka Vitgenšteina veidojamās mācības oriģinalitāte, neparastā domāšanas maniere, jaunās filozofēšanas vispārējā stilistika. Arī paša filozofa personība suģestējoši ietekmēja apkārtējos — par to savās atmiņu liecībās vienispriņķis ir gan viņa filozofijas cienītāji, gan kritiķi. Šo iemeslu dēļ jau filozofa dzīves laikā, bet vēl lielākā mērā — pēc “Filozofisko pētījumu” publicēšanas izveidojās samērā šaurs mācekļu pulks, un tie dažkārt centās ieņemt visai sektantisku nostāju. Proti, uzstājās kā Vitgenšteina filozofijas vienīgie pareizie interpretētāji un viņa dzīves ceļa hagiogrāfi.*)

---

*) Hagiogrāfija – svēto dzīves apraksti.

Tāpēc Vitgenšteina pētniecībā dominē daudzi un dažādi atmiņu stāstījumi, epizodes, kurās parādīta lielā domātāja ekscentriskā uzvedība, sadzīves dīvainības, draudzības izpausmes, eksaltētā realitātes uztvere. Līdz ar to Vitgenšteina dzīves gājums sniedz daudzveidīgu materiālu ģeniālas personības psiholoģiskam — arī psihoanalītiskam — portretējumam. Savukārt viņa mācība, vēlino filozofiju ieskaitot, atzīstama par intelektuālu pašvērtību, kuras būtībai var tuvoties publicēto tekstu analīzes un interpretācijas ceļā.

Viens no vecākās paaudzes filozofiem, kas trīsdesmito gadu sākumā regulāri apmeklēja Vitgenšteina lekcijas Kembridžā un ir atstājis šo lekciju aprakstus, bija Džordžs Mūrs. Vispār Mūra atbalsts Vitgenšteina darbībai mērojams visā viņa radošās dzīves garumā, un, ņemot vērā to, ka Mūrs bija viens no pašiem ietekmīgākajiem Anglijas filozofiem, analītiskās filozofēšanas manieres aizsācējs, var izsacīt pieņēmumu, ka Mūra atbalsts sekmējis lingvistisko pavērsienu Vitgenšteina uzskatos. Tomēr jautājums par Mūra ietekmes apmēriem un raksturu joprojām paliek viens no strīdīgākajiem jautājumiem Vitgenšteina pētniecībā. Tanī pat laikā ir diezgan skaidrs, ka otrs ievērojamākais Anglijas filozofs Bertrands Rasels, kura līdzdalība Vitgenšteina liktenī pieminēta vairākkārt, sava ģeniālā skolnieka vēlino mācību neatzina. Rasels uzskatīja, ka šajā periodā Vitgenšteins novirzījies no filozofijas kardinālo jautājumu risināšanas ceļa.

Divdesmitā gadsimta otrās puses garīgās dzīves attīstība tomēr “pasludināja” citu spriedumu. Pēc tam,

kad 1952. gadā dienas gaismu ieraudzīja “Filozofijas pētījumi”, sākās nepieredzēti straujš Vitgenšteina vēlinās filozofijas popularitātes kāpums. Tas sakrita ar tikpat strauju loģiskā pozitīvisma filozofijas apsikumu. Izmēlusi savas jaunatklāsmes iespējas, tā atbrīvoja vietu lingvistiskajai filozofijai, un tā savukārt balstījās uz “Filozofisko pētījumu” atziņām gluži tādā pašā veidā, kā Vīnes pulciņa filozofija savulaik bija balstījusies uz “Loģiski filozofisko traktātu”. Jau septiņdesmito gadu beigās A. Eiers varēja visai rezignēti atzīmēt, ka viņš droši vien ir palicis pēdējais filozofs, kas pieskaita sevi loģisko pozitīvistu saimei; savukārt krietna daļa analītiskās filozofijas vēstures pētnieku klasificē Eiera vēlinos uzskatus kā lingvistiskās filozofijas novirzienam atbilstošus. Analītiskās filozofijas attīstībā bija noticis lingvistiskais pavērsiens, un tā aizsākums saistāms ar visu Vitgenšteina darbību Kembriģas periodā un it īpaši — ar “Filozofiskajos pētījumos” paustajām nostādnēm un refleksijas manieri. No “Traktāta” uz “Pētījumiem” — lūk, Vitgenšteina radošās darbības attīstības virziens, un atbilstoši tam arī centīsimies izsekot viņa filozofijas pamatnostādnēm.

“TRAKTĀTS”

Tractatus logico-philosophicus ir apjomā neliels, taču garīgajā ziņā ārkārtīgi piesātināts darbs. Tanī skartas pašas būtiskākās filozofijas problēmas — sākot ar pasaules vienības un daudzveidības jautājumiem un beidzot ar domāšanas pamatojuma problēmu. Te nākas saskarties gan ar ontoloģiskiem (par to, kāda ir esamība), gan gnozeoloģiskiem (par cilvēka zināšanu saturu), gan arī loģiskiem risinājumiem; te runāts par transcendenci, par subjektivitāti, par patiesību, par ētiku, par mistisko un par citām mūžsenām teorētiskās domāšanas mīklām. Līdzās jau izsenis pazīstamajām filozofijas un loģikas kategorijām “Traktātā” sastopam arī jaunus vai mazpazīstamus, netradicionālā nozīmē lietotus nojēgumus, piemēram, “attēls”, “zīme”, “norādīšana” u.c. Tomēr nevienu no skartajām problēmām “Traktāta” autors necenšas risināt vispārpieņemtās diskusijas ietvaros, atsaucoties uz filozofijas vēstures pieredzi, — ja nu vienīgi polemizējot ar saviem skolotājiem Frēgi un Raselu; citādi darbam ir tīri vai pravietisks raksturs — īsajos, aforistiskajos izteikumos jaušams jaunas mācības pasludinātāja gars. Kaut arī teksts izkārtots numurētos paragrāfos (pie kam numerācija veidota it kā ar nolūku strukturēt paragrāfu savstarpējo saistību, lai atvieglotu argumentācijas uztveršanu), paliek iespaids, ka šāds izkārtojums vairāk bijis nepieciešams pašam autoram savas domas attīstībai, jo lasītājam no tā visai maz labuma. Pati “Traktātā” pausto ideju nozīmīguma būtība meklējama it kā divās galējās

pozīcijās. No vienas puses, sastopam atsevišķas, ne visai cieši saistītas tēzes, kurās aplūkotas kāda viena vai divas kategorijas to savstarpējā “saspēlē”, — tie ir aforismi, no kuriem katrs ir veselas koncepcijas vērts. Nav brīnums, ka Vitgenšteina mācības vēlākajā apguvē daudzi darbi — lieli un plaši zinātniski apcerējumi — veltīti kādas vienas vai nedaudzu “Traktāta” paragrāfu izvērsšanai. No otras puses — un tas ir pirmajam Vitgenšteina darbam raksturīgais “gars” —, pamanām vispārēju domāšanas ievirzi, filozofēšanas manieri, kas nav tieši saistāma ar kādu vienu atziņu, bet izvedināma no darba kopējās tonalitātes. Šīm abām galējībām pa vidu būtu meklējama paša Vitgenšteina argumentācija par kādu no izvirzītajiem jautājumiem. Bet vai šo argumentāciju vainago skaidri noformulēti un pienācīgi pamatoti secinājumi? Šajā ziņā darbs neattaisno zinārkārīga lasītāja cerības, un droši vien tāds arī nepavisam nav bijis autora nolūks. Ne velti ievadā viņš uzaicina lasītāju kļūt par filozofēšanas procesa līdzdalībnieku: “Iespējams, ka šo darbu sapratīs lasītājs, kuram bijušas tādas pašas vai vismaz še paustajām līdzīgas domas. Proti, šī nav mācību grāmata.” Patiešām, “Traktāts” ir smaga grāmata. Tanī lasītājam jāstopas ar daudzām mazzaprotamām, pat pretrunīgām nostādnēm, ar atziņām, kurās jaušams domas dziļums, ko ne vienmēr izdodas līdz galam tvert. Angļu rakstniece un filozofe Airisa Mērdoka (I. Murdoch) par visu Vitgenšteina mācību kopumā teikusi, ka tā sastāv no “kaitinošiem mājieniem”, un tāds arī varētu būt “Loģiski filozofiskā traktāta” vispārējais raksturojums. Taču — no otras puses, tieši

konceptuālās piesātinātības dēļ, kas izpaužas gan atsevišķo aforismu neparastumā, gan darba vispārējās tonalitātes oriģinalitātē, "Traktāts" kļuvis par vienu no 20. gadsimta filozofijas meistardarbiem. Tieši šīs darba īpašības pavērušas ceļu daudzveidīgai interpretācijai atbilstoši vispārējām filozofiskās domas attīstības tendencēm.

Jau tika minēts, ka laika posmā pirms un tūlīt pēc Otrā pasaules kara "Traktāta" pētnieki un tie, kas studēja šo darbu (arī Latvijas filozofijas aspiranti, kuru pirkstu nospiedumus glabā 1957. gada krievu tulkojuma nodilušie lappušu stūri Rīgas zinātniskajās bibliotēkās), saskatīja Vitgenšteina pētījumā galvenokārt loģiskas kvalitātes. Taču pēdējo desmitgažu laikā — septiņdesmitajos un astoņdesmitajos gados "Traktāta" problemātikas izpratnē vērojams visai ievērojams pavērsiens — aizvien vairāk šis darbs tiek uzlūkots kā metafizisks sacerējums, kā tāds teksts, kas, atsedzot domāšanas nepārvaramās pretrunas, liecina par cilvēka esības traģisko dabu. Un vēl — tiek uzskatīts, ka tieši šim Vitgenšteina darbam raksturīga ētiska ievirze, lai gan darbā ētikas problemātika skarta tikai dažos paragrāfos. Tam pamatā nav tikai paša Vitgenšteina apgalvojums — kādā sarunā ar draugu viņš norādījis uz sava sacerējuma ētisko raksturu. "Traktāta" ētiskās kvalitātes izsecināmas no visa darba kopējās ievirzes, proti, filozofs īpašu spriedzi uzrāda domājoša — konsekventi un loģiski domājoša — cilvēka pasaules izjūtā.

Attīstot šādu interpretāciju, daži Vitgenšteina darba pētnieki piedāvā skatīt "Traktātu" ne tikai kā filozofisku, bet arī kā literāru sacerējumu — kā sava veida filozofisku

pasaku vai poēmu, atsedzot autora lietotos, diskursīvam filozofiskam tekstam neraksturīgos stilistikas paņēmienus. Patiešām, “Traktāta” sākuma daļa lasāma kā savdabīgs Radišanas mīts, kura izpratnei nav no svara lietoto jēdzienu virspusējā semantika, bet gan to savstarpējā harmonija pasaules kā Vienota Veseluma atklāsmē. Vai arī — “Traktāta” pēdējais teikums, hrestomātiski slavenais: “Par ko nevar runāt, to vajag atstāt klusēšanai”, kas skan kā no filozofiska dzejas darba ņemta pamācoša sentence, node-rīga nopietniem dzīves gadījumiem.

Pēc šāda apskatāmā darba vispārēja raksturojuma paliek skaidrs, ka lasītājam nevajadzētu gaidīt tādu analīzi, kas pretendē uz “Loģiski filozofiskā traktāta” “pareizo” izpratni. “Traktāts”, tāpat kā citi Vitgenšteina darbi, ir jālasa katram pašam, un katram pašam ir jātiek galā ar “kaitinošo mājienu” sindromu, kuru minējusi Airisa Mērdoka. Patlaban — līdz tam laikam, kad galvenie Vitgenšteina darbi būs pārtulkoti latviešu valodā, — varu vien piedāvāt atsevišķus raksturīgākos šā darba fragmentus un komentārus par tiem, cenšoties grupēt “Traktāta” atziņas atbilstoši tai sistematizācijai, kāda nostiprinājusies interpretatīvajā literatūrā. Taču vispirms jāatzīmē, ka lasītājam, kurš cenšas iedziļināties “Traktāta” gaisotnē, būtu jāpatur vērā — autora uzmanības centrā atrodas trīs savā starpā saistītas sfēras: pirmkārt, doma (domāšana) — tas, ko var (un ko nevar) tvert ar domāšanas palīdzību, otrkārt, valoda (nosaukumi, vārdi, propozīcijas), un — pāri visam — nozīme (nozīmīgums), jēga, tā kvalitāte, kura apvieno abas iepriekšminētās sfēras un kuras dēļ tām, tāpat kā

visai cilvēka esamībai vispār, ir (nu, kā lai to citādāk pasaka?) nozīme un jēga. Jau pieminētā "Traktāta" sākuma daļa, kuras noskaņu salīdzinājām ar Radīšanas mīta svinīgumu, šo īpašību iegūst tādēļ, ka Vitgenšteins cenšas ārkārtīgi precīzi un konsekventi iedomāties pasauli kā vienu veselumu — kā tādu pasauli, kuras veselumu un vienotību nosaka viens vienīgs apstāklis: tas, ka Es, domājošs subjekts, to ietveru savā — vienīgajā un vienotajā domā. Ieklausieties:

"Pasaule ir viss, kas ir *) [1]. Pasaule ir fakti, nevis lietu totalitāte [1.1]. Pasauli nosaka fakti un tas, ka tie ir visi fakti [1.11]. Jo fakti totalitāte nosaka gan to, kas ir, gan to, kā nav [1.12]. Fakti loģiskajā telpā ir pasaule [1.13]. Pasaule dalās faktos [1.2]. Jebkas var būt tāds, kas ir, vai tāds, kas nav, un viss pārējais paliek tāds pats [1.21]."

Šajos aforistiskajos īsteikumos uzburtā aina nav iegūta, ekstrapolējot mūsu ikdienā iegūto ierobežoto pieredzi uz kādu plašāku vai, teiksim, bezgalīgu esamības sfēru; te domātājs uzreiz "ķeras vēršim pie ragiem" un raksturo visu pasauli (vai pastāvošo, vai bezgalību), ietverot to vienā domā (vienā teikumā) — piedāvājot it kā

*) Jau pats pirmais "Traktāta" teikums uzrāda filozofisku problēmu, kas sevišķi atklājas, to tulkojot citā valodā. Vāciski: "*Die Welt ist alles, was der Fall ist*"; angliki: "*The world is everything that is the case*". "Pasaule ir viss, kas ir un kas notiek." Uzsvars abos gadījumos likts uz (domās) fiksējamu esamības vienību. Varbūt latviski būtu jātulko: "Pasaule ir viss, kas ir /domā/ tverams?"

**) "Traktāta" paragrāfi apzīmēti atbilstoši paša Vitgenšteina ieviestajai numerācijai.

sakoncentrēt uzmanību uz jēdzienu “viss” tā dažādajās izpausmēs. “Pasaule ir viss, kas ir.” Patiešām, kas gan vēl cits tā varētu būt. Ar šo vienu domu esamība ir izsmelta visā tās totalitātē, visā tās esošajā, bijušajā un iespējamajā daudzveidībā, visās priekšmetiskajās un ideālajās sakarībās, visās reālajās un fantastiskajās izpausmēs, visās iedomājamajās noteiksmēs un noteiksmju kombinācijās. Šī atziņa šķiet ģeniāli vienkārša un pašsaprotama, un tomēr — kā tas notiek ar visām pašsaprotamām atziņām — īstās grūtības vēl tikai stāv priekšā. Pirmkārt, tūlīt pat rodas jautājums: ko darīt ar to, “kas nav”? Citiem vārdiem, vai tas, kas nav, arī ir domās tverams? Tālāk, kā izturēties pret to, kas nav iedomājams — ja tāds ir (bet kā gan zināt, ka tāda nav?) Un vēl — kā savienot šo visu esošo pasauli, kuru varam iedomāties, bet kuru droši vien nekādi nevaram ietvert savā pieredzē (vismaz vienas dzīves laikā ne), — kā savienot šo Pasauli ar to “pasaulīti” (vai pasaules daļu), kurā darbojamies, — ar ikdienā tveramo, sajūtamo, pārdzīvojamo, mums saprotamo un dažkārt ne visai saprotamo, un varbūt pat pavisam nesaprotamo mūsu eksistences pasauli. Kas piešķir nozīmi (jēgu) šai mūsu dzīves pasaulei? Vai šī jēga ir atvedināma no sākumā paustās ģeniālās atziņas (vai vismaz sasaistāma ar to), ka pasaule ir viss, kas ir? Patiesībā tie visi ir jautājumi, ar kuriem — tādā vai citādā formā — sākas jebkura filozofiska refleksija, un “Traktāta” autors ir devis savdabīgu uzstādījumu minētās problemātikas risināšanai. Tālāk, varētu teikt, jau seko detaļas — Vitgenšteins ievieš savos apsvērumos veselu virkni nojēgumu, kuru uzdevums —

dot iespēju risināt augstāk izvirzītos jautājumus. Mūsu domāšana ir tā iekārtota, ka totalitātes jēdziens liek domāt par partikulāro, atsevišķo, nedalāmības jēdziens — par daļām, esamības jēdziens — par neesamību utt. Tādējādi doma neapmierinās tikai ar atziņu, ka “Pasaule ir viss, kas ir” — tā prasa paskaidrot, kādas ir tās vienības, tie singulārie “ķieģeļi”, no kura viss sastāv, kā tie savā starpā kombinējami, un tā tālāk, un tamlīdzīgi. Lai atbildētu uz šiem jautājumiem, Vitgenšteins ievada aprītē jēdzienus “lietas” (*Dinge, things*), “fakti” (*Tatsachen, totality of facts*), objekti, loģiskā telpa un vēlākā izklāstā papildina tos ar tradicionālajiem filozofijas nojēgumiem — substance, forma, realitāte u.c. Vitgenšteins nekur nesniedz šo plaši lietojamo kategoriju precīzu skaidrojumu vai definīciju — viņš ievada tos tekstā kā pašsaprotamus un liek lasītājam nojaust to argumentatīvo un jēdzienisko slodzi pēc konteksta. Par “lietām” it kā būtu skaidrs: “Pasaule ir faktu, nevis lietu totalitāte.” Pasauli nevajag iedomāties kā tādu, kas sastāv no fiziskiem ķermeņiem vai arī vispār no jebkādiem ķermeņiem, kā agregātu, ko veido vēl mazāki agregātiņi. Lietas pazīme, varētu teikt, ir tās kompozitais raksturs, tas, ka tā sastāv no daļām. Taču tās dalāmība un attiecības, kādas pastāv starp lietas daļām, pati par sevi ir atsevišķs fakts, kas raksturo pasauli, un tāpēc, priekšstatot pasauli kā visu pasauli, “lietas” jēdziens nebūs noderīgs. Šādā (vai līdzīgā) domu gājienā izpaužas Vitgenšteina tieksme izsmēloši (bez atlikuma) analizēt jēdzienu “viss”, un tas noved viņu pie pasaules galējās analizējamības principa. Mūsu rīcībā nebūtu visa pasaule, ja mēs neva-

rētu it kā izveidot visu to lietu sarakstu, no kā pasaule sastāv. Bet izveidot tādu sarakstu no lietām, kuras pašas ir kompozītas, nav iespējams, jo tādā sarakstā neietilptu lietu daļas un to savstarpējās sakarības. Tāpēc pasaulei, lai tā varētu iekļaut sevī visu, ir jābūt tādai, kas sastāv no tālāk neanalizējamām daļām, un šādu vienību apzīmēšanai Vitgenšteinam šķiet piemērots jēdziens "fakts". Savukārt faktu, skatītu no izteikuma viedokļa, t.i., no valodas puses, Vitgenšteins sauc par objektu. "Traktāta" objekti nav tādas atsevišķas vienības, ar kādām operē klasiskais empirisms. Objekti ir vienības, kas var tikt nosauktas un kas ietilpst izteikumā. Elementārie izteikumi iegūst nozīmi tādēļ, ka tajos ietvertie nosaukumi pārstāv (reprezentē) objektu. Saliktie izteikumi reducējami uz vienkāršajiem. Nosaukumi, savukārt, ir vienkāršas zīmes, un to objektiem ir jābūt vienkāršiem. Iznāk, ka nosaukums neaprasa objektu, neko nepasaka par to; tas tikai stāv objekta vietā un, "norādot" uz to, iegūst savu nozīmi. Šādi nozīmi (*Bedeutung*) "Traktāta" autors kontrastē ar jēgu (*Sinn*), kas ir viens no svarīgākajiem "Traktāta" jaunievedumiem.*)

Analizējamības principam ir liela loma Vitgenšteina mācībā, jo, cenšoties noskaidrot kāda izteikuma (vai jebkurā teikuma, teksta u.tml.) nozīmi un jēgu, tas jāpakļauj analīzei, un neviena analīze, savukārt, nebūs pilnīga, ja turpināsies bezgalīgi, ja tai nebūs, kur apstāties, ja tā ne-

*) "Nozīmes" un "jēgas" nošķirumu Vitgenšteins pārņēmis no Frēges. Par to sīkāk: J.Vejšs. "Ludvigs Vitgenšteins". *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*. 3/4, 1995., 26.-27. lpp.

tiks novesta līdz vissīkākajai vienībai — analīzes pamatam. Šāda nostādne, izejot no pasaules totalitātes principa, ar kuru Vitgenšteins iesāka “Traktātu”, ir pilnīgi pamatota. Un nav jau nemaz tik svarīgi, ka nedz Vitgenšteins pats, nedz viņa daudzie sekotāji nespēj uzrādīt šādas vissīkākās vienības esamību. Doma prasa šādu pasaules vissīkāko vienību, lai varētu realizēties vienotas pasaules ainas princips, un ar to ir jāsamierinās. Taču — no otras puses — jāatceras, ka šāda prasība filozofijas vēsturē ir novedusi pie mehānistiska atomisma priekšstatiem un arī paša Vitgenšteina uzskatu interpretācija loģiskā atomisma vai loģiska pozitīvisma virzienā, kā vēlāk redzēsim, izrādījās bezperspektīva. Taču līdzās šādai — negatīvistiskai — piezīmei par “Traktāta” sākumā uzburto pasaules ainu, tūlīt pat jāatzīmē, ka no tās izriet arī vesela virkne interesantu un vēlākajā filozofijas attīstībā produktīvu atziņu. Pirmkārt, jau te iezīmēts nošķirums starp totalitāti, starp vispārīgo, pilnīgo, neierobežoto un starp to, kas tverams ierobežotajā indivīda pieredzē. Tas ir jautājums par transcendences priekšstatiem pasaules ainā, un “Traktāta” atziņas iespaidojušas 20. gadsimta garīgo dzīvi, satuvinot šos jēdzienus vienota veseluma ietvaros — skaidrojot “šai pusē” un “tai pusē” izjūtas ar “robežas” jēdzienu, kā tas iezīmēts “Traktāta” nobeiguma daļā. Otrkārt, te skarti arī aktualitātes un potencialitātes jautājumi, jo “fakts” apzīmē realizētu lietu stāvokli, no kā savukārt izriet, ka jābūt lietu stāvokļiem, kas eksistē tikai iespējamībā, un arī tiem jābūt tādiem, ko principā ir iespējams tvert ar domas palīdzību: “Jo fakti totalitāte

nosaka gan to, kas ir, gan to, kā nav” [1.2]. Patiešām, tikai zinot, ka kaut kas ir, var vispār rasties doma par to, ka kaut kā nav un ka tas, kas ir, varētu arī nebūt un ka galu galā pasaule ir tieši tāda, kāda tā ir, lai gan principā tā varētu būt arī savādāka. Racionāli atomistiskais (ne empīriski atomistiskais) priekšstats, kas likts “Traktāta” atziņu pamatā ir pilnīgi nepieciešams šāda unitāra pasaules redzējuma izveidei, jo tādējādi tiek akcentēta faktu loģiskā neatkarība. Pasaules vienotība nav atkarīga no tā, kādas potencialitātes ir pārvērtušās vai vēl pārvērtīsies aktualitātē — loģikas priekšā tās visas ir vienādas. Ar visu esošo ir jāreķinās kā ar reālu faktu, un dzīve jāpieņem tāda, kāda tā ir, — lūk, “morāle”, kas izsecināma no apskatāmajām “Traktāta” nostādnēm, lai gan pats “Traktāta” autors, protams, nekādas pamācošas atziņas principā nepauž. Šādas nostādnes paspīlgtināšanai lieti noder vēl citi “Traktāta” aforismi, piemēram: “Kaut kas var būt tāds, kas ir, vai tāds, kā nav, un viss pārējais paliek tāds pats” [1.21], vai arī: “Loģikā nekas nav nejaušs, ja lieta var parādīties lietu stāvoklī, tad šī lietu stāvokļa iespējamībai jābūt jau pašā lietā iepriekšnolemtai.” [2.012]. Te vēlreiz jāatgādina, ka “lieta”, “lietu stāvoklis” (“atomārais fakts”), arī “fakts”, “objekts” un citi jēdzieni “Traktātā” tiek lietoti, lai noskaidrotu, kā izteikumos veidojas nozīme jeb jēga, tāpēc tie nenes ontoloģisku vai epistemoloģisku slodzi tai mērā, kādā šāda slodze piemīt, piemēram, Platona vai Aristoteļa “formas”, “substances” un citām kategorijām. “Traktāta” autors necenšas spekulatīvi aprakstīt iedomāto Visuma ēku, “saliekot pa plauktiņiem”

dažādas reālijas, kas atrodas tajā, un pielīmējot tām attiecīgus uzrakstus “labais”, “eidos” u.tml. Tas redzams no tālākās argumentācijas, kas seko aiz iepriekšējā citātā paustās domas un izklāstīta divos pagaros, taču Vitgenšteina domu gājienu ļoti labi raksturojošos paragrāfos. Pirms pilnībā citēju paragrāfu 2.0121 un 2.0122, gribu pievērst lasītāja uzmanību Vitgenšteina domas attīstības stilistikai — nekategoriskajam, it kā domas veidošanās procesu atklājošajam “savā ziņā”, proti, iekavās ietvertajam loģikas raksturojumam, kas tieši neizriet no iepriekšējā teksta, bet parādās kā pēkšņs uzplaisnījums ilgstošas domas darbības gaitā. Būtu jāvēro arī īpašā nosacītība, kāda saistīta ar iespēju “...domāt par objektu”, kā arī ar kategorisko apgalvojumu par vārdu iesaistījumu izteikumos.

Tas savā ziņā izliktos kā nejaušība, ja lietai, kas varētu pastāvēt pati par sevi, laika gaitā piemērotu lietu stāvokli (*Sachlagen*).

Ja lietas var parādīties lietu stāvoklī, šai iespējai jau jāatrodas tajās. Kaut kas loģisks nevar būt tikai iespējams. Loģika nodarbojas ar jebkuru iespējamību, un visas iespējamības ir tās fakti. Gluži tāpat kā mēs nevaram domāt par telpiskiem objektiem ārpus telpas vai laiciskiem objektiem ārpus laika, mēs nevaram domāt par nekādu objektu ārpus tā iespējamības būt savienotam ar citiem objektiem.

Ja es varu domāt par objektu lietu stāvokļa kontekstā, es nevaru domāt par to ārpus šī konteksta iespējamības” [2.0121].

“Lieta ir patstāvīga, ciktāl tā var parādīties visos iespējamajos lietu stāvokļos, bet šīs patstāvības forma ir sava

veida sakritības ar lietu stāvokli forma, sava veida nepatstāvības forma. (Ir neiespējami, ka vārdi parādās divos dažādos veidos, vieni paši un izteikumā)” [2.0122].

Varbūt nedaudz ontoloģizējot šajos citātos (kā arī citos “Traktāta” aforismos) pausto nostāju, redzam, ka, “atspēries” no iedomātās pasaules vismazākām — atomārām, loģiski tālāk nedalāmām un no citām tādām pašām daļiņām loģiski neatkarīgām vienībām, Vitgenšteins piepilda pasaules telpu ar faktiem (atomāriem faktiem jeb lietu stāvokļiem), jo tikai kā fakti pasaule spēj parādīties izteikumos (droši vien varētu sacīt arī otrādi — “propozīcijas (izteikumi) nodarbojas ar faktiem”, jeb “propozīciju objekti ir fakti”). Tāpēc nākamās kategorijas, kas “Traktāta” autora uztverē iegūst atklāsmes spēku, ir “objekti” un “loģiskā telpa”, un vēl — “substance” un “forma”. “Tikai tad, ja ir objekti, pasaulei var būt stingri noteikta forma” [2.026]. “Stingri noteiktais, pastāvošais un objekts ir viens” [2.027]. Vai arī: “Objekts ir stingri noteiktais, pastāvošais; konfigurācija ir mainīgais, nepastāvīgais” [2.0271]. “Objektu konfigurācija veido (*bildet*) lietu stāvokli” [2.0272]. “Lietu stāvoklī objekti karājas cits citā kā vienas ķēdes locekļi” [2.033].

Redzam, ka “Traktāta” pasaule sāk piepildīties ar noteiksmēm, strukturēties, sāk veidoties attiecības starp viņas atsevišķām daļām. Izplūdušās “lietas” kļūst par objektiem, objekti — par lietu stāvokļiem jeb atomāriem faktiem, atomārie fakti, pats par sevi saprotams, var veidot sarežģītākas kombinācijas... un visa šī kustība nav patvaļīga, haotiska, jo atcerēsimies — šo procesu faktiski

neizsauc nekas cits kā mūsu doma — mūsu loģiskais, domājošais prāts un mūsu dabiskā nepieciešamība domāt propozīcijās (pēc shēmas: tas un tas ir tā un tā). Tāpēc var sacīt, ka viss šis process notiek kādā telpā (protams, lietojot jēdzienu “telpa” metaforiskā nozīmē), un šo telpu Vitgenšteins nodēvē par loģisko (jeb atomāro faktu) telpu: “Katra lieta atrodas, ja tā varētu teikt, iespējamo lietu stāvokļu telpā. Es varu iedomāties šo telpu tukšu, bet nevaru iedomāties lietu bez telpas” [2.013].

Lietu stāvokļiem saistībā ar objektiem (vai otrādi) Vitgenšteins “Traktātā” veltī daudz vērības. Piemēram, akcentējot jau sākumā iezīmēto domāšanas elementāro vienību loģisko neatkarību, viņš apgalvo: “Lietu stāvokļi ir neatkarīgi viens no otra,” [2.061] vienlaikus uzsvērdams: “No lietu stāvokļa pastāvēšanas vai nepastāvēšanas mēs nevaram izsecināt cita lietu stāvokļa pastāvēšanu vai nepastāvēšanu” [2.062]. Risinādamus jautājumu par potencialitāti un aktualitāti un ieviesdams dalījumu esošajos un neesošajos lietu stāvokļos, viņš gluži negaidīti sašaurina pasaules jēdzienu līdz pastāvošo lietu stāvokļu kopumam (“Pastāvošo lietu stāvokļu totalitāte ir pasaule” — [2.04]), tādējādi it kā norobežodams loģisko telpu no potencialitātes. Turpat nākamajā sentencē viņš gan atkal sasaista tikko kā sašķelto loģisko telpu vienā veselumā: “Esošo lietu stāvokļu totalitāte nosaka arī to, kādi lietu stāvokļi nepastāv” [2.055]. Atrisinājums šādai pārsteidzošai nekonkvencei, šķiet, meklējams turpmākajās sentencēs, kur Vitgenšteins ievieš jaunu — “realitātes” jēdzienu, kā arī piesaka faktu dalījumu pozitīvajos un negatīvajos

faktos. Tas, savukārt, tālākā izklāstā novēd pie propozīciju patiesuma vērtības parādīšanās: “Lietu stāvokļu pastāvēšana vai nepastāvēšana ir realitāte. (Lietu stāvokļu pastāvēšanu mēs saucam par pozitīvu faktu, nepastāvēšanu — par negatīvu faktu)”. [2.06]. Un vēl nedaudz tālāk lasām, ka “Totālā realitāte ir pasaule” [2.063], ka “Mēs sev veidojam faktu attēlus” [2.1] un ka “Attēls ir realitātes modelis” [2.12]. Līdz ar to, sākot ar 2.1. paragrāfu, nonākam tanī izklāsta stadijā, ko pieņemts uzskatīt par “Traktāta” nozīmīgāko daļu, jo te saskaramies ar jaunu — “attēla” (*das Bild, picture*) jēdzienu, ar kura palīdzību Vitgenšteins cenšas pārvarēt gnozeoloģisko plaisu starp pasauli, no vienas puses, un cilvēka zināšanām par to, no otras puses. Pirms stājamies pie šīs jaunās kategorijas izvērtēšanas, acīmredzot nepieciešama neliela atkāpe, kurā tiktu parādīts šis gnozeoloģiskās problemātikas nozīmīgums.

Jautājums par to, kā cilvēks izzina pasauli, kā veidojas viņa zināšanas par to un kāda ir šo zināšanu kvalitāte — vai tās ir patiesas vai nepatiesas, vienmēr ietilpis filozofu interešu sfērā, taču īpašu ievēribu guvis Jauno laiku filozofijā — saistībā ar pazīstamo Dekarta pamata premisu — “domāju, tātad esmu”. Šī nostādne saasināja uzmanību uz cilvēka domu saturu un aicināja to salīdzināt ar realitāti, kas atrodas ārpus domām, tādējādi reljefāk iezīmējot jau minēto plaisu starp domāšanu (vai zināšanām) un to, par ko domā (vai zina).

Vitgenšteins, kā jau atzīmējām, nav izteikts filozofs gnozeologs — viņš tuvojas izzīņas jeb zināšanu problemātikai no loģikas puses, un “Traktāta” “Pasaule”, kā jau

redzējām, ir tāda pasaule, kuru var domāt. Tomēr jautājums par to, kā šīs domājamās pasaules noteiksmes — objekti, atomārie fakti u.c. elementi — pāriet zināšanu sfērā, kāds ir tas mehānisms, kas ļauj savienot domājamo pasauli ar pašu domāšanu un ar zināšanām par to, bet galvenais — pēc kādiem kritērijiem novērtēt šo zināšanu raksturu, — šie jautājumi izvirzās arī Vitgenšteinam, un “Traktātā” viņš tos risina ar “attēla” kategorijas palīdzību.

Vitgenšteina uzskatu pētniecībā nostiprinājies uzskats, ka no “Filozofisko pētījumu” perioda “Traktāta” periods filozofa daiļradē atšķiras galvenokārt ar citādu nozīmes teorijas izpratni. Pieņemts uzskatīt, ka agrīnajā periodā Vitgenšteina uzskatus raksturo “attēla nozīmes teorija”, kurpretī vēlākajos gados viņš no šīs teorijas atteicies un tās vietā izstrādājis “nozīmes kā lietošanas” teoriju, kas balstās uz ikdienas valodas lietojuma analīzi. Atstājot atklātu jautājumu par to, cik pamatots vispār ir šāds dalījums “divos Vitgenšteinos”, jāatzīmē, ka “Traktātā” attēla jēdziens patiešām tiek plaši lietots un ir būtisks valodas nozīmes un jēgas izpratnei.

Vēlreiz jāuzsver, ka Vitgenšteinu neinteresē gnozeoloģiskā problemātika kā tāda. Viņu pirmām un galvenām kārtām nodarbina jautājums par to, kā veidojas valodas (un “Traktātā” it īpaši — izteikumu un to sastāvdaļu) nozīme un jēga: “Teikumā doma gūst sajūtās tveramu izteiksmi” [3.1]. “Tikai teikumiem ir jēga (*Sinn*); tikai saistībā ar teikumu nosaukumam ir nozīme (*Bedeutung*)” [3.3]. “Doma ir jēgpilns teikums” [4]. No šiem izteikumiem redzams, ka mehānismi, kas nosaka izteikuma

(propozīcijas) nozīmi jeb jēgu, ir tie paši, kas piešķir jēgu mūsu domāšanai un valodai. Divas būtiskākās sfēras, kas ir Vitgenšteina mācības centrā abos periodos — kā agrīnajā, tā vēlīnajā —, ir domāšana un valoda. Tā kā runa patlaban ir par agrīno jeb “Traktāta” periodu, tad jāatzīmē, ka šeit domāšana tiek saprasta galvenokārt kā loģiskā domāšana un līdz ar to valoda — kā šādai domāšanai atbilstoša zīmju sistēma. Vēlāk kļūs redzams, ka “Filozofisko pētījumu” periodā akcenti būs nobīdījušies pretrunīgas domāšanas un ikdienas valodas virzienā.

Novedis “Traktāta” ontoloģiju (ja tā to varētu saukt) līdz realitātes jēdzienam, “Traktāta” autors plaši apspēlē attēla (*das Bild*) metaforu, lai parādītu, ka attēla un attēlojamā attiecības, kādās atrodas teikums iepretim realitātei, piešķir teikumiem (un līdz ar to valodai un domāšanai) nozīmi un jēgu. Šis ir visai bīstams un sarežģīts jautājums ne tikai “Traktāta” nostādņu, bet visas Vitgenšteina mācības izvērtējumā. Te gan pats Vitgenšteins vēlāk ieviesis korektīvas, gan arī interpretatīvajā literatūrā par to izteikti vispretrunīgākie viedokļi. Tāpēc pirms izdarām kādus apkopojošus secinājumus, būtu vēlams, lai lasītājs pats iespēju robežās iepazītos ar galvenajiem “Traktāta” paragrāfiem, kuros skarts attēla jēdziens. Turpmākajā izklāstā piedāvāju sagrupētā veidā galvenokārt otrajā paragrāfu kopojumā sastopamos, pazīstamākos aforismus par “attēlu”, kā arī nelielu komentāru.

Tūlīt pēc jau pieminētā 2.12. paragrāfa (“Attēls ir realitātes modelis”) seko šīs domas izvērsums: “Attēlā objektiem atbilst attēla elementi” [2.13] un “Attēla elementi

attēlā pārstāv objektus” [2.131], kā arī “Attēla būtība ir tā, ka tā elementi savstarpēji stājas noteikta veida attiecībās” [2.14].

Mūsdienās modeļa un modelēšanas jēdziens tiek lietots ne tikai filozofijā; tas plaši iegājis zinātnē un garīgajā dzīvē; taču “Traktāta” sarakstīšanas laikā modeļa jēdziena izmantojums gnozeoloģiskās vai nozīmes teorijas problēmas risināšanai neapšaubāmi liecināja par oriģinalitāti, sevišķi tādēļ, ka Vitgenšteins attēla modeļa sakarā izvērš vairākas nozīmīgas domas. Pirmkārt jau izvirzās jautājums par to, kādā veidā izpaužas atbilstība starp attēlu un attēlojamo objektu. Augstākminētajās sentencēs šī atbilstība tverta kā sakarība starp atsevišķiem elementiem, kas kopīgi modelim un attēlojamajam objektam. Izvērsot šo domu, Vitgenšteins velta uzmanību ne tikai pašiem elementiem kā tādiem, bet gan to sakārtotībai modelī un modelējamajā objektā. Viņš apzīmē šo atbilstības aspektu ar reprezentācijas formas jēdzienu: “Tas, ka attēla elementi savstarpēji stājušies noteikta veida attiecībās, reprezentē (*stellt vor*), ka lietas (*Sachen*) tāpat ir savstarpējās attiecībās.

Šo elementu savienotību attēlā sauc par tā struktūru, un šīs struktūras iespējamību — par tā reprezentācijas formu” [2.15] “Representācijas (*Abbildung*) forma ir iespējamība, ka lietas stājušās tādās pat savstarpējās attiecībās kā attēla elementi” [2.151]. Pie attēlojuma formas vēl nāksies atgriezties, taču nākamā nozīmīgā tēze, kas saistīta ar modeļa metaforas izmantošanu nozīmes veidošanas izpratnē, ir nojēgums par pareizu vai nepareizu

attēlošanu: “Attēls ataino savu objektu no ārpuses (tā skata punkts ir attēlojuma forma), tāpēc attēls attēlo savu objektu pareizi vai nepareizi” [2.173]. “Attēls atbilst vai neatbilst realitātei, tas ir pareizs vai nepareizs, patiess vai nepatiess” [2.21]. “Attēls ataino to, ko tas ataino, — neatkarīgi no tā patiesuma vai nepatiesuma — ar attēlojuma formas palīdzību” [2.22]

Skarot patiesības jautājumu, kas izriet no attēla un attēlojamā savstarpējās strukturālās sakritības, un pārnesot to uz propozīcijas un realitātes attiecībām, nonākam pie nojēguma par teikuma nozīmi jeb jēgu. Nozīmes (jēgas) nebūtu, ja nepastāvētu iespēja, ka teikumi izvirza patiesuma vērtības nosacījumu, ja nebūtu šās formālās salīdzināšanas ar realitāti, kas iespējama modeļa (attēlojuma un attēlojamā formas saskatīšanas) ietvaros: “Lai uzzinātu, vai attēls ir patiess vai nepatiess — mums tas jāsalīdzina ar realitāti” [2.223]. “No attēla vien nav iespējams uzzināt, vai tas ir patiess vai nepatiess” [2.224]. “Nav apriori patiesa attēla” [2.225]. Tiktāl — par patiesības vērtību. Tālāk — par jēgu: “Tas, ko attēls ataino, ir tā jēga (*Sinn*)” [2.221]. “Attēla patiesums vai nepatiesums slēpjas tā jēgas atbilstībā vai neatbilstībā realitātei” [2.222].

Izvirzot tēzi par attēlojuma formu kā par galveno modeļa raksturlielumu, Vitgenšteins koncentrē uzmanību uz domas (domāšanas) un valodas patiesuma formālajiem un loģiskajiem kritērijiem, no kuriem savukārt izriet domāšanas un valodas piesātinātība ar jēgu un nozīmi. Citiem vārdiem, modeļi var būt dažādi: telpiski, vieliski, matemātiski u.tml., taču propozicionālās domāšanas un

2
realitātes modelēšanai pati galvenā ir formālā jeb loģiskā atbilstība — tā droši vien varētu skaidrot Vitgenšteina domu gājieni, ciktāl tas noprotams no sekojošām sentencēm: “Ja attēlojuma forma ir loģiska forma, tad attēlu sauc par loģisko attēlu” [2.181]. “Jebkurš attēls ir arī loģisks attēls. (Turpretim ne katrs attēls ir, piemēram, telpisks attēls)” [2.182]. “Attēlam ar attēlojamo kopīga ir loģiskā attēlojuma forma” [2.2]. “Loģiskais attēls var attēlot pasauli” [2.19].

8/9
Un tā mēs atkal esam nonākuši pie pasaules. Pie pasaules, kuru domāšana var loģiski attēlot, izsakot dažādus patiesus vai nepatiesus apgalvojumus par to. Tomēr vēlreiz jāuzsver, ka par šo iespējamību nebūtu sevišķi jābrīnās, ja ņem vērā, ka savā ziņā pati domāšana šo pasauli ir radījusi, jo pasaule, kā jau sākumā redzējām, ir viss tas, par ko var loģiski un — tagad jau varam sacīt — arī jēgpilni jeb nozīmīgi domāt. Un tomēr, arī šajā gadījumā — pat šajā gadījumā — zināmas subjekta — objekta attiecības saglabājas, un laipu pāri šai subjekta (domas) un objekta (realitātes) plaisai ir nepieciešams pārmest. Šo laipu Vitgenšteins iedomājās pārmetis ar attēla metaforas palīdzību, uzskatīdams, ka šā procesa gaitā veidojas propozīcijas (izteikuma) patiesuma vērtība (t.i. tās spēja būt patiesai vai nepatiesai) un ka tā arī ir jebkuras domas, jebkura apgalvojuma jēga.

Tādējādi, iejūtoties “Traktāta” uzburtajā pasaules redzējumā, varam konstatēt, ka šī pasaule ir piepildīta ar it kā pazīstamām un mazāk pazīstamām vienībām — te ir gan mūsu domas, gan tas, par ko mēs varam domāt; tur ir

arī iespējamie un realizētie lietu stāvokļi, kam atbilst nepatiesi un patiesi izteikumi, tur ir vienkārši (atomāri), kā arī salikti (molekulāri) fakti un to attaisnojums domāšanā un valodā, bet pats galvenais — visas šīs vienības ir sakārtotas kādās noteiktās attiecībās, strukturētas un izvietotas loģiskajā telpā, kura ir viena un vienota. Vienota tieši tādēļ, ka pār visu šo telpu valda mūsu doma — šīs telpas radītāja, un tāpēc doma principā var iespieties jebkurā šīs telpas punktā, apgūt (atāinot) jebkuru loģiskās telpas diskrēto vienību — gan atsevišķi, gan kopumā. Jāsaka, ka tādējādi Vitgenšteins ir izveidojis vienu no viskonsekventākajiem monistiskajiem pasaules redzējuma modeļiem filozofijas vēsturē. Šajā modelī neatliek vietas nekādām duālisma iespējām — nekādam dalījumam ideālo noteiksmju un reālo jeb materiālo nejaušību sfērās. Pastāvošais ir Viens, noteikts un sakārtots, un cilvēkam ar savu prātu, ar savu loģisko domāšanu ir arī pavisam noteikta — nevis nejauša vai kaprīzes diktēta — vieta šajā pastāvošā harmonijā.

Tādējādi var sacīt, ka “Traktāta” noskaņa atbilst kādai visai izplatītai cilvēces gara tieksmei — tieksmei pēc vienota pasaules redzējuma, pēc harmonijas šās pasaules traktējumā. Taču līdzās harmonijai pastāv arī disharmonija, līdzās vienotībai — sadalītība, sašķeltība, nesašķaņas, haoss, un arī šāda veida izjūtas raksturīgas cilvēces gara kustībai. Tās nepaliek bez ievēribas arī “Traktāta” vispārējā filozofiskajā koncepcijā.

Jau pieminējām, ka “Traktāta” problemātiku bijis iespējams gan skaidrot loģizācijas un empīrisma virzienā,

gan arī saskatīt šajā darbā metafiziskas un mitoloģiskas iezīmes. Ja akcentējam šo pēdējo — mītu veidošanas izpratni un aplūkojam visu darba koncepciju kopumā, tad paralēles ar filozofijas vēsturē pazīstamām pasaules mitoloģiskā tvēruma sistēmām patiešām šķiet visai spilgtas, sevišķi tikko kā skartajā jautājumā par pāreju no vienotas pasaules kārtības priekšstatiem uz negaidītu disharmonijas elementu klātbūtni. 2.-4. gadsimta gnosticisma mācības, kuras stipri iespaidoja kristietības doktrīnu tās veidošanās gaitā, arī balstās uz esamības izpratni ar Pirmvienīgā jēdzienu, ar Domu, no kuras emanācijas ceļā izveidojas Pleroma (kopums, veselums, pilnīgums). Pleromas galvenā iezīme — tās dažādie elementi (Demiurģi jeb Dievs — Radītājs, arhoni, eņģeļi un citas vienības) ir sakārtoti stingri noteiktā hierarhijā, un līdz ar to visā Pleromā valda miers, kārtība un harmonija. Un tad pēkšņi... Pēkšņi viens no eņģeļiem — visbiežāk tā ir Sofija (gudrība) vai Logoss (vārds) — sadumpojas, sacelšas pret noteikto kārtību, grib līdzināties Pirmvienīgajam, izzināt to vai turpināt paplašināt Pleromu bez Demiurģa ziņas (dzemdēt bez dzimumpartnera) vai vispār — kaut kādā veidā ar neadekvātu rīcību ienes satraukumu Pleromas ideālajā (miegainajā) kārtībā.

Līdzīgas negaidītas pārvērtības norisinās arī "Traktāta" ideju attīstībā. Sasniedzis atziņu, ka izteikumu (valodas) nozīmīgums, jēgpilnums un patiesuma vērtība rodas attēlojuma procesā, un izvirzījis attēlojuma loģisko formu kā pašu galveno kritēriju attēlošanas procedūras norisei, "Traktāta" autors konstatē, ka tieši šo attēlojuma

formu vienu pašu kā tādu nav iespējams attēlot. Līdz ar to uz attēlojuma loģisko formu nav attiecināmas jēgas un nozīmīguma kvalitātes, pašai patiesībai (pašai par sevi — ārpus kaut kā cita, kas var būt vai nu paties vai nepaties) nepiemīt patiesuma vērtība. Nevar jautāt: vai patiesība ir patiesa? Var, protams, “jautāt”, — citiem vārdiem: iesaistīt jēdzienu “patiesība” jautājuma teikumā. Taču tas nebūs jēgpilns jautājuma teikums. Līdz ar to valodā un domāšanā (izteikumos) ienāk kāds cits elements, kas izjauc izveidoto loģisko harmoniju, saduļķo mierīgos ūdeņus, izraisa satraukumu pasaulē. Loģika Vitgenšteina “Traktātā” ir nospēlējusi to pašu lomu, kāda gnosticisma mītos atvēlēja Sofijai vai viņas līdziniekiem.

Atgādināsim vēlreiz: “Lai būtu par attēlu, faktam ir nepieciešams kaut kas kopīgs ar to, ko tas attēlo” (2.16). “Attēlā un attēlojamajā jābūt kaut kam identiskam, lai pirmais vispār varētu būt otrā attēls” (2.161). “Tas, kam jābūt kopīgam starp attēlu un realitāti, lai pirmais varētu attēlot otro savā veidā — pareizi vai nepareizi —, ir attēlojuma forma” (2.17). “Attēls var attēlot jebkuru realitāti, kuras forma tam piemīt. Telpisks attēls — visu telpisko, krāsains — visu krāsaino, etc.” (2.171).

Taču tālāk seko lielais gnostiski dumpinieckais “bet”: “Bet savu attēlošanas formu attēls nevar attēlot...” (2.172). Izskaidrojumu šai parādībai Vitgenšteins saskata tanī apstākļī, ka forma — loģiskā forma — nav organiski saistīta ar atomārajiem faktiem — realitātes objektiem, kas kalpo par denotātiem izteikumu izveidē: “Attēls attēlo savu objektu no ārpusē (tā skata punkts ir attēlojuma

forma)...” (2.173). Bet attēls nevar nostāties ārpus savas attēlojuma formas” (2.174). Jebkura loģiska konstrukcija sastāv no mainīgajiem lielumiem un no loģiskajām konstantēm, un tieši pēdējās, kas veido visas konstrukcijas karkasu, nav attēlojamas — tām trūkst denotāta: “Mana pamatdoma ir tāda, ka “loģiskās konstantes” nav reprezentatīvas; nav iespējams atainot faktu loģiku” (4.0312, 2. daļa).

Kaut ko jēgpilnu var prasīt tikai tad, kad ir *kaut kas*, par ko runāt. Ja mūsu rīcībā ir tikai domas izsacīšanas loģiskais karkass (“vai nu...vai”, “un”, “arī” u.c.), bet nav neviena jēdziena, kas apzīmē kādu objektu šajā loģiskajā telpā, nekāda jēgpilna runāšana nesanāks. Kā jau sacīts, stilistiski Vitgenšteina argumentācija “Traktātā” ir ļoti abstrakta, un viņš nedod tikpat kā nekādus piemērus atsevišķu savas “Pleromas” elementu ilustrācijai. Taču šajā gadījumā viņš izrādās ļoti devīgs un pagodina lasītāju ar diezgan izvērstu piemēru (4.461), kura būtība ir šāda: manā rīcībā nebūs nekādu zināšanu par laiku (klimatu), ja kļūs zināms, ka patlaban list vai nelist. Vai varu uzskatīt, ka šajā gadījumā ir kaut kas zināms par to faktisko lietu stāvokli, kas ietverts izteikumā (proti, ka vai nu list vai nelist), vai arī — ka man būtu nākušas klāt kādas zināšanas par izteikumiem vispār — par negācijām un disjunkcijām, par patiesību un nepatiesību, utt.? Vitgenšteina atbilde uz šādu jautājumu ir noliedzoša. Es varu zināt tikai to, ko es varu izteikt (formulēt kā propozīciju), un no šādas atziņas seko tālejoši secinājumi par zināšanu robežām, par jēgas un bezjēgas izteikumiem, par zinātnes valodu;

no šejienes seko metafizikas kritika un visa tā filozofiskā problemātika, kas tik efektīvi (un efektīgi!) izvērsta Vīnes pulciņa loģiskajā pozitīvismā. Pirmo grūdienu šādai ievirzei deva “Traktāta” augstāk aplūkotā nostādne par neiespējamību reprezentēt pašu reprezentācijas formu. Šī ievirze gan pašā “Traktātā”, gan tā komentāros (arī ārpus loģiskā pozitīvisma loka) izvērsta visai plaši, un tai nenoliedzami bijusi nozīmīga loma 20. gadsimta filozofijas attīstībā. Taču ar šādu, varētu teikt, evolucionāru kādas idejas attīstību ir par maz, lai attaisnotu augstāk minēto salīdzinājumu ar nemiercēlājas Sofijas dumpiniecisko darbību gnosticisma Pleromā. Harmoniski izveidotajā “Traktāta” loģiskajā sistēmā Vitgenšteins ienes “satraukumu” — ilgstošu nemierpilnu domas viļņošanos, kas nav norimusi līdz pat mūsu dienām, — ar kādu pavisam jaunu kategoriju, kura burtiski ielaužas attēla nozīmes teorijas sākotnēji skaidrajā, bet nu jau ieplaisājušajā veselumā. Tā ir gluži jauna, nenodēdēta metafora, un raksturīgi, ka Vitgenšteins to “laiž apgrozībā” visciešākajā saistībā ar atziņu par reprezentācijas nerezistentību. Iepriekš nepilnīgi citētais 2.172 paragrāfs par to, ka “...savu attēlošanas formu attēls nevar attēlot,” noslēdzas ar pavisam īsu frāzi — “viņš to uzrāda” (*es weist sie auf*). Un citā vietā:

“Izteikums nevar attēlot loģisko formu, tā atspoguļojas tajā (*sie spiegelt sich in ihm*).

To, kas valodā atspoguļojas, tā nevar attēlot.

To, kas *sevi* valodā izpauž (*sich ausdrückt*), mēs nevaram ar valodu paust.

Izteikums *parāda* (*zeigt*) realitātes loģisko formu.

Tas to izpauž (*Es weist sie auf*)” (4.121).

Citētājā paragrāfā der pievērst uzmanību kursīva pasvītrojumiem, ar kuriem “Traktāta” autors ievada svarīgo nošķirumu starp to, kas pats valodā izpaužas, un to, ko mēs valodā cenšamies paust. Šis nošķirums nedublē no iepriekšējās argumentācijas jau zināmo izteikumu dalījumu pēc to patiesuma vērtības, vai — plašāk tverot — visas valodas, visa diskursa sadalījumu patiesos un nepatiesos apgalvojumos. Nošķirums starp to, ko valoda pauž pati par sevi, tās dabiskās lietošanas gaitā, un saturu, ko atsevišķs lietotājs cenšas savos izteikumos ielikt, — šis nošķirums paver plašas iespējas pastāvošo kultūras formu (arī filozofijas) kritikai. Un šāda kritika vai, pareizāk sakot, filozofiski reflektīva paškritika jau spilgti realizēta “Traktāta” argumentācijas nobeiguma daļā, piešķirot šim sacerējumam to saprotamības un nojaušamības netveramo līdzsvarotību, kuras dēļ to pamatoti dēvē par divdesmitā gadsimta metafizikas meistardarbu.

Vitgenšteina attieksme pret filozofiju — pret tās priekšmetu un metodi, pret filozofēšanu kā garīgās darbības kvintesenci — “Traktātā” pausta divos atšķirīgos veidos. Pirmajā brīdī šie abi raksturojumi var šķist nesaderīgi, viens otru izslēdzoši, — ja neņemam vērā to divējādo pieeju attēla nozīmes teorijas risinājumam, par kuru jau runāts. Lūk, Vitgenšteina “iznīcinošais” spriedums par filozofiju, kas iegūstams, akcentējot ideju par attēla atbilstību vai neatbilstību reālajam lietu stāvoklim.

“Lielākā daļa teikumu un jautājumu, kas tiek uzrakstīti par filozofiskām problēmām, nav vis nepatiesi, bet

gan bezjēgas (*unsinnig*). Tāpēc mēs vispār nevaram atbildēt uz tāda veida jautājumiem, bet varam vienīgi izdarīt secinājumu par to bezjēgas raksturu. Lielākā daļa filozofu izteikto jautājumu un teikumu balstās uz to, ka mēs nesaprotam mūsu valodas loģiku.

(Tas attiecas uz tādiem jautājumiem kā: vai labais ir vairāk vai mazāk identisks kā skaistais?) Un tāpēc nav brīnums, ka pašas dziļākās problēmas patiesībā nemaz nav problēmas". (4.003). Vitgenšteins secina: "Visa filozofija ir "valodas kritika"... (4.0031).

Var sacīt, ka šis it kā nelielais un "nevainīgais" paragrāfs, kurš turklāt sasaucas ar tām idejām, kādas gadsimta sākumā apsprieda un publicēja angļu empīrisma tradīcijā strādājošie domātāji (piemēram, Dž.Mūrs esejā "Ideālisma atspēkošana"), izraisīja vienu no lielākajām diskusijām jaunāko laiku filozofijā. Pārtverts un attīstīts Vīnes pulciņa loģiskajā pozitīvismā, tas kļuva par galveno teorētisko ieroci visai agresīvas metafizikas kritikas rokās. Īpaši produktīvs šim nolūkam izrādījās "Traktāta" autora atzinums, ka liela daļa filozofijas izteikumu ir tādi, kurus var raksturot kā "bezjēgas", un ka tie radušies valodas loģikas neizpratnes dēļ. Viskonsekventāk un lieliskā sarkastiskā stilā šo tēzi izvērta Alfrēds Eiers darbā "Valoda, patiesība un loģika", kas iznāca 1936. gadā un kļuva par antimetafiziskās orientācijas kanonisko tekstu. Sekojot šī darba loģikai, bezjēgas, nezinātnisku tekstu statusā nonāca ne tikai poētika un obskurantisks misticisms, visa tradicionālā ētika, teoloģija un filozofija. Var iedomāties, ka satraukums šajās sfērās bija neapprakstāms (gluži kā gnos-

ticisma Pleromā), un krietna daļa kritikas par to bija jāsaņem “Traktāta” autoram — šādas neordināras mācības aizsācējam.

Tāču “Traktātā” līdzās tikko aplūkotajam paragrāfam filozofijas un filozofēšanas sakarā rodamas arī atšķirīgas nostādnes, kas izriet no augstāk apskatītā nošķiruma starp to, ko ar valodas palīdzību var attēlot, un to, ko tā pati — dabiski lietota — pauž. Tiesa, šīs nostādnes nav noformulētas tik tieši, tik nepārprotami kā tēze par filozofijas bezjēgas raksturu tikko aplūkotajā paragrāfā. Šīs nostādnes rodamas kopā ar apgalvojumiem par filozofijas un dabaszinātņu nesaderību, par filozofijas neiespējamību, un tomēr — tās paver iespēju filozofēšanai kā savdabīgai gara darbībai, kas saistīta ar izpratni par domāšanas un valodas robežām.

“Filozofija nav mācība, bet gan darbība. (..)

Filozofijas rezultāts nav vis “filozofiski izteikumi”, bet gan izteikumu noskaidrošana. (..)

Tā norādīs uz nepasakāmo, skaidri uzrādot pasakāmo” (4.112, daļēji un 4.115).

Un vēl: “Pareizā metode filozofijā patiesībā būtu šāda: nesacīt neko citu, kā vien to, kas ļaujās tapt izteikts: tātad dabaszinātņu izteikumus — tātad ko tādu, kam nav nekāda sakara ar filozofiju, — un pēc tam arvien, kad kāds cits vēlētos pateikt ko metafizisku, aizrādīt viņam, ka dažām zīmēm savos izteikumos viņš nav devis nozīmes. Šī metode gan nesniegtu sarunas biedram gandarījumu — tam nerastos sajūta, ka mēs mācām viņam filozofiju, — tomēr *šī metode* būtu vienīgā, stingri ņemot, patiesi pareizā.” (6.53).

Virspusīgi tverot, citēto paragrāfu doma it kā labi iederas Eiera izvērstajā antimetafiziskajā argumentācijā. Un tomēr — atsevišķi akcenti liek domāt par ko citu. Tas, ka filozofija nav doktrīna, bet gan darbība, vedina sasaistīt filozofēšanu ar plašāku valodisku darbošanos, kas (kā vēlāk redzēsīm) ietver arī klusēšanu, kā arī noteiktas “dzīves formas” (vēlīnā perioda termins) izkopšanu. Ideja par to, ka noskaidrot (klasificēt) izteikumus nozīmē parādīt robežu starp to, ko var pateikt, un to, kas nav pasakāms, liek domāt tanī pat virzienā. Un beidzot — izvērstais paragrāfs par to, kādai, strikti runājot, patiesībā vajadzētu būt filozofijai, un to, ka izpildot šos nosacījumus, tā nemaz nebūtu filozofija, ar savu stilistisko patosu demonstrē filozofijas un vispār domāšanas paradoksālo iedabu, kuru vēlīnajā periodā — “Filozofiskajos pētījumos” Vitgenšteins raksturo kā “domas triekšanos pret būra sienām”, kā “noburtību ar valodu”.

Savukārt, autora secinājumi no apskatāmajiem paragrāfiem “Traktāta” nobeiguma daļā noformulēti, lietojot “parādīšanas”, “klusēšanas” un “mistiskā” nojēgumus. Vispopulārākie šinī sakarībā ir divi īsi paragrāfi, kuri — kā jau visi spilgtie un oriģinālie aforismi — likuši dzimt ārkārtīgi bagātai komentāru un interpretācijas literatūrai.

Tie ir sekojoši:

“Ir, protams, neizsakāmais. Tas parāda sevi, tas ir mistiskais” (6.522). Un pats pēdējais — “Traktātu” noslēdzošais teikums:

“Par ko nevar runāt, par to jāklusē” (7).*)

Vispār “Traktāta” nobeiguma daļa, kas tematiski ievērojami atšķiras no pirmajiem paragrāfu kopojumiem, satur tik daudz atziņu par tradicionāliem filozofijas un ētikas jautājumiem, ka to izklāstam būtu nepieciešams daudz vairāk vietas, nekā patlaban ir mūsu rīcībā. Zināmas grūtības rada arī tas apstāklis, ka šīs atziņas paustas Vitgenšteina raksturīgajā stilā — īsu aforismu veidā — un to savstarpējo saistību (ja tāda ir) samērā grūti uzrādīt. Katrā gadījumā, būtu vēlams izsekot, kā attiecīgā aforisma atziņas sakņojas “Traktāta” ontoloģiskajās nostādnēs, kas rodas sākuma paragrāfos (t.i. — kāda vieta tām ierādāma Vitgenšteina “pasaulē”); tāpat īpaši svarīgi pārliecināties par to, cik lielā mērā tās noteikušas Vitgenšteina vēlinās mācības raksturu. Taču arī bez šādu kopsakarību izsekošanas lielākā daļa no šīm sentencēm pelnījušas ievēribu kā ģeniāla domātāja lakoniski formulētas atziņas par cilvēka eksistences pašiem būtiskākajiem jautājumiem. Ieklausīsimies dažās no tām:

“Pasaules jēgai jāatrodas ārpus tās. Pasaulē viss ir tā, kā ir, un notiek tā, kā notiek; tanī nav nekādas vērtības, un ja tā tur būtu, tai nebūtu nekādas vērtības.

Ja ir kāda vērtība, kurai ir vērtība, tad tai jāatrodas ārpus visa notiekošā un ārpus Tā-esošā (*So-Sein*). Jo viss notiekošais un Tā-esošais ir nejaušs. Tas, kas atņem tam

---

*) Domāju, ka šo aforismu garīgā ietilpība ir tik liela, ka nebūtu pareizi uzbāzties lasītājam ar komentāriem. Lai gan, no otras puses, tieši to esmu mēģinājis darīt rakstā: “Labvēlīgais sekulārisms: L.Vitgenšteins par ētiku un reliģiju kā “mistisko””/ *Mūžīgais un laicīgais*. Lielvārde, 1995., 122.-133. lpp.

nejaušību, nevar atrasties pasaulē; jo citādi tas atkal jau būtu nejaušs. Tam jāatrodas ārpus pasaules. (6.41).”

“Ja laba un ļauna griba izmaina pasauli, tad tā var izmainīt tikai pasaules robežas, bet ne faktus; ne to, kas var tikt izteikts valodā.

Īsi sakot, šādā gadījumā pasaulei vispār jāklūst gluži citai. Tai, tā sakot, jāsamazinās vai jāpalielinās kā veselumam.

Laimīga cilvēka pasaule ir pavisam cita nekā nelaimīga cilvēka pasaule. (6.43).

Gluži tāpat kā nomirstot pasaule neizmainās, bet pārtrūkst. (6.431).

Nāve nav dzīves notikums. Nāvi nepārdzīvo.

Ja ar mūžību saprotam nevis bezgalīgu laika ilgumu, bet bezlaicību, tad mūžīgi dzīvo tas, kas dzīvo tagadnē.

Mūsu dzīve ir tikpat bezgalīga, cik neierobežots ir mūsu redzes lauks. (6.4311).

Cilvēka dvēseles nemirstība laika dimensijā, ko sauc arī par tās mūžīgo dzīvi pēc nāves, ne tikai nav nekādā veidā garantēta, bet šis pieņēmums nepilda pat to, ko vienmēr ar to gribētu paveikt. Vai gan ar to kāda mīkla ir atrisināta, ja es turpinu dzīvot mūžīgi? Vai tādā gadījumā šī mūžīgā dzīvošana nav tikpat mīklaina kā tagadnējā? Laikā un telpā dzīvotās dzīves mīklas atrisinājums rodams *ārpus* laika un telpas. (Ne jau dabaszinātniskas problēmas te jārisina) (6.4312)”.

“Skepticisms *nav* neapgājams, drīzāk gan acīmredzami bezjēgas, ja tas grib apšaubīt to, par ko nevar uzdot jautājumu. Jo šaubas var pastāvēt vienīgi tur, kur ir jautājums, jautājums — tikai tur, kur ir atbilde, un atbilde — tikai tur, kur kaut ko *var pateikt*. (6.51.)

Mēs jūtam, ka, ja arī tiktu dotas atbildes uz visiem *iespējamajiem* zinātnes jautājumiem, dzīves problēmas nebūtu pat aizskartas. Tad, protams, nepaliek vairs nekādi jautājumi; un tieši tā arī ir atbilde. (6.52).

Dzīves problēmas atrisinājums samanašs, šai problēmai izzūdot. (Vai tas nav pamatā tam, ka cilvēki, kuri pēc ilgām šaubām noskaidrojuši dzīves jēgu, tomēr nevar pateikt, kur šī jēga pastāv). (6.521)”.

Šiem izteikumiem, kā jau sacīts, piemīt gan dziļdomīgu aforismu pašvērtība, gan neierobežotas jaunatklāsmes iespējas, apcerot dažādas kultūras parādības. Tos var lietot gan koncentrētā veidā, paužot atbilstīgas izjūtas eksistenciālas apskaidrības brīžos, gan — pakļaujot izvērstai racionālai analīzei kādu konkrētu ētisku, reliģisku vai metafizisku tematu. Tieši tā nobeiguma daļas problemātika “Traktāta” idejām it kā piešķirā otro elpu: tās rada atbalsi gadsimta otrās puses filozofiskajā dzīvē pēc tam, kad loģiskā pozitīvisma metodoloģijā “Traktāta” ontoloģija likās izsmēlusi savas jaunatklāsmes iespējas.

Pāreju no “Traktāta” specifiskā pasaules redzējuma uz Vitgenšteina vēlinā posma mācību un analogiskās pārmaiņas, kādas līdztekus vērojamas analītiskās filozofijas attīstībā vispār, pieņemts dēvēt par “lingvistisko pavērsieni”. Ar šo apzīmējumu tiek uzsvērts saistības, pēctecības moments, bet arī novilkta robeža starp diviem posmiem gan paša Vitgenšteina filozofijā, gan tanī iespaidā, kādu viņa uzskati atstājuši uz divdesmitā gadsimta garīgo dzīvi. Līdz ar to centrā izvirzās valodas problemātika, tāpēc, šķiet, pirms atvadāmies no “Traktāta”, būtu īsti vietā vēl izsekot, kā šajā

darbā risināts jautājums par valodu. Daļēji tas jau līdz šim ticis darīts. Zīmējot “Traktāta” pasaules ainu un ieskicējot attēlojošo sakarību starp domāšanu un realitāti, nācās dažviet pieminēt arī valodu, lai gan biežāk tika lietots izteikuma (propozīcijas) jēdziens. Tas notika tāpēc, ka par refleksijas atspēriena punktu “Traktātā” Vitgenšteinam kalpoja loģika, īpaši Rasela uzskati par loģiskajām konstantēm, un valodas jautājumi viņu interesējuši galvenokārt šajā aspektā. Pavisam savādāk tas būs “Filozofisko pētījumu” periodā. Taču arī “Traktātā” diezgan daudzi paragrāfi satur pārspriedumus par valodu, veidojot kopīgu koncepciju, kura vēlākajā periodā guvusi gan noliegumu, gan attīstību.

Vispirms jau — valoda “Traktātā” viscaur aplūkota domāšanas un izteikumu veidošanas sakarā, kā arī saistībā ar singulāru terminu un izteikumu funkcionēšanu attēla nozīmes teorijas ietvaros. Piemēram, aprādījis domas (*der Gedanke*) saistību ar lietu stāvokli un uzsvēris domas loģisko formu, Vitgenšteins gluži dabiski pāriet uz iespēju šo domu izteikt valodā, faktiski likdams vienlīdzības zīmi starp domu un valodu: “Doma satur sevī to iespējamo lietu stāvokli, ko ar to domā. Tas, ko var domāt, ir arī iespējams” (3.02). Un tālāk: “Mēs nevaram domāt neko neloģisku, jo tādā gadījumā mums vajadzētu neloģiski domāt” (3.03).

Var likties, ka šī pēdējā sentence ir vienkārši apļveida pierādījums un neko jaunu argumentācijā neienes, tikai deklaratīvi akcentē domāšanas loģisko raksturu. Un varbūt, ka tā arī ir. Taču jau nākamajos paragrāfos tēze par domāšanas loģiku tiek sasaistīta ar valodas būtību — ar (ne-)iespēju valodiski tvert neloģisku pasauli: “Kādreiz

sacīja, ka Dievs varēja radīt itin visu, tikai neko, kas būtu pretrunā ar loģikas likumiem — proti, mēs nevarētu pateikt par “neloģisku” pasauli, kāda tā izskatās.” (3.031). Šī doma vēl spilgtāk akcentēta nākamajā paragrāfā: “Izteikt valodā kaut ko tādu, kas ir “pretrunā ar loģiku”, ir tikpat neiespējami, kā ģeometrijā attēlot figūru, kas ir pretrunā ar telpas likumiem; vai arī — sniegt koordinātes punktam, kura nav” (3.032).

8 “Traktātā” valodas būtība tvērtā lielākoties tikai vienā aspektā — pasaules ainas veidošanas sakarā. Valoda skatīta kā tāds gnostiķu Demiurģs, kas piepilda pasaules telpu ar savām noteiksmēm. Tam pamatā ir pieņēmums, ka gan pasaulē, gan valodā jāvalda noteiktai kārtībai, strukturētībai — tāpat kā ģeometrijā, kā loģikā —, lai būtu iespējams postulēt sakarību starp realitāti un domāšanu atbilstoši attēla nozīmes teorijas prasībām. Savukārt, tieši akcents uz sakārtotību, strukturētību nosaka to, ka loģiku Vitgenšteins saprot galvenokārt patiesuma vērtības noteikšanas kontekstā un par valodas galveno (ja ne vienīgo) funkciju līdz ar to uzskata patiesu apgalvojumu izsacīšanu.

Taču līdzās šādai loģikas un valodas savstarpējo sakarību izpratnei jau “Traktātā” iezīmējas arī zināmas šaubas par šās nostādnes pamatotību. Pati valoda, ja to apskata saistībā ar cilvēku, nevis ar pasauli, liecina par ko citu — par zināmu neatkarību no “ārējās” (kaut arī pašas izveidotās) realitātes; tai piemīt iekšēja “lokanība”, attīstot pašai savu loģiku un “uzspiežot” to cilvēkam, cilvēka rīcībai un dzīvesveidam. Varbūt šādu pavērsienu var izskaidrot ar to, ka filozofa interese pievēršas nevis ontoloģijai

70

("kāda ir pasaule?"), bet gan antropoloģijai ("kāds ir cilvēks, un kas ar viņu notiek?"). Apjēgt šo pavērsienu Vitgenšteina filozofiskajā daiļradē vēl ir nākotnes uzdevums, bet jau "Traktātā" parādās pirmās pazīmes, kas ieskicē līdzīgu domāšanas ievirzi: "Cilvēkam ir spēja veidot valodu, kurā var izteikt jebkuru jēgu, arī tad, ja nav priekšstata, ko un kā nozīmē katrs vārds. Gluži tāpat — cilvēki arī runā, nezinot, kā veidojas katra skaņa.

Sarunu valoda ir daļa no cilvēka organisma, un tā nav mazāk sarežģīta kā šis organisms. Cilvēkam nav iespējams no tās nepastarpināti gūt priekšstatu par valodas loģiku.

Valoda pārģērbj domu. Pie tam dara to tā, ka pēc šā apģērba ārējās formas nevar spriest par pārģērbtās domas formu, jo apģērba ārējā forma tiek veidota pavisam citiem mērķiem un nebūt ne tādēļ, lai ļautu iepazīt ķermeņa formu. Klusējoša vienošanās nolūkā saprast sarunu valodu ir ārkārtīgi sarežģīta." (4.00002).

Citētājā "Traktāta" paragrāfā, lai arī konceptuāli tas iekļaujas šā darba vispārējā argumentācijā, tomēr skaidri saskatāmas vairākas iezīmes, kas raksturīgas Vitgenšteina vēlinajai daiļradei. Te ir gan pievēršanās dabiskajai ikdienas valodai, gan uzsvars uz valodas organisko saistību ar cilvēka būtību, gan valodas savdabīgās loģikas atzīšana; tāpat arī — tēze par valodas sarežģīto divlīmeņu iedabu, kā arī atzinums par klusēšanas un ieklausīšanās ārkārtīgi lielo nozīmi cilvēku savstarpējās saprašanās kultūrā. Šī pēdējā nostādne — vismaz manā uztverē — ir varbūt pati galvenā vērtība, kas gūstama no Vitgenšteina filozofijas kopumā un no vēlinā perioda darbiem it īpaši.

“PĒTĪJUMI”

Liecības par “Filozofisko pētījumu” tapšanas gaitu un par šā sacerējuma mērķiem pietiekami detalizēti un aprīņojami vaļsirdīgi (tas pieder pie stila) izklāstītas darba ievadā. Šeit Vitgenšteins dara zināmu, ka “Filozofiskajos pētījumos” apkopotas idejas, kuras viņu nodarbinājušas pēdējo sešpadsmit gadu laikā — tātad kopš trīsdesmito gadu sākuma vai divdesmito gadu beigām. Viņš arī sniedz paskaidrojumus par šā pētījuma visai netradicionālo struktūru, proti, darbs tapis kā atsevišķu domu uzmetums īsu paragrāfu veidā, un autors sākumā gan pūlējies apvienot paragrāfus vienotā, secīgā izklāstā, bet tad atmetis šo nodomu, ļaujot domai “lēkāt no viena temata pie otra”. Līdz ar to lasītājam cits nekas neatliek kā “lēkāt” līdz “Pētījumu” tekstam, iedziļinoties katra nelielā paragrāfa saturiskajā loģikā un cenšoties saskatīt visa darba kopējās sakarības. Šāds darba noformējums nebūt nav tik nejaušs, kā varētu domāt no uzspēlēti naivās atzišanās, jo turpat ievadā arī Vitgenšteins pats apgalvo, ka tāds izklāsta stils izriet no viņa pētījuma būtības, un — kā tālāk redzēsīm — tas cieši saistīts ar vēlinā posma filozofijas priekšstatiem par valodu, par domāšanu un par filozofijas metodi. Var teikt, ka šādā, tīri ārējā teksta noformējuma ziņā “Filozofiskie pētījumi” lielā mērā atgā-

dina "Traktāta" stilistiku un tanī pat laikā arī ievērojami atšķiras no tās. Gan "Traktāta", gan "Pētījumu" centrālā problēma ir valodas, domāšanas un pasaules kopsakarības; taču atšķirībā no "Traktāta" aforistiskās precizitātes, "Pētījumu" dominante ir iedziļināšanās dažādu valodisku situāciju pretrunīgajās niansēs, lai demonstrētu un apcerētu precizitātes neiespējamību. Tikai vēlāk (lai gan Vitgenšteina tekstos neiespējami pateikt, kas ir "vēlāk" un kas — "pirms tam") uz valodiskās izteiksmes neprecizitātes (daudznozīmības) bāzes sāks slieties viņa vēlīnajai filozofijai raksturīgā, no "Traktāta" atšķirīgā nozīmes un jēgas teorija.

Valodiskās situācijas, kādas "Pētījumos" tiek pakļautas detalizētai analīzei — atšķirībā no "Traktāta" aforismiem par valodu —, ir konkrētas ikdienas valodas lietošanas epizodes, un galvenā metode to analīzē — "ieklausīšanās" lietoto vārdu semantikā, tādējādi cenšoties atklāt to nozīmi un jēgu, ar kādu attiecīgais vārds (frāze vai teikums) izskan vispārējā diskursā. Šādam pētījumam neizbēgami ir stipri izteikta psiholoģiska iedaba, proti, tas, kādu jēgu katrs saklausīs izvēlētajā diskursa nogrieznī, lielā mērā būs atkarīgs no domātāja intencijas, arī psiholoģiskā tipa, pat garastāvokļa. Filozofiskās problemātikas psiholoģizācijai ir tendence aizvest domātāju solipsisma virzienā — nostādīt viņu pozīcijā, kurā indivīds, subjektā prāts paliek gluži viens ar savām domām un savu pasauli, zaudējot gan jebkādu iespēju kontaktēties ar citiem prātiem, gan, galu galā, pat ar savu ķermeni. Jautājums par prāta (domāšanas) un ķermeņa attiecībām, par domājoša

subjekta iespējām saskarties ar cita domājoša subjekta prātu, par gara un miesas, par mentālā un fizikālā attiecībām vai, citiem vārdiem, subjektivitātes un objektivitātes savstarpējo saspēli droši vien ir visas Rietumu filozofijas kardinālākais jautājums. No tā, kas līdz šim sacīts par Vitgenšteina pasaules redzējuma attīstību, var rasties priekšstats, ka viņa uzskatos šī mūžsenā problēma risināta, pietuvojoties subjektivistiskam (un līdz ar to arī relativistiskam un solipsiskam) modelim. Par to liecina, piemēram, raudzišanās uz pasauli jeb realitāti kā (subjekta) domas projicējumu uz ārpusi, kā loģiskās telpas papildīšanu ar domāšanas kategoriju objektiem. Tanī pat laikā tieši šīs loģiskās telpas visaptverošais, universālais raksturs, īpašais akcents uz to, ka tā ir vienīgā realitāte, liecina par Vitgenšteina koncepcijas objektivistisku ievirzi.

Kopumā var sacīt, ka "Traktātā" šī problēma palikusi neatrisināta, tāpat kā tā nav tikusi atrisināta visā Jauno laiku filozofijā. Tieši šis apstāklis acīmredzot bijis par pamatu Vitgenšteina jaunās filozofijas meklējumiem arī trīsdesmitajos gados, un — paradoksālā veidā — tieši psiholoģiski lingvistiskā pieejā nozīmes un jēgas izpratnei Vitgenšteins atrada atslēgu oriģinālam šīs problēmas risinājumam.*)

Katra valodiska situācija reizē ir arī cilvēciska situācija — tā ir apraksts par to, ko cilvēks dara, ko jūt un kā

*) Ar to es negribu sacīt, ka kāda no filozofiskajām problēmām un vēl jo mazāk — kāda kardināla problēma — varētu tikt atrisināta vienreiz un par visām reizēm. "Filozofisko pētījumu" ievadā arī pats Vitgenšteins izsaka daudz peticīgākas pretenzijas nekā savulaik

reaģē uz kaut ko, sakot vai ieklausoties kādā tekstā, iesaistoties kādā diskursā u.tml. Tādēļ zināma daļa psiholoģisma šādā analīzē ir gluži neizbēgama. Un tomēr — psiholoģiska attiecīgās situācijas izpratne Vitgenšteinam ir tikai līdzeklis (viņš bieži lieto pavisam nedabiskas, sakonstruētas situācijas), lai vērstu uzmanību uz galveno — uz filozofisku problēmu: kā valodas elementi (vārdi, frāzes) iegūst nozīmi jeb jēgu? Kāda līdz ar to ir visas cilvēka esības nozīme (jēga)? Tādējādi “Filozofiskos pētījumus” un visu vēlīno periodu Vitgenšteina darīradē iezīmē ne tikai lingvistisks, bet arī antropoloģisks un psiholoģisks pavērsiens. Lūk, ieroči, ar kuru palīdzību filozofs risina tradicionālos filozofijas jautājumus un nonāk pie netradicionāliem secinājumiem.

“Filozofiskie pētījumi” sākas ar visai pagaru citātu no Augustīna darba “Atzišanās” (*Confessiones*), kurā Baznīcas tēvs, atcerēdamies savu bērnību, it kā starp citu pastāsta par to, kā bērns apgūst vārdu nozīmi, sekodams pieaugušo cilvēku runai un vērodams, uz kādiem priekšmetiem katrs izteiktais vārds attiecas. Iespējams, ka Augustīna sniegto piemēru Vitgenšteins izvēlējies nejauši (lai gan ir liecības, ka viņš cienījis Augustīnu kā domātāju), jo patiesībā viņam bija nepieciešams tikai kāds tipisks paraugs plaši izplatītajai psiholoģiskajai nostādnei, ka vārdi atbilst lietām, apzīmē tās, — nostādnei, ar kuru arī Vitgenšteins rēķinājās kā ar pašsaprotamu tai laikā,

“Traktāta” ievadā. Taču fakts, ka tieši viņam pieder savveidīgs (un kultūrproduktīvs) risinājums pašos būtiskākajos filozofijas jautājumos, ir pilnīgi pietiekams pamats, lai viņu uzskatītu par vienu no pašām spilgtākajām personībām divdesmitā gadsimta kultūrā.

kad veidoja savu attēla nozīmes teoriju. Nu, vēlinajā periodā, šāda reifikācijas (vārdu sasaistīšana ar lietām) metode filozofu vairs neapmierina; vēl vairāk — tieši šinī apstākļi viņš saskata visu filozofiskās (un vispār — visas teorētiskās) domāšanas lielāko nelaimi. Šā iemesla dēļ “Filozofisko pētījumu” sākuma daļā ļoti daudz (šķiet, pat nesamērīgi daudz) vietas veltīts attēla nozīmes teorijas kritizēšanai (pat tieši vērsties pret “*Traktāta*” autoru) un to psiholoģisko apstākļu noskaidrošanai, kuru dēļ rodas aplami (“sublimēti”, “iluzori” u.tml.) priekšstati par valodu. Sniedzot tālākā izklāstā atsevišķus raksturīgus citātus, gribas pievērst lasītāja uzmanību Vitgenšteina filozofēšanas manierei. Gandrīz nevienā gadījumā filozofs nepiedāvā gatavu, noapaļotu formulējumu. Viņš drīzāk pievērsīs lasītāja uzmanību kādai valodiskās situācijas dīvainībai un pat savus apgalvojumus par to izsaka ar šaubu pieskaņu, it kā jautājuma intonācijā:

“...Mēs jautājam: “Kas ir valoda?” “Kas ir izteikums?” Un atbilde uz šiem jautājumiem ir jādod vienreiz par visām reizēm un neatkarīgi no pieredzes, kāda var būt nākotnē.” (92).

“Kāds cilvēks var sacīt: “Izteikums ir visparastākā lieta pasaulē”, bet cits savukārt sacīt: “Izteikums — tas ir kaut kas dīvains!” Un pēdējais gluži vienkārši nav mācējies skatīties un vērot, kā izteikumi patiesībā darbojas. Viņam traucējušas formas, kādas mēs lietojam, runājot par izteikumiem un domām.

Kāpēc mēs sakām, ka izteikums ir kaut kas īpašs? No vienas puses, tāpēc, ka mēs piešķiram tam milzīgu

nozīmi. (Un tas ir pareizi). No otras puses, šī īpašība — līdz ar neizpratni par valodas loģiku vedina mūs domāt, ka ar izteikumu palīdzību ir jāsasniedz kaut kas neparasts, kaut kas vienreizējs. Pārprašana noved pie tā, ka mums šķiet: izteikums veic kaut ko dīvainu.” (93).

““Izteikums ir dīvaina lieta!” Te mēs iedīglī redzam tos iemeslus, kuru dēļ rodas sublimēts priekšstats par loģiku: tendenci saskatīt kādu starpnieku starp izteikuma zīmēm un faktiem. Vai pat censties “attīrīt”, sublimēt šīs pašas zīmes. Jo mūsu izteiksmes formas visdažādākajos veidos traucē mums saskatīt to, ka šeit nav darīšana ne ar ko neparastu, un liek mums dzīties pakal himērām.” (94).

“Vēl citas ilūzijas rodas no visdažādākajām pusēm, lai piebiedrotos tai, par kuru ir runa. Doma, valoda tagad šķietas mums kā unikāls korelāts, kā pasaules attēls. Šie koncepti: izteikums, valoda, doma, pasaule stāv rindā cits aiz cita, katrs būdams ekvivalents iepriekšējam. (Taču kā lai mēs šos vārdus tagad lietojam? Mums nav tādas valodspēles, kur tos pielietot).” (96).

“...Mēs esam šīs ilūzijas varā, ka viss, kas ir īpatnējs, nozīmīgs, būtisks mūsu pētījumā, ir saistāms ar centieniem aptvert valodas ne ar ko nesalīdzināmo dabu. Citiem vārdiem — ar kārtību, kāda pastāv starp konceptiem, kas izsaka izteikumu, vārdu, pierādījumu, patiesību, pieredzi, un tā tālāk. Šī kārtība ir *superkārtība* starp — ja tā varētu sacīt — *superkonceptiem*. Tanī pat laikā, protams, ja vārdiem “valoda”, “pieredze”, “pasaule” ir kāds pielietojums, tam jābūt tikpat pieticīgam kā vārdu “galds”, “lampa”, “durvis” lietojumam.” (97).

Citētajos paragrāfos jaušama ne tikai filozofa polemika pašam ar sevi — ar savām agrākajām nostād-
nēm, bet arī tāds kā izbrīns par to, ka filozofiskās (un
vispār — teorētiskās) valodas jēdzieni tiek lietoti kādā
savdabīgā manierē — ka to nozīme un jēga neveidojas
tikpat vienkārši un skaidri, kā tā veidojas tādiem ikdienā
lietojamiem vārdiem kā, piemēram, “lampa”, “durvis” vai
“galds”. Droši vien, ka šāds psiholoģisks stāvoklis,
sastopoties ar filozofisku diskursu, ir pazīstams daudziem
cilvēkiem: kaut kas “gudrs” ir pateikts, bet kāda ir šās
gudrības jēga, ko no tās paņemt sev un kā ar to rīkoties
tālāk, paliek neskaidrs. Var šādai problēmai nepievērst
uzmanību, izlikties, ka tās nemaz nav, vai arī vienkārši
“iejusties” attiecīgajā diskursā, taču Vitgenšteins, pārlie-
cināts, ka arī šāda diskursa jēga ir jāpadara maksimāli
skaidra, ierosina pacensties izprast šās situācijas būtību.
Tāpat kā “Traktātā”, viņš turpina meklēt valodas jēgvei-
dotāju mehānismu, iekļaujot “valodas” jēdzienā ar vie-
nādām tiesībām gan teorētiskos, gan ikdienas pārsprie-
dumus. Un kā interesanta atkāpe par pašu “jēgas”
jēdzienu Vitgenšteina domu gaitā parādās viņa filozo-
fēšanas manierei raksturīgs arguments — par to, kāpēc
jēgai jābūt noteiktai:

“Ir, protams, iespējams, ka teikuma jēga, tā sakot,
atstāj kaut ko līdz galam neatklātu, tomēr teikumam jābūt
tādam, kam ir kāda noteikta jēga. Nenoteikta jēga vispār
nebūtu jēga. Tas ir gluži kā sekojošā gadījumā: nenoteikta
robeža patiesībā nemaz nav robeža. Šeit varbūt noder
sekojošs domu gājiens: ja saku “Es esmu cieši ieslēdzis šo

vīru istabā — tikai vienas durvis ir atstātas vaļā,” tad es gluži vienkārši nepavisam neesmu viņu ieslēdzis, tas, ka viņš ir ieslēgts, ir blēņas. Gribētos sacīt: “Jūs pilnīgi neko neesat izdarījis”. Žogs ar caurumu tajā ir tikpat labs, kā kad žoga vispār nebūtu. — Bet vai tā ir?” (99).

Vitgenšteins atļauj lasītājam šaubīties par tikko izteiktā salīdzinājuma pārliecināšanas spēku. Taču redzams, ka kopumā viņa argumentācija, kas balstās uz intuitīvu izpratni par jēdzienu lietošanu dažādās situācijās, proti, uz lingvistisko intuīciju, noved pie secinājuma, ka valodai — gan abstraktās teorijās, gan ikdienišķos pārsprīdumos — piemīt īpatnēja divdabība: tiem ir jābūt skaidriem, saprotamiem, precīziem, bet tanī pat laikā tie visiem līdzekļiem izvairās no šās skaidrības un precizitātes — tie bēg, slēpjas, mistificē mūsu domāšanas norises. Absolūta skaidrība nav iespējama — ne domās, ne valodā; un tomēr šis apstāklis nedrīkst kļūt par šķērslī, lai pēc tāda stāvokļa tiektos, disciplinējot domu ar precīzu formulējumu palīdzību — tā, lūk, gribētos izteikt Vitgenšteina mācības kvintesenci. Šī atziņa izriet gan no tikko citētajiem paragrāfiem, gan arī no pārējām vēlinā perioda nostādnēm, kā arī no sekojošajām sentencēm, kurās filozofs burtiski cīkstējas ap problēmu par to, kur beidzas saprotamības robeža un kā izturēties pret “ideālu”, kuru bija centies sasniegt “Traktāta” periodā:

“Un tomēr, tā taču nav spēle, ja tās likumos ir kāda aptuvenība. — Vai tad šis apstāklis liedz tai būt spēlei? — Varbūt, ka jūs to dēvējat par spēli, taču katrā gadījumā tā nav perfekta. Tas nozīmē: šī spēle satur neskaidrības, taču

es esmu ieinteresēts saņemt skaidru precī. — Savukārt es gribu sacīt: mēs pārprotam ideāla lomu valodā. Citiem vārdiem, arī šo vajadzētu saukt par spēli, vienīgi mūs ir apzīlbinājis ideāls, un tāpēc nespējam skaidri saskatīt vārda “spēle” īsto lietojumu.” (100). “Mēs gribam sacīt, ka loģikā nevar būt nekādas aptuvenības. Šī ideja sagrābj mūs, un ideālu “vajag” atrast realitātē. Tanī pat laikā mēs vēl neredzam, kā tā parādās, un nesaprotam, ko nozīmē šis “vajag”. Mēs domājam, ka tā tam jābūt realitātē, jo mums šķiet, ka to jau tur saskatām”. (101).

“Ideāls, kad mēs par to domājam, ir nesatricināms. Jūs nekad nevarat izklūt ārpus tā, vienmēr jāatgriežas atpakaļ. Nav ārpusē, ārpusē jūs nevarat elpot. — No kurienes nāk šāda ideja? Tā ir kā brilles uz deguna, caur kurām redzam visu, uz ko lūkojamies. Nekad neienāk prātā tās noņemt”. (103).

“Kad sākam domāt, ka mums jāatrod šī augstākā pakāpe, ka jāatrod ideāls tanī valodā, ko reāli lietojam, mēs kļūstam neapmierināti ar to, ko parasti dēvējam par “izteikumiem”, “vārdiem”, “zīmēm”. Izteikums un vārds, ar ko nodarbojas loģika, tiek uzskatīti par kaut ko skaidru un precīzu. Un mēs sākam prātot par reālās zīmes dabu. — Varbūt tā ir ideja par zīmi? Vai ideja tieši šajā brīdī?” (105).

“Šajā vietā ir grūti, ja tā varētu izteikties, noturēties uz kājām — saskatīt, ka nepieciešams pieturēties pie mūsu ikdienas domāšanas tēmām un nenoklist sāņus, un neiedomāties, ka mums vajag aprakstīt ārkārtīgi smalkas vienības, kuras galā tik un tā neesam spējīgi aprakstīt

ar mūsu rīcībā esošajiem līdzekļiem. Ir tāda sajūta, it kā vajadzētu ar saviem pirkstiem atjaunot saplēstu zirnekļa tīklu.” (106).

“Jo šaurākā aspektā pētām kādu valodu, jo skaidrāk izjūtams konflikts starp to un mūsu prasībām (jo prasība pēc kristālskaidras loģikas, protams, nebija pētišanas rezultāts, bet gan tās priekšnosacījums). Šis konflikts kļūst nepanesams, un prasība kļūst bezsaturiska. Mēs esam nokļuvuši uz slidena ledus, kur nav berzes un tāpēc zināmā nozīmē apstākļi ir ideāli, bet tieši šā iemesla dēļ nespējam paiet. Mēs gribam iet: mums ir vajadzīga berze. Atpakaļ uz cietu zemi!” (107).

Citētos paragrāfus varētu dēvēt par vēlinās filozofijas problēmas uzstādījumu: kā noskaidrot valodas (un domas) saturiskumu, tās jēgu un nozīmi tā, lai neieslīgtu nedz galējā objektīvismā (valoda tikai atspoguļo no sevis pilnīgi neatkarīgu realitāti), nedz arī subjektivistiskā solipsismā, saskaņā ar kuru katra izteiksmes forma ir laba pati par sevi — tā nepauž neko vairāk kā vien runātāja acumirkliģo dvēseles stāvokli — un nav nepieciešams (vai ir neiespējami) to precīzi formulēt un diskursīvi noskaidrot. Šī problēma ir smaga, psiholoģiski grūti pārdzīvojama — tā līdzinās sajūtai, it kā būtu jāsalabo saplēsis zirnekļa tīkls vai it kā cilvēks atrastos uz tik slideņas virsmas, ka domai (valodai) uz tās nav pat kur aizķerties. Lūk, ētiskā spriedze, kāda jāiztur domātājam patiesības meklējumos — meklējumos, kuros nevar izlīdzēties tikai ar patiesības kā pašsaprotamas kvalitātes piesaukšanu, bet kuri prasa rūpīgu, precīzu šā jēdziena

saturisko noformulējumu kādas noteiktas valodspēles vai dzīves formas ietvaros. Šai spriedzei ir ētisks raksturs kaut vai tāpēc, ka, balstoties uz šādu nostādni, domātājs nekad nevar kļūt pašpārliecināts patiesības pasludinātājs; viņam jāprot rēķināties ar valodas neviennozīmību, apzinoties, ka tā ir vienīgā viņa rīcībā esošā realitāte — ka tā ir pasaule, kurā viņš dzīvo kopā ar citiem valodas lietotājiem un tāpēc ir atbildīgs par savu formulējumu saprotamību.

10 Citētajos un sekojošajos paragrāfos līdzās filozofiskās refleksijas problēmas uzstādījumam iezīmējas arī tālākā šās problēmas risinājuma programma. Tā ir saistīta ar valodas ambivalentās dabas padziļinātu izpratni, kas tiek sasniegta ar valodspēles koncepcijas palīdzību, ar dažāda veida analogijām un metaforām — ar tādām Vitgenšteins cenšas aprādīt valodas sarežģīto un arī ārkārtīgi interesanto dabu. Daudzas no šīm nostādnēm ir tādas, kas konfliktē ar izplatītajiem priekšstatiem par valodas un esamības savstarpējām attiecībām, par valodas funkcionēšanu un attīstību, arī par valodas mācīšanos u.tml. Tās prasa (vai vismaz prasīja tanī laikā, kad vēlinā Vitgenšteina atziņas sāka “iet tautā”) zināmu konceptuālu pārorientēšanos, pierašanu pie jaunā domāšanas veida, pat pie jaunas izpratnes par filozofijas lomu, tās priekšmetu un metodoloģiju. Runājot tieši par pēdējo pozīciju — priekšplānā izvirzījās filozofijas deskriptīvā (aprakstošā) funkcija, tās terapeitiskā loma. Rodot risinājumu augstākminētajai ētiskajai spriedzei, tiek panākts dziedinošs efekts — cilvēks (domātājs) apzinās savu iespēju robežas un atsakās no nodoma “izteikt neizsakāmo”, tā vietā

veltīdams pūles, lai maksimāli skaidri izteiktu to, kas ir izsakāms. Protams, ne visi Vitgenšteina sekotāji piekristu šādai interpretācijai, un arī "Filozofisko pētījumu" komentāru literatūrā nevalda vienprātība par to, kāda pēctecība filozofijas priekšmeta izpratnē iezīmējas starp "Traktāta" un vēlinā perioda nostādnēm. Uzskats par to, ka filozofija nav iespējama — kas izrietēja no attēlošanas neattēlojamības paradoksa un tik radikāli satricināja "Traktāta" harmonisko sistēmu —, kā arī asā metafizikas kritika, kas guva nepamatotu izspīlētību loģiskajā pozitīvismā, nav zaudējusi savu aktualitāti "Filozofisko pētījumu" kontekstā. Taču šeit tēma tiek risināta ar citiem līdzekļiem un pietiekami neskaidrā formā, lai pavērtu iespēju pretrunīgām interpretācijām. Filozofijas priekšmeta pašnoliegums tiek pasniegts deskriptīvā un dziedinošā ietērpā, kā uzsvērti a-teorētiska darbība:

"Būs pareizi, ja sacīsim, ka mūsu apsvērumi nav zinātniski. Atklājums, ka "pretēji mūsu vispārpieņemtajām idejām, ir iespējams domāt tā vai šitā," — vienalga, ko tas arī nozīmē, — mūs varētu arī neinteresēt. (Konceptija par domu kā par kādu gāzveidīgu esamību). Un mēs nevaram izvirzīt nekādu teoriju. Mūsu apsvērumos nedrīkst būt nekā hipotētiska. Jāatsakās no jebkāda izskaidrojuma, un tā vietā jāpaliek tikai un vienīgi pie apraksta. Un šis apraksts iegūst savu gaismu, tas ir, savu mērķi, no filozofiskām problēmām. Tās, protams, nav empīriskas problēmas; to atrisinājumu drīzāk gūstam, vērojot valodas darbību un darot to tā, lai atpazītu šo darbību — par spīti tam, ka pastāv vēlēšanās to pārprast.

Problēmas tiek atrisinātas, nevis sniedzot jaunu informāciju, bet gan pārkārtojot to, ko jau zinām. Filozofija ir cīņa pret mūsu sapratnes noburšanu ar valodas palīdzību. (109).

Pēdējais paragrāfa teikums ir viens no visbiežāk piesauktajiem, kad tiek diskutēts par filozofijas priekšmeta izpratni Vitgenšteina vēlinajā filozofijā. Un viss paragrāfs satur atziņas, kuras, ja tās uzcītīgi liktu lietā, neatstātu vietas metafizikai (lai kā arī šo priekšmetu saprastu), filozofiskam vispārinājumam, teorijai, vienotai koncepcijai par esamību un cilvēka vietu tajā. Neatstātu vietas visam tam, ko filozofi spējuši saskatīt gan "Traktāta", gan "Filozofisko pētījumu" daudzšķautņainajā tekstā! Tieši tāpēc jau Vitgenšteina mācība — gan tās agrīnajā, gan vēlinajā modalitātē, gan arī apvienotajā variantā — ir tik apburoši burvīga, ka tās pamatā likta prasība atbrīvoties no noburtības. No noburtības ar valodu, no noburtības ar ierastām frāzēm, banāliem spriedumiem, neko neizsakoša valodas plūduma. No noburtības ar fascinējošiem svešvārdiem un pašmērķīgi radītiem jaunvārdiem. Tie visi, protams, ir valodas daļa, un tiem visiem ir vieta valodiskajā saskarsmē, bet "atbrīvošanās no burvestības" prasa, lai runātājs/rakstītājs, ļaudamies tās valdzinājumam, kā domātājs sakoncentrētu uzmanību uz lietoto vārdu vai teikumu nozīmi un jēgu. Tādējādi var sacīt, ka noburtības metafora kalpo Vitgenšteinam gan kā cilvēka situācijas diagnoze, gan arī kā aicinājums iespēju robežās vērst to par labu ar šās situācijas padziļinātu izpratni. Šī padziļinātā izpratne — lai arī cik lielā mērā tā būtu vērsta

pret visaptverošu teoriju konstruēšanu un jaunu sistēmu radīšanu — savukārt tomēr nevar iztikt bez zināmiem vispārīnātiem priekšstatiem par realizējamās dziedinošās programmas norisi. Un tāpēc ir vajadzīgs pietiekami noturīgs konceptuālais karkass, kura ietvaros veikt lingvistiskās intuīcijas darbības, — pat ja tā nebūs tik visaptveroša pasaules aina, kāda tika izveidota “Traktātā”. Turpinot Vitgenšteina metaforu, varētu sacīt, ka noburtības pārvarēšanai ir vajadzīgi jauni buramvārdi, un tie “Filozofiskajos pētījumos” ir piedāvāti plašā izvēlē daudzu un dažādu “kaitinošu mājienu” veidā.

Tādējādi “Filozofiskie pētījumi” un visa Vitgenšteina vēlinā filozofija patiešām ir pēc savas būtības a-teorētiska, jo tā realizēta, konsekventi izvairoties no teoretizēšanas. Taču tas nepavisam neliedz viņa mācības sekotājiem “nolasīt” šo teoriju no valodiskās darbības analīzes savā starpā formāli nesaistītajām atsevišķajām vienībām. Bet neatkarīgi no tā, cik teorētiska un visaptveroša izrādītos šī jaunā sistēma — un, manuprāt, šīs kvalitātes vēlinā mācība aizguvusi no “Traktāta” nostād-nēm, — “Filozofisko pētījumu” “buramvārdi” grupējami ap vairākiem jēdzieniem, vairākām metaforām, kuras liek atteikties no tradicionāliem priekšstatiem par valodas būtību un paver jaunu ieskatu tās funkcionēšanas mehānismā. (Galējā konsekvencē arī šī pieeja var novest pie visaptverošiem metafiziskiem secinājumiem, bet tas jau lielā mērā ir interpretācijas jautājums, un par to — šā izklāsta nobeiguma daļā, kad runāsim par privātās valodas iespējamību vai neiespējamību).

10

Pati galvenā inovācija, kas saistīta ar valodas izpratni “Filozofisko pētījumu” periodā, ir rodama valodspēles un dzīves formas koncepcijā. Jēdziens “valodspēle” (*Sprachspiele, language-game*) vēlīnajā mācībā parādās daudzviet un sastopams dažādos kontekstos, taču pietiekami izvērstu valodspēles definīciju Vitgenšteina tekstos atrast pagrūti. Tanī pat laikā daudzajos valodisko situāciju analīzes piemēros, kas sastāda “Pētījumu” galveno daļu, nepārprotami jūtama šā jēdziena ietekmē veidotās koncepcijas klātbūtne. Viens paragrāfs kļuvis īpaši hrestomātisks — ne tik daudz ar to, ka dotu valodspēles definīciju vai aprakstu (to šeit nevajag meklēt), bet gan ar to, ka valodspēles manierē analizē pašu jēdzienu “spēle”. Principā to pašu efektu varētu gūt, aplūkojot jebkuru citu jēdzienu, kuram raksturīga individualitātes un universalitātes dihotomija, jeb, citiem vārdiem, jēdzienu, kurš apzīmē vienu atsevišķu priekšmetu un veselu priekšmetu klasi kopumā. Hrestomātiskuma dēļ, kā arī tādēļ, ka šeit spilgti izpaužas Vitgenšteina filozofēšanas metode (“...padomā!”, “...pievērsies!”, “...salīdzini!”, “...ieskaties!” — šeit jaušama lingvistiskās intuīcijas būtība), citēsim 66. paragrāfu pilnībā:

“Padomā, piemēram, par norisēm, ko mēs saucam par “spēlēm”. Es te domāju galda spēles, kāršu spēles, bumbu spēles, turnīrus utt. Kas tām visām kopīgs? Nesaki: kaut kam kopīgam ir *jābūt*, citādi jau tās nesauktu par spēlēm, bet vēro, vai vien te nav kaut kas tām visām kopīgs. — Jo ja tu tās vērosi, tu nesaskatīsi neko tādu, kas būtu kopīgs tām *visām*, bet ieraudzīsi tajās līdzības,

radniecības attiecības, turklāt ne vienu vien. Atkārtoju: nedomā, bet vēro! Vēro, piemēram, galda spēles ar to daudzveidīgajām radniecības saitēm. Tad pievērsies kāršu spēlēm; šeit tu atradīsi daudz līdzības ar pirmo grupu, vien daudzas kopīgas iezīmes ir izzudušas, citas atkal parādījušās. Kad pievērsāmieš bumbu spēlēm, daudz kas no kopīgā ir saglabājies, bet daudz kas — izzudis. Vai tās visas ir “uzjautriņošas”? Salīdzini šahu ar “desām”. Un vai visos gadījumos ir runa par uzvarēšanu un zaudēšanu, vai sacensību starp spēlētājiem? Padomā par pacietību. Bumbu spēlēs ir uzvarēšana un zaudēšana, bet, kad bērns met bumbu pret sienu un atkal to notver, šī iezīme izzūd. Pavēro, kāda loma ir prasmei un veiksmi; un pavēro, ar ko atšķiras prasme šahā no prasmes tenisā. Un tagad padomā par rotaļu spēlēm: tajās ir uzjautrināšanās elements, bet cik daudz citu raksturīgu iezīmju zudis! Tādā veidā mēs varam apskatīt vēl daudzas un dažādas spēļu grupas un redzēt līdzīgas iezīmes parādāmieš un izzūdam. Un šāda vērojuma rezultāts ir sekojošs: mūsu priekšā ir sarežģīts līdzību tīkls: līdzības pārklājas un krustojas savā starpā. Līdzības lielās līnijās un detaļās. (66).

Līdzās citētajam “spēļu” paragrāfam Vitgenšteina vēlinās mācības arsenālā ir vēl ne mazums citu metaforu un salīdzinājumu, kuros pausta tā pati ideja — valoda ir daudzveidīga, mainīga; nav novelkamas stingras robežas starp atsevišķu tās vienību semantiskajām nozīmēm. Tāds ir gan valodas salīdzinājums ar instrumentu kasti, kurā katrs darbarīks (vārds) iegūst savu nozīmi sakarā ar uzdevumu, kura veikšanai tas tiek turēts; vai, piemēram, valo-

10

das salīdzinājums ar vecas pilsētas likloču ieliņām, kur no katra skatpunkta paveras atšķirīga ainava; vai arī salīdzinājums ar upes gultni, kura mainās tecējuma gaitā, vienmēr palikdama tās pašas upes gultne, utt. Taču valodspēles jēdziens, arī t.s. ģimeņu līdzības un dzīves formas nojēgumi satur kopā visas daudzveidīgas metaforas vienā koncepcijā, kura ne tikai reglamentē lingvistiskās intuīcijas procedūru, bet kurā jaušams arī oriģināls tradicionālo filozofisko problēmu risinājums. Tuvošanās šādiem risinājumiem iezīmējas, piemēram, nojēgumā par ģimeņu līdzību, kurš Vitgenšteina izklāstā tieši izriet no tikko kā apskatītās “spēles” analīzes. Jau nākamajā paragrāfā Vitgenšteins saka:

10

“Es nespēju izdomāt labāku apzīmējumu šīm līdzībām kā “ģimenes līdzība”, jo atsevišķas vienādas īpašības, kādas vērojamas starp vienas ģimenes locekļiem: augums, sejas vaibsti, acu krāsa, gaita utt., u.tjpr. pārklājas un krustojas tieši tādā pašā veidā. Un es sacīšu: “spēles” veido ģimēni...” (67).

Jau atzīmējām, ka spēles jēdziens šādi analīzei izraudzīts tikai kā viens no iespējamajiem (un līdz ar to valodspēles koncepcijas nosaukumā iekļauts pēc attālas asociācijas principa); tālākajā citētā paragrāfa argumentācijā Vitgenšteins pievēršas “skaitļu ģimenes” analīzei, vaicādams: “Kāpēc mēs kaut ko saucam par skaitli?” Tikpat labi varētu ņemt jebkuru iemīļoto filozofijas klasiķu priekšmetu — krēslu, galdu, lampu, zirgu vai cilvēku un jautāt: kas ir krēsls (kā tāds), cilvēks (kā tāds), un tā joprojām. Tie ir universalitātes jautājumi par atsevišķo priekšmetu un priekšmetu klasi, par indivīdu un sugu, par

atsevišķo un vispārīgo. Un faktiski tieši šādu jautājumu risināšanai Vitgenšteins velta lielu tiesu uzmanības savā vēlinajā periodā, akcentēdams nozīmes (jēgas) meklēšanu. Ko nozīmē vārds? Ko nozīmē valoda? Kas ir domāšana? Filozofijas vēsturē vistipiskākais universalitātes problēmas risinājums saistīts ar viduslaiku sholastikas iezīmēto nominālisma un reālisma diskusiju. Nošķirums, kas veidojas atbilstoši šiem virzieniem, vienā gadījumā uzsver priekšmetu grupas kopējo elementu kā tādu, kas atrodas ārpus pašiem priekšmetiem (reālisms), bet otrā gadījumā noliedz kopīgu pazīmju esamību vispār, akcentējot kādas priekšmetu grupas apvienojošā nosaukuma konvencionālo raksturu (nominālisms). Attiecībā uz jautājumu, kas iztirzāts paragrāfā par spēlēm, proti, kas ir kopīgs visām spēlēm, nominālists ignorētu kāda kopīga elementa klātbūtni tajās, parādot, — tāpat kā Vitgenšteins to darījis, ka starp dažādajām nodarbībām, ko dēvējam par spēlēm, vienīgais kopīgais elements ir tas, ka mēs tās esam par tādām nosaukuši. Savukārt reālists pastāvētu uz to, ka, lai arī nevaram fiksēt viena konkrēta elementa klātbūtni visos atsevišķajos gadījumos, ir jābūt kādai kopīgai kvalitātei — atšķirīgai no apgalvojuma, ka tās ir spēles, — kas dotu iespēju šo nosaukumu piemērot visām esošajām (un visām iespējamām) spēlēm.

Ir skaidrs, ka Vitgenšteina universāliju problēmas risinājums nav ietilpināms reālisma risinājuma ietvaros. Tam pretī runā ne tikai vispārējā, jau "Traktātā" realizētā antitranscendentālā nostādne, bet arī nepārprotamie aicinājumi nepaļauties noburtībai, ka "kaut kam kopīgam

ir jābūt". Tāpēc varētu šķist, ka valodspēles koncepcija ir vai nu nominālistiska, vai tuvojas šādai pozīcijai. Taču tieši ģimenes līdzības metafora, kas kļuvusi par neatņemamu valodspēles koncepcijas sastāvdaļu, liek domāt, ka klasiskais nominālisms Vitgenšteinam nepavisam nebūtu pieņemams. Viņš nevar piekrist tam, ka valodas līdzekļi tiek izvēlēti nejauši, ka ar vispārīgu jēdzienu var apzīmēt jebkuru patvaļīgi izvēlētu realitātes vienību kopumu. Atzīdams "tieksmi pēc vispārinājuma" kā vienu no domāšanas noburtības veidiem, Vitgenšteins tanī pat laikā nevar samierināties ar objektivitātes kritēriju trūkumu esamības vienību klasifikācijā. Un varbūt var sacīt, ka šādas objektīvas atbildes meklējumi "Filozofisko pētījumu" ietvaros norisinās divējādiem līdzekļiem. Vispirms — ņemdam talkā ģimenes līdzību, autors cenšas mazināt vispārīguma noburtības efektu. Šī būtu, ja tā varētu teikt, viņa mācības dziedinošā daļa. Jo vairāk tāpēc, ka jau iepriekš citētajā paragrāfā viņš papildina ģimenes līdzību ar vēl vienu, šķiet, pat vēl trāpīgāku metaforu. Izvirzījis jautājumu par to, kas ir skaitlis (kā tāds), Vitgenšteins iesaka padomāt par dažādām attieksmēm, kādas pastāv to atsevišķo vienību starpā, kuras mēs apzīmējam ar vārdu "skaitlis", un tad iedomāties auklu, savītu no daudzām šķiedrām, kuru garums ir daudz mazāks par visas auklas garumu. Visa aukla turas kopā kā viena vienība, bet neviens to veidojošais pavediens nestiepjās visā tās garumā. Visai auklai nav nekā kopīga, un tomēr tā ir viena (kopīga) vienība. Ar auklas metaforas palīdzību tiek slāpēta intriģējošā zinātkāre (noburtība) par to, kas tā tāda par

mistisku vienību (lietu, ideju), kura stāv aiz atsevišķajām daļām, padarīdama tās par vienu veselumu. Jo, ja kāds sacīs: “Ir kaut kas kopīgs visām šīm konstrukcijām, proti, to visu kopīgo īpašību disjunkcija (pārtrauktība)”, tad Vitgenšteina atbilde uz to būs sekojoša: “Tagad jūs vienkārši spēlējaties ar vārdiem. Tikpat labi varētu sacīt: “Kaut kas stiepjās visas auklas garumā, proti, atsevišķo šķiedru pastāvīgā savišanās.””

Tā, lūk, redzam, ka jautājums tiek atrisināts parastā saprāta manierē (kādu īpaši aizstāvēja Vitgenšteina skolotājs Džordžs Mūrs) un problēmai par vispārīgā reālu esamību tiek atņemts tās nozīmīgums — tā top par tādu, kurai nevajadzētu (pretēji prāta noburtības tieksmei) pievērst īpašu uzmanību. Citiem vārdiem, — lietojot “Traktāta” aforismu — tā jāatrisina ar klusēšanu. Ja prāts tomēr nebūtu mierā ar piedāvāto risinājumu un turpinātu “triekties pret būra sienām”, no “Filozofiskajiem pētījumiem” varētu izlobīt arī citu, konstruktīvāku teoriju, kas paver iespēju balstīt atsevišķu vienību sistematizāciju klasēs uz pietiekami stingriem objektivitātes principiem. Varbūt tie nebūtu gluži tik stingri, kādi izrietētu no konsekventa reālisma pozīcijas, saskaņā ar kuru universālisma meklējumi vienmēr attālinās ideāla virzienā, pašam ideālam paliekot nemainīgam un nesatricināmam. Piedāvātais esamības objektivitātes pamatojums ir gana noteikts un noturīgs (kaut arī mainīgs un ambivalents), lai nebūtu pamata apgalvot, ka jebkurš pasaules redzējums ir gluži vienkārši katra atsevišķa cilvēka iegribas diktēts un ka universālā sistematizācija, ar kuru uzklājam jēdzienis-

ko tīklu savai pieredzei, nav nekas vairāk kā patvaļīgi izvēlētu nosaukumu kopums. Šis pamats ir valoda — domātais, runātais un rakstītais vārds, izteikumi, apgalvojumi, jautājumi, noliegumi, pauzes, tātad tā lingvistiskā vide, kurā cilvēks dzīvo un kura viņam ir tikpat dabiska kā staigāšana, ēšana, elpošana un citas dzīvesdarbības. Pretēji tradicionālajam filozofijas viedoklim un pat pretēji visai izplatītajiem ikdienas priekšstatiem, valoda neko neatspoguļo, neko neattēlo, neapzīmē, neizsaka, nepārstāv — tā vienkārši ir kopā ar cilvēku, un cilvēks dzīvo tajā, jo bez valodas viņš/viņa nemaz nebūtu cilvēks, gluži tāpat kā viņš/viņa nebūtu *homo sapiens*, ja neēstu, nemīlētu, nedusmotos, nerunātu un nedarītu muļķības (arī gudrības), nešaubītos un nefilozofētu. Cilvēks ir “tā ierikots” (*Human being is made like that*) — šāda varētu būt lingvistiskās filozofijas antropoloģiskā kvintesence. Tikpat labi var sacīt arī, ka cilvēki tādi ir radīti vai arī — ka Dievs viņus tādus ir radījis. Ja jūs jautāsiet: “kāpēc?” — un šāds jautājums ir pilnīgi pamatots —, tad “pareizā” atbilde var būt tikai klusēšana.

Valoda, kas ir autonoma un nav izvedināma no citām realitātēm vai reducējama uz citām dzīvesdarbības formām (kaut vai domāšanu), iegūst objektivitātes kritēriju raksturu cilvēka (cilvēces) vēsturiskās attīstības gaitā. Valoda ir civilizācijas un kultūras sastāvdaļa, un tā veidojas, attīstās, pulsē un elpo vienā kopībā ar cilvēces virzību, kalpodama par kultūrnosacītu un kultūru nosacītāju zīmju sistēmu, kas iezīmē šās virzības ceļu. Katrs indivīds un katra paaudze saņem “gatavu” valodu, un šādā nozīmē tā

iedarbojas uz viņiem ar objektivitātes spēku, savukārt valodiskās un kultūras jaunrades rezultātā nākamajām paaudzēm un citiem indivīdiem tiek nodots attiecīgi izmaiņīgie objektivitātes pamatojums.

Tomēr pat šādā — kultūriesaistītības perspektīvā — skatīts valodas statuss, vēl nebūt nav pietiekamā mērā pasargāts no subjektivisma un nominālisma kvalitātēm. Tas tādēļ, ka arī šajā gadījumā paliek iespēja izprast valodas jaunradi kā atsevišķu indivīdu patvaļīgi noslēgtu vienošanos virkni. Pats būtiskākais Vitgenšteina jauninājums valodas kā *sui generis* objektīva fenomena izpratnei saistās ar intersubjektivitātes principa oriģinālu pamatojumu apziņas teorijas ietvaros.

Tekstuāli šis ir viens no šifrētākajiem vēlinā Vitgenšteina mācības aspektiem. Tā klātbūtne netieši jaušama daudzos “Filozofisko pētījumu” paragrāfos, taču tā eksplikācijai trūkst spilgtu jēdzienu vai metaforu, kādas, piemēram, ir “valodspēle”, “ģimenes līdzība” vai citas. Tāpēc Vitgenšteina filozofijas interpretācijā to pieņemts dēvēt gan par “trešās personas gadījumu” (*third person case*), gan par mentālā stāvokļa mītu (*myth of mental state*), gan arī — iespējams, visbiežāk — par “privātās valodas argumentu” (*private language argument*).

Privātās valodas argumentācija izvērstā daudzos “Filozofisko pētījumu” paragrāfos, bet viskoncentrētākā veidā sastopama, sākot apmēram no 243. paragrāfa. Šeit Vitgenšteins ļoti vienkārši un nepretenciozi pievēršas kādai visai parastai problēmai — jautājumam par to, vai atsevišķam cilvēkam ir iespējams izveidot pašam savu,

privātu valodu. Tieši šā jautājuma vienkāršums un atbildes acīmredzamība ir iemesli, kas liek filozofam saausīties — vai tikai šeit nav darīšana ar kārtējo valodas noburtību? Kā problēmas uzstādījumu Vitgenšteins min visiem zināmo faktu, ka cilvēki mēdz sarunāties paši ar sevi — dot sev pavēles, paklausīt tām, nosodīt sevi, uzstādīt sev jautājumus un atbildēt uz tiem. Var iedomāties cilvēku, kurš runā tikai monologā, un pētnieks, kas vērotu viņa darbības, varētu lūkot to pārtulkot visiem saprotamā valodā. Un tad Vitgenšteins uzdod jautājumu:

“...Taču vai mēs varam iedomāties valodu, kurā kāda persona spētu pierakstīt un izteikt ar balss palīdzību savus iekšējos pārdzīvojumus — savas izjūtas, noskaņas un visu pārējo — tikai un vienīgi savai privātai lietošanai?...”(243).

Reakcija, kādu Vitgenšteins sagaida no polemikas partnera, ir gluži tipiska: “Protams, kāpēc gan nē? Vai tad tieši to mēs nedarām ar savu parasto valodu?” Nē! Vitgenšteins iebilst: ne jau tā ir jautājuma būtība. Jautāts tika par tādu privātu valodu, kuru citi cilvēki nevar saprast. Un līdz ar to no tālākās argumentācijas izriet, ka jāatšķel nost visas tādas “privātās” valodas, kas faktiski ir pazīstamo valodu šifrējums individuālām vajadzībām. Citiem vārdiem, runa ir par tādu valodu, kura izveidota, pilnīgi abstrahējoties no jebkādam esošām komunikācijas formām.

Par centrālo jautājumu šeit kļūst sekojošais: kādā veidā vārdi, valoda ir savienota ar iekšējām izjūtām, ar cilvēka mentālajiem stāvokļiem? Par tipisku šādu izjūtu piemēru tiek izvēlētas sāpes, kuru analīzei Vitgenšteins

velta daudzus turpmākos paragrāfus. Sāpju piemērs ir filozofiski produktīvs ne tikai tanī ziņā, ka sāpes ir ļoti spēcīgu izjūtu paraugs, bet arī tā iemesla dēļ, ka tas parasti kalpojis filozofijā, lai uzrādītu izjūtu un pārdzīvojumu subjektīvo raksturu. Neviens cits nevar izjust manas sāpes, tikai es vien zinu, vai man sāp vai nesāp, un tamlīdzīgi. Vitgenšteins neiebilst pret to, ka sāpes ir subjektīvs pārdzīvojums vai ka tās ir reālas; taču viņš pastāv uz to, ka vārdi (valoda), kuri apzīmē šīs sāpes (nē! tas būtu "Traktāta" garā ieturēts formulējums, tādēļ labāk teiksim: ir saistīta ar šīm sāpēm), — ka šī valoda var būt jēgpilna tikai tāpēc, ka tā nav individuāla (privāta), bet gan publiski pieejama un saprotama valodas lietotāju kopumam.

"Ko mēs varam sacīt par valodu, kura apraksta manus iekšējos pārdzīvojumus un kuru tikai es viens pats varu saprast? Kādā veidā es lietoju vārdus, kuri aizstāj manas sajūtas? — Tā, kā mēs to parasti darām? Vai tādā gadījumā vārdi, kas apzīmē sajūtas, ir saistīti kopā ar šo sajūtu dabisko izpausmi? Tādā gadījumā mana valoda nebūs "privāta". Kāds cits to varēs saprast tikpat labi kā es pats. — Taču iedomāsimies, ka man nav nekāda dabiska veida savas sajūtas paušanai, bet ir vienīgi pati sajūta. Un tagad es gluži vienkārši asociēju vārdus ar sajūtām un lietoju šos vārdus aprakstam."

Jautājums par iekšējo izjūtu, par valodas un ķermeņa ārējo izpausmju savstarpējām sakarībām ir ļoti svarīgs, tāpēc Vitgenšteins tam veltī īpašu uzmanību:

"Kā būtu, ja cilvēki neizrādītu nekādas ārējās pazīmes par to, ka viņiem sāp (nevaidētu, neviebtos u.tml.)?"

Tad būtu neiespējami iemācīt bērnam vārdu “zobu sāpes”. — Taču, ja nu pieņemam, ka bērns ir ģēnijs un pats izgudro vārdu šai sajūtai? — Tādā gadījumā viņš, lietodams šo vārdu, nevarētu pateikt neko tādu, ko citi saprastu. — Tad vai viņš saprot šo vārdu, ja nav spējīgs nevienam izskaidrot tā nozīmi? — Taču, ko gan nozīmē sacīt, ka viņš ir “nosaucis savu sāpi”? — Kā gan viņš šo sāpes nosauksianu ir veicis? Un, lai arī ko viņš būtu darījis, kāds ir bijis tā visa nolūks? — Kad kāds saka: “Viņš deva vārdu savai sajūtai,” tiek aizmirsts, ka valodā jāveic daudz priekšdarbu, lai pašam nosaukšanas aktam būtu kāda jēga. Un, kad mēs runājam par to, ka kāds ir devis vārdu sāpei, mēs jau iepriekš rēķināmies ar to, ka pastāv gramatika, kuras ietvaros lieto vārdu “sāpe”; tā parāda vietu, pie kuras jaunais vārds tiek piesaistīts.”(257).

Nākamajā paragrāfā “Filozofisko pētījumu” autors piedāvā padziļinātu domas eksperimentu, ar kuŗa palīdzību cenšas demonstrēt, ka nav iespējams izveidot patvaļīgu (sāpju) sajūtas apzīmējumu ar kādu vārdu tā, lai šis apzīmējums būtu jēgpilns.

“Iedomāsimies šādu gadījumu. Es vēlos ieviest dienasgrāmatu par to, cik bieži man atkārtojas kāda noteikta sajūta. Šim nolūkam es to asociēju ar zīmi “S” un ierakstu to kalendārā katru dienu, kad man ir bijusi šī sajūta. — Vispirms es atzīmēju, ka šīs zīmes definīciju nevar formulēt. — Bet, neskatoties uz to, es varu tādējādi sniegt sava veida norādošu skaidrojumu. — Kādā veidā? Vai es varu norādīt ar pirkstu uz šo sajūtu? Ne jau parastajā nozīmē. Bet es izrunāju vai pierakstu šo zīmi un tanī pat

11

laikā koncentrēju uzmanību uz attiecīgo sajūtu, un tādējādi norādu uz to, tā teikt, iekšēji. — Taču kādam nolūkam domāta šāda ceremonija? Jo es tanī vairāk neko nesaskatu kā ceremoniju! Protams, skaidrojums gan nosaka zīmes nozīmi. — Nu, tieši to es panāku, koncentrējot uzmanību; jo šādā veidā es sev uzspiežu atziņu par saistību starp zīmi un sajūtu. — Taču “es sev uzspiežu atziņu” var vienīgi nozīmēt sekojošo: šā procesa rezultātā nākošajā reizē es atcerēšos šo saistību pareizi. Taču šajā gadījumā manā rīcībā nav pareizuma kritērija. Varētu sacīt tā: itin viss, kas man liekas pareizs, ir pareizs. Un tas savukārt nozīmē tikai to, ka nevar būt nekādas runas par “pareizību!” (258).

Šajā plaši pazīstamajā citējumā galvenais argumentatīvais smagums sastopams pēdējos teikumos. Privātās valodas iespējamības kritikas smaile tiek vērsta nevis pret to, ka nebūtu iespējams ar zināmu regularitāti apzīmēt kādas noteiktas sajūtas esamību, taču tādā gadījumā jau iepriekš ir jāzina, ka tā ir noteikta sajūta, un tas savukārt būs iespējams tikai tad, ja attiecīgai zīmei būs noteikta jēga — tikai tādā gadījumā varēs pateikt, vai zīme tiek lietota pareizi vai nepareizi. Viena pati zīme, ja tā varētu izteikties, nevar uzsākt patstāvīgu dzīvi tukšā vietā — ir vajadzīgs tas, ko iepriekšējā citējumā Vitgenšteins nosaucis par priekšdarbiem; un ir vajadzīgs, lai šo zīmi saprastu citi komunikācijas dalībnieki. Ja to pašu sajūtu var pilnīgi patvaļīgi apzīmēt arī ar citu zīmi, tad zūd robeža starp vienu un otru zīmi un zūd robeža arī starp atsevišķajiem individuālajiem sajūtu gadījumiem — nav iespējams tos

universalizēt un pateikt, piemēram, ka šī sajūta, ko es pārdzīvoju šodien, ir tā pati sajūta, ko es izjutu vakar, aizvakar, pirms gada vai vēl senāk. Ne velti arī pati sāpju sajūta — šis paradigmatisks sajūtas tips, kas subjektīvi šķiet esam tik pārlicecinošs, ir tomēr tik grūti fiksējams pat ar publiski atzītiem valodiskiem līdzekļiem. Varam sacīt: sāp, dur, kož, niez, velk, tirpst, smeldz, un daudzos gadījumos ne tikai dakterim, bet pat pašam pacientam nebūs pilnīgi skaidrs, par ko ir runa — vēl jo mazāk, ja nāksies vienu “smelgšanu” salīdzināt ar kādu citu, kas notikusi citā laikā un citos apstākļos. Pavisam cita lieta — ja rodas iespēja attiecināt kādas sajūtas esamību uz ārēji fiksējamām pazīmēm, piemēram, paaugstinātu asinsspiedienu vai tamlīdzīgi. Tad sajūta kļūst publiski pieejama un attiecīgai ārējai pazīmei var piedēvēt jēgpilnumu. Līdzīga prasība izvirzāma arī nosacītajai “S” zīmei, kas tiek lietota atbilstošās sajūtas gadījumā. Ja tās nozīme būs publiski pieejama, tad arī pašam tās lietotājam šī zīme saistībā ar attiecīgo sajūtu būs nozīmīga un saprotama. Pretējā gadījumā — un pretējo gadījumu Vitgenšteins izklāsta paradoksa veidā — radīsies situācija, kad attiecīgā sajūta ir kaut kas, bet nav arī nekas vienā un tanī pat laikā. (304). Ar šo it kā samāksloto formulējumu (tas gan nav samākslots, ja rēķinās ar iepriekšējo argumentāciju) Vitgenšteins faktiski pasaka gluži vienkāršu lietu: sāpes, protams, ir pilnīgi reālas arī tad, ja tām nav nekādu — ne verbālu, ne fizikālu izpausmju, cilvēks vienkārši jūt (sajūt tāpat kā dzīvnieks), ka viņam sāp. Taču šīs sāpes kļūst jēgpilnas tad un tikai tad, kad tās kļūst saprotamas cilvēkam pašam, un

11

šī saprašana savukārt saistāma ar viņa iespējām savu sāpju raksturu darīt zināmu citiem cilvēkiem. Komunikācija un saprašana darbojas kā jēgveidojoši faktori:

“...Mans secinājums bija vienīgi šāds — ka nekas var kalpot gluži tikpat labi kā kaut kas, par ko neko nevar pateikt. Mēs esam nolieguši tikai to gramatiku, kas mums šajā gadījumā mēģina uzkundzēties. Paradokss izzūd tad, ja radikāli norobežojamies no priekšstata, ka valoda vienmēr darbojas tikai *vienā* veidā, ka tā vienmēr kalpo vienam vienīgam mērķim: darīt citiem zināmas mūsu domas — domas par mājām, sāpēm, par labo un ļauno vai par jebko citu, ko jums labpatīkas iedomāties.” (304).

2

Tātad Vitgenšteins uzskata, ka ir atmaskojis mentālā procesa mītu — pārliecību par to, ka domas (jēgpilnas, nozīmīgas domas) mājo mūsu apziņā kaut kādā gluži vai substancionālā veidā — kā, piemēram, alkohols stipro dzērienu sastāvā, un ka tās iespējams vai nu izdalīt tīrā veidā (fiksēt ar nevalodiskiem līdzekļiem) vai reprezentēt ar kādām zīmēm (vārdiem, teikumiem u.tml.).

3

“Domāšana nav neķermenisks process, kas piešķir jēgu runāšanai un ko būtu iespējams atdalīt no runāšanas...” (339) un

“Nevar uzminēt, kā vārds darbojas. Jāvēro, kā tas tiek lietots un jāmacās no tā. Taču galvenās grūtības ir — nojaukt aizspriedumus, kas traucē to darīt. Tie nav muļķīgi aizspriedumi.” (340).

Aizspriedumi, noburtība, ilūzijas, himēras, mīts... Vitgenšteina filozofiski dziednieciskie pūliņi atgādina Frensisa Bēkona cīņu pret izziņas elkiem, lai sagatavotu

ceļu Apgaismības laikmeta gara lidojumam. Divdesmitajā gadsimtā apgaismības teorētiskā doma, sasniegusi apogeju un izsmēlusi sevi gan loģiskā pozitīvisma objektivistiskajā pašpārliecinātībā, gan eksistenciālisma relativistiskajā gaudenumā, sāka lūkoties pēc kāda cita esamības tvēruma: pēc tāda pasaules redzējuma, kas, nevienkāršojot esamības sarežģītību un nepiedāvājot brīnumlīdzekli visu problēmu atrisināšanai, tomēr ļautu uzturēt pārliecību par cilvēka iespējām, lietojot saprāta gaismu, panākt savas situācijas izpratni un — veiksmes gadījumā — arī uzlabojumu. Klievēdējot mentālā procesa mītu un atvasinot domāšanas jēgpilnību no valodiskās saskarsmes nosacījumiem, Vitgenšteina radītā paradigma veiksmīgi atbilst šādiem nosacījumiem. Tā uztur līdzsvaru starp savas eksistences apjausmas subjektīvo vienreizīgumu un objektīvās universalitātes apziņu, ar kuru saskaras cilvēks kā domājoša, par savu dzīvi reflektējoša būtne.

PIELIKUMS

“Loģiski filozofiskā traktāta” un “Filozofisko pētījumu” autora piedāvātais esamības un cilvēka situācijas analīzes modelis darbojas tādā garīgās spriedzes un pašsaprotamības režīmā, ka ne tikai spējis piesaistīt izsmalcinātās filozofiskās refleksijas adeptus, bet arī gluži parastus aforistiskas prātniecības cienītājus. Pēdējie sevišķu iedvesmu var smelties no daudzajām sentencēm, paradoksālajiem domas kustības fiksējumiem, kas sastopami Vitgenšteina dažādu gadu biogrāfiskās piezīmēs un darbu uzmetumos. Liela daļa no tiem sakopoti grāmatā, kas iznāca 1977. gadā. Tās vāciskais nosaukums *Vermischte Bemerkungen* (“Dažādas piezīmes”) labi atbilst sacerējuma formai; savukārt, angļu valodā *Culture and Value* (“Kultūra un vērtība”) — vairāk atspoguļo tā saturisko pusi. Šeit apkopoti fragmenti, kas izgaismo atsevišķas Vitgenšteina dzīves epizodes, parāda viņa attieksmi pret dažādām sava laika kultūras un politiskās dzīves aktualitātēm; šeit sastopamas arī pārdomas par vispārīgiem kultūras, filozofijas, reliģijas un ētikas jautājumiem.

Tāpat kā itin visam, kas saistīts ar Vitgenšteina dzīvi un darbību, arī šīm īsdomām nav raksturīgs plakātiskums — tādā nozīmē, ka tās nav sacerētas nolūkā pārsteigt lasītāju ar kādu spilgtā formā ietērptu ideju. Tās drīzāk ir

pārdomas pašam sev. Tās cieši saistāmas ar filozofa jaunrades kopējo dominanti — ar centieniem izprast nozīmes (jēgas) veidošanās noslēpumu cilvēku pašapjaušanas un sazināšanās gaitā. Tāpēc Vitgenšteina aforismi lasāmi kopsakarā ar viņa galvenajos darbos ietvertajām nostādnēm.*)

“Viens laikmets pārprot citu laikmetu; un sīks laikmets pārprot visus citus sev raksturīgā īpaši riebīgā veidā.” (86.)

“Tradīcija nav kaut kas tāds, ko var iemācīties; tā nav kā dzijas gals, ko var sākt tīt, kad ienāk prātā; tas ir tikpat neiespējami kā izvēlēties savus senčus.

Cilvēks, kuram nav tradīcijas un kurš tādu vēlētos, ir kā nelaimīgs milētājs.”(76.)

“Filozofija nemaz neesot progresējusi? — Ja kāds pakasa tur, kur viņam niez, vai gan tas jāskata kā progress? Vai gan citādi tā nebūs īsta kasīšana un īsta niezēšana? Un vai šī reakcija uz niezi nevar tā turpināties ilgi — kamēr tiek atrasts kāds līdzeklis pret niezēšanu?” (86.–87.)

“Tikai domājot vēl ārprātīgāk, nekā to dara filozofi, jūs varat atrisināt viņu problēmas.”(75.)

“To, ko var izdarīt lasītājs pats, atstāj viņam.”(77.)

“Ir *grūti* zināt kaut ko un rīkoties tā, it kā tu to nezinātu.”(78.)

---

*) Atsauces dotas pēc izdevuma: Ludwig Wittgenstein *Vermischte Bemerkungen*. — *Culture and Value*. (eds) G.H. von Wright, H.Nyman, Oxford: Basil Blackwell. 1980 Lappuses uzrādītas iekavās.

“Reliģiska ticība un māņticība ir ļoti atšķirīgas. Viena no tām ir *baiļu* iznākums un savā veidā ir neīsta zinātne. Otrā ir uzticēšanās.”(72.)

“Dievs var man sacīt: “Es tevi tiesāju ar tavu paša muti. Tavi darbi liek tev nodrebēt riebumā, kad tu redzi tos citu izpildījumā.””(87.)

“To, kā Dievs spriež tiesu pār cilvēku, mēs pat nevaram iedomāties. Ja viņš patiešām ņem vērā kārdināšanas spēku un cilvēka dabas vājumu, tad kuru gan Viņš var nosodīt? Ja tas tā nav, tad tieši šo divu spēku spiediena rezultātā izvirzās mērķis, kam cilvēks ir nolemts. Tādā gadījumā cilvēks ir radīts, lai vai nu uzvarētu šo spēku spēlē vai padotos tai. Un šī nepavisam nav reliģiska doma, bet drīzāk gan zinātniska hipotēze.

Tādējādi, ja vēlies palikt reliģijas jomā, tev vajag *cīnīties*.” (86.)

“Ja kristietība ir patiesība, tad visa filozofija par to ir nepatiesa.” (83.)

“Muļķības ielejās filozofam aug leknāka zāle nekā kailajās prātīguma augstienēs.” (80.)

“Sabats nav tikai laiks atpūtai. Mums būtu nepieciešams pārdomāt savu darbošanos no ārpuses, ne tikai no iekšpuses.” (80.)

“Ir izteicieni, kas sēj, un ir izteicieni, kas plauj.” (78.)

“Neraizējies par to, ko, izņemot tevi, neviens cits, iespējams, nesaprot!” (63.)

“...Nekas nav muļķīgāks kā plāpāšana par cēloņiem un sekām vēstures grāmatās; nekas nav aplamāks, nekas nav pliekanāks. — Taču kurš gan varētu to no-

“Dažkārt teikumu var saprast tikai tad, kad to lasa *pareizā tempā*. Visi mani teikumi ir jālasa *lēnām*.” (57.)

“Nebūt nekautrējies runāt muļķības! Tev tikai jāieklausās savās muļķībās.” (56.)

“Kristietība, man šķiet, cita starpā apgalvo, ka visas labās mācības nav neko vērtas. Ka ir jāizmaina *dzīve* (vai dzīves *ievirze*).

Ka visa gudrība ir auksta; un ka to nevar lietot, lai savestu savu dzīvi kārtībā, tāpat kā dzelzi nevar kalt, kad tā ir *auksta*.

Lieta tāda, ka labai mācībai nav tevi jāaizgrābj; tu tai vari sekot tāpat, kā tu ievēro ārsta norādījumus. — Taču šeit vajadzīgs kaut kas tāds, kas tevi spēj aizgrābt un pavērst jaunā virzienā — (T.i. — tā es to saprotu). Reiz pagriezušamies, tev *jāpaliek* tādā stāvoklī.

Gudrība ir bezkaislīga. Ticību, turpretim, Kjerkegors sauca par *kaisli*.” (53.)

“Esperanto. Riebuma sajūta, kas mūs pārņem, kad izrunājam *izgudrotu* vārdu ar izgudrotām atvasinātām zilbēm. Vārds ir auksts, bez jebkādām asociācijām un tomēr spēlē “valodu”. Vienkārša uzrakstītu zīmju sistēma neizsauktu tādu riebumu.” (52.)

“Vai *visi* cilvēki ir diži? Nē. — Tad kā gan tu vari cerēt būt par dižu cilvēku? Kādēļ tev jābūt dotām tādām īpašībām, kas nav dotas tavam tuvākajam? Kādam nolūkam?! — Ja tā nav tava *vēlēšanās* būt bagātam, kas liek tev iedomāties sevi par bagātnieku, tad jābūt kam citam novērojamam vai izjūtamam, kas tev to atklāj! Un ko gan tu izjūti (ja neskaita godkāri)? Vienkārši, ka tev ir

kāds *talants*. Un mana iedomība uz to, ka esmu neparasts cilvēks, man pazīstama daudz senāk nekā mana apjēga par manu īpašo talantu.” (47.)

“Kad pārnācu mājās, es gaidīju kādu pārsteigumu un nekāda pārsteiguma nebija, tāpēc es, protams, biju pārsteigts.” (45.)

“Filozofs ir tas, kuram jāizdziedina sevī daudzas sapratnes slimības, iekams viņš tiek pie cilvēka veselā saprāta nojēgumiem.” (44.)

“Cilvēks būs *iesprostots* istabā, kurai durvis nav aizslēgtas un veras uz iekšu; ja viņam neienāks prātā tās *vilkt* nevis grūst.” (42.)

“Arhitektūra ir *žests*. Ne katra mērķtiecīga cilvēka ķermeņa kustība ir žests. Tāpat ne katra mērķim atbilstīga ēka ir arhitektūra.” (42.)

“Dažreiz kādu izteicienu vajag izņemt no valodas un aizsūtīt uz tīrīšanu — tad to atkal var laist apgrozībā.” (39.)

“Ģēnijā nav vairāk gaismas kā kurā katrā citā godīgā cilvēkā — taču viņam ir sevišķa lēca, ar ko fokusēt šo gaismu vienā degšanas punktā.

Kāpēc gan dvēseli sakustina tukšas domas — ja reiz tās ir tukšas? Bet tomēr tās to *sakustina*. (Kā gan vējš var sakustināt koku, ja tas nav nekas cits kā gaiss? Taču, lūk — tas sakustina; un neaizmirsti to).

Neviens *nevar* pateikt patiesību; ja viņš pats sevi vēl nav savaldījis. Viņš *nevar* to pateikt — taču ne tāpēc, ka nebūtu vēl pietiekami saprātīgs.

Patiesību var pateikt tikai tas, kurš viņā jau *iemīt*;

nevis tas, kurš iemīt nepatiesībā un tikai vienreiz izklūst no tās, sniegdamies pēc patiesības.

Atdusēties uz lauriem ir tikpat bīstami kā atpūsties, pastaigājoties sniegā. Tu sāc snaust un nosalsti miegā.” (35.)

“Pakļauties psihoanalīzei savā ziņā ir tas pats, kas kost atziņas koka auglī. Šādi iegūtās zināšanas mums izvirma (jaunas) ētiskas problēmas; taču nesniedz nekā to atrisināšanai.” (34.)

“Kristiānisms nav balstīts vēsturiskā patiesībā; drīzāk tas piedāvā mums (vēsturisku) notikumu izklāstu un saka: lūk, ticiet! Taču nevis: ticiet šim stāstam ar tādu ticību, kāda pienākas vēsturiskam notikumam izklāstam, bet gan ticiet par spīti visam, un to tu vari izdarīt tikai visas savas dzīves rezultātā. *Te tev ir notikumu izklāsts — neizturies pret to kā pret jebkuru citu vēsturisku pastāstu! Ļauj tam ieņemt gluži citādu vietu tavā dzīvē. — Šeit nav nekā paradoksāla!*” (32.)

“Dažkārt cilvēki saka, ka viņi nevarot spriest par vienu vai otru lietu, jo neesot studējuši filozofiju. Tās ir kaitinošas blēņas, jo tiek pieņemts, ka filozofija ir kaut kāda zinātne. Un cilvēki runā par to tā, it kā runātu par medicīnu. — No otras puses, var teikt, ka cilvēki, kuri nekad nav veikuši filozofiska rakstura pētījumus, tādi kā, piemēram, lielākā daļa matemātiķu, nav apgādāti ar pareiziem instrumentiem šāda veida pētījumiem vai pierādījumiem. Gandrīz tāpat kā cilvēks, kurš nav pieradis meklēt mežā puķes, ogas vai augus, neatradīs tos, jo viņa acis nav ievingrinātas šādai vajadzībai un viņš nezina, kur

tos īpaši var sagaidīt parādāmiešus. Līdzīgā kārtā cilvēks, kurš nav ievingrinājies filozofijā, paies garām tām zālēm apaugušajām vietām, kur slēpjas grūtības, taču tas, kuram ir šādas iemaņas, apstāsies un jutīs, ka grūtības ir kaut kur tuvumā, kaut arī viņš tās vēl nespēj saskatīt. — Un par to nav jābrīnās, ja zinām, cik ilgi pat tam, kuram ir iemaņas un prasme pamanīt, ka tepat līdzās slēpjas grūtības, ir vēl jāmeklē, pirms viņš tās atrod.

Ja kaut kas ir labi noslēpts, to ir grūti atrast.” (29.)

“Atrisināt problēmu, ko tu saskati dzīvē, nozīmē dzīvot tādu dzīvi, kas liek problemātiskajam izzust.

Tas, ka dzīvē ir problēmas, nozīmē, ka tava dzīve neiekļaujas dzīves veidolā. Tad tev vajag izmainīt savu dzīvi, un, kad tava dzīve atbilst veidolam, tad problemātiskais izzūd.

Taču vai mums nav tāda izjūta, ka cilvēks, kurš nesaskata problēmas dzīvē, ir akls pret kādu svarīgu, varbūt pat vissvarīgāko lietu? Vai es nevarētu teikt, ka tāds cilvēks dzīvo bezmērķīgi — akli, kā kurmis, un, ja vien viņš varētu redzēt, tad saskatītu problēmu?

Taču vai man drīzāk nevajadzētu sacīt: tas, kurš dzīvo pareizi, nepārdzīvos problēmu kā bēdas, un tāpēc nemaz neizjūt to kā problēmu, bet gan drīzāk kā prieku; vai arī: viņa dzīvi tā apņems kā gaišs starojums un nevis kā apšaubāms fons.” (27.)

“Man ir svarīgi, lai filozofējot arvien varētu mainīt pozu un pārāk ilgi nestāvēt uz vienas kājas, lai tā nepaliek stīva.

Tāpat arī, ilgstoši kāpjot kalnā, nepieciešams mazliet pāties atmuguriski, lai atgūtos un noslogotu citus muskuļus.” (27.)

“Neizsakāmais (tas, kas man šķiet noslēpumains un ko es nespēju izteikt) varbūt ir tas fons, uz kura viss, ko es saku, iegūst nozīmi.” (16.)

“Filozofs ļoti viegli nonāk neizveicīga vadītāja stāvoklī, kurš tā vietā, lai darītu savu darbu un raudzītos, ka viņa padotie pareizi padara savējo, pārņem viņu pienākumus, līdz vienā dienā ierauga, ka ir pārslogots ar citu pienākumiem, bet padotie stāv apkārt un viņu kritizē.” (16.)

“Nevienu mūsu darbību nevar galīgi un neatgriezeniski attaisnot. Bet gan vienīgi attiecībā pret ko citu, kas neizraisa šaubas. Proti, nevar uzrādīt iemeslu, kādēļ mums jārikojas (vai būtu bijis jārikojas) tieši tā, ja nu vienīgi norādot, ka, šādi rīkojoties, tiek izsaukta lietu kārtība, kuru mums jāpieņem par mērķi.” (16.)

“Kristietībā mīlais Dievs saka cilvēkiem: nespēlējiet traģēdiju, citiem vārdiem — debesis un elli uz zemes. Debesis un elli es paturu savā ziņā.” (14.)

LITERATŪRA

Galvenie darbi, kuros aplūkots L.Vitgenšteina dzīves gājums, kā arī sniegta viņa uzskatu vispārīga analīze.

1. W.W. Bartley III. *Wittgenstein*. London: Quartet Books Ltd., 1977.
2. *Essays on Wittgenstein in honour of G.H. von Wright*. Amsterdam, 1976.
3. J.N.Findlay. *Wittgenstein: a Critique*.
Routledge and Kegan Paul, London, 1984.
4. *Ludwig Wittgenstein: Critical Assessments*.
Ed. E.Shanker. Croom Helm, London, 1986.
5. *L. Wittgenstein: Porträts und Gespräche*.
Frankfurt am Main, Suhrkamp, 1992.
6. G.H. von Wright *Wittgenstein*. Frankfurt am Main, Suhrkamp, 1990.
7. *Wittgenstein. The Philosophical Investigations. A Collection of Critical Essays*. Ed. G.Pitcher. Basingstone, Macmillan, London, 1970.
8. *Wittgenstein. Sources and Perspectives*.
Ed. C.G.Luckhardt. Cornell University Press, Ithaca, New York, 1979.
9. B.Roundle. *Wittgenstein. and Contemporary Philosophy of Language*.
Oxford University Press, Oxford. 1990.
10. J.Hartnack. *Wittgenstein und die moderne Philosophie* Stuttgart, 1962.

Krievu valodā iznākušas grāmatas:

1. Людвиг Витгенштейн: человек и мыслитель.
Составление и послесловие В. П. Руднева.
Издательская группа "Прогресс", "Культура", Москва, 1993.
2. Витгенштейн, Людвиг. *Философские работы*, Москва, "Гнозис", 1994.
3. А.Ф. Грязнов. *Эволюция философских взглядов Л. Витгенштейна*.
Издательство Московского университета. Москва, 1985.

SATURS

	<i>lpp.</i>
Dzīve	3
“Traktāts”	38
“Pētījumi”	72
Pielikums	101
Literatūra	111

OBLIGĀTAIS
EKSEMPLĀRS

1.11

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0304014679

Sakarības starp dižu cilvēku dzīves
gājumu un devumu pasaulei mēdz
būt dažādas.

97-3
L816

Ludvigs Vitgenšteins – filozofs, kura
domas spēks jūtami iespaidojis 20.
gadsimta intelektuālo gaisotni.

Ludvigs Vitgenšteins – cilvēks, kas
smagi pārdzīvoja savu ebrejisko
izcelšanos un kura dzīve bija
personisku traģēdiju virkne.

Ludvigs Vitgenšteins – personība,
kas suģestējoši ietekmēja un
pievilka apkārtējos.

*"Ja cilvēks reizēm nedarītu
muļķības, nekas saprātīgs vispār
netiktu paveikts."*

*"To ko var izdarīt lasītājs pats,
atstāj viņam."*

Ludvigs Vitgenšteins.